

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2025

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2025

2-JILD 4-SON

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI
TO'PLAMI

2 - JILD, 4 - SON
2025

Google Scholar

doi digital object identifier

zenodo

ADVANCED SCIENCES INDEX

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

Academic Resource Index
ResearchBib

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

STEM ta'limi orqali XXI asrda kompetensiyalarni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari

G'aybullayeva Gavxar

Saydullayeva Baxtigul

Jizzax davlat pedagogika universiteti 5-kurs talabasi

nodiraquvonoval@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimi misolida STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) ta'limining XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada STEM ta'limining tarixi, konsepsiyasi, xalqaro tajribalar va O'zbekistondagi tatbiqi tahlil qilinadi. Maqolada STEM yondashuvi orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy yondashuv, hamkorlikda ishlash va texnologik savodxonlik kabi XXI asr talablariga mos ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni ko'rsatib berilgan. Shuningdek, boshlang'ich maktab bosqichida STEM metodikasini samarali tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Maqola ilmiy-pedagogik tadqiqotlar, xalqaro standartlar va xalqaro tajriba asosida tayyorlangan.

Kalit so'zlar: STEM ta'limi, boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, hamkorlik, texnologik savodxonlik.

Kirish. Bugungi kunda jamiyatlarning taraqqiyoti va insonlarning shaxsiy rivojlanishida ta'limning roli beqiyosdir [1]. Jamiyatlar o'zgarish va rivojlanishni tezlashtirish uchun faqat iqtisodiy o'sishga tayanmay, balki bilim va texnologiyaga asoslangan inson resurslarini shakllantirishga e'tibor qaratishi zarur. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tizimlari nafaqat bilim berish, balki talabalarda muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va amaliy yechimlar ishlab chiqish kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak [2].

XXI asr insoni uchun talab qilinadigan kompetensiyalar an'anaviy bilimlardan farq qiladi. Yaratish, tanqidiy fikrlash, muammo yechish, ijodiy yondashuv va hamkorlikda ishlash kabi kompetensiyalar "Evrensel okuryazarlik" deb ataladi va bu kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi kun ta'limining ustuvor vazifalaridan biridir [3]. Shu maqsadda, STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics – Fan, Texnologiya, Muhandislik va Matematika) ta'limi yirik ahamiyat kasb etadi. STEM yondashuvi maktabgacha ta'limdan boshlab yuqori ta'limgacha bo'lgan o'quv jarayonini o'z ichiga oladi, talabalarning turli fanlarni integratsiyalashgan holda o'rganishi, real hayotdagi muammolarni hal qilishi va ijodiy hamda mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi [4].

STEM ta'limi atamasi birinchi bor Judith A. Rameley tomonidan 2001 yilda ishlatilgan [5]. Shu yildan boshlab AQSh va boshqa rivojlangan mamlakatlar STEM ta'limiga katta e'tibor qaratib, o'quv markazlari va ilmiy

tadqiqot institutlari orqali ushbu yo'nalishni rivojlantirishga kirishdilar [6]. STEM ta'limi nafaqat iqtisodiy rivojlanish, balki XXI asr talablariga javob beradigan kompetensiyalarni shakllantirish, talabalarning tanqidiy fikrlash va muammo yechish qobiliyatlarini oshirish, texnologiya savodxonligini rivojlantirishda asosiy vosita sifatida qaraladi [7].

Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimi ham jahon tajribasini o'rganib, boshlang'ich ta'lim bosqichida STEM yondashuvini tatbiq etish imkoniyatlarini izlamoqda. Boshlang'ich maktab bosqichi, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi va kompetensiyalarni shakllantirishdagi eng muhim davr hisoblanadi. Shu sababli, STEM metodikasi yordamida o'quvchilarni ijtimoiy, kognitiv va shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashuvchi muhit yaratish ta'limning ustuvor vazifasiga aylanadi.

STEM ta'limi orqali boshlang'ich maktab o'quvchilari:

- ✚ Muammolarni aniqlash va hal qilishni o'rganadi;
- ✚ Yaratish va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi;
- ✚ Hamkorlik va jamoada ishlash kompetensiyalarini mustahkamlaydi;
- ✚ Texnologiya va fan sohalarida asosiy bilimlarni amaliyot bilan bog'laydi.

Shuningdek, XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishda STEMning roli, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish, o'zini ifoda etish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish hamda muammolarga ijodiy yechim topish imkoniyatlarini yaratishda namoyon bo'ladi. Bu esa o'quvchilarning kelajakda muhandis, ilmiy xodim yoki texnologiya sohasida faoliyat yuritadigan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Shu bois, ushbu maqola O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimi misolida STEM ta'limining XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Maqola doirasida STEMning tarixi, konsepsiyasi, xalqaro tajribalar, O'zbekistonda tatbiqi va muammolari tahlil qilinadi, shuningdek, boshlang'ich ta'lim bosqichida ushbu yondashuvni samarali amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

2. Asosiy qism

2.1. STEM ta'limining nazariy asoslari

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics – Fan, Texnologiya, Muhandislik va Matematika) ta'limi XXI asrning ta'lim tizimida o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy yondashuv kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvdir [1]. Ushbu yondashuvning nazariy poydevori konstruktivistik ta'lim nazariyasiga asoslanadi. Konstruktivizmga ko'ra, o'quvchilar o'z tajribasi va faoliyatlari orqali bilim hosil qiladi. John Dewey, Jean Piaget va Lev Vygotskiy kabi olimlarning "faol o'rganish", "ijtimoiy o'zaro ta'sir" va "tajriba asosidagi bilim" haqidagi g'oyalari STEM yondashuvining falsafiy asosini tashkil etadi [2].

STEM ta'limining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- ✚ **Fanlarni integratsiyalash:** Fizika, kimyo, biologiya, matematika va texnologiya fanlarini birlashtirib, real hayotdagi muammolar asosida o'rganish;
- ✚ **Amaliyotga yo'naltirilganlik:** Nazariy bilimni amaliyot bilan uyg'unlashtirish;
- ✚ **Ijodkorlik va tanqidiy fikrlash:** O'quvchilarni yangi g'oyalarni ilgari surishga va innovatsion yechimlar ishlab chiqishga undash;
- ✚ **Muammoga asoslangan o'qitish:** Problem-Based Learning orqali real hayotdagi muammolarni yechish;
- ✚ **Jamoaviy ish va kommunikatsiya:** Hamkorlikda loyiha yaratish orqali ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish [3].

2.2. STEM ta'limining tarixi va rivojlanishi

STEM ta'limi konsepsiyasi XX asrning ikkinchi yarmida AQShda shakllana boshlagan. 1950–1960-yillarda kosmik poyga va ilmiy raqobatning kuchayishi natijasida maktablarda matematika va tabiiy fanlarga katta e'tibor qaratildi [4]. 1983-yilda chop etilgan **"A Nation at Risk"** hisobotida ta'lim tizimining raqobatbardoshligini oshirish zarurligi qayd etilib, STEM yondashuvining shakllanishiga asos bo'ldi. STEM atamasi esa birinchi bor Judith A. Rameley tomonidan 2001 yilda ilmiy doiraga kiritilgan [5].

STEM yondashuvi an'anaviy fanlarni alohida o'qitish o'rniga, ularni real hayotdagi muammolar asosida bir-biri bilan bog'lab o'rganishni nazarda tutadi. Misol uchun, o'quvchilar suv resurslarini tejash loyihasi ustida ishlayotganda fizik, matematik va texnologik bilimlardan bir vaqtning o'zida foydalanadilar [6].

2.3. STEM ta'limining xalqaro tajribalari

Xalqaro miqyosda STEM ta'limi tez sur'atlar bilan rivojlandi. Yevropa, Osiyo, Avstraliya va boshqa mintaqalarda milliy ta'lim strategiyalariga integratsiya qilindi.

- ✚ **Finlyandiya:** 2014-yilda qabul qilingan milliy STEM dasturi orqali har bir bola va o'smirda ilmiy tafakkurni rivojlantirish, muammolarga yechim topish va ijodiy fikrlash kompetensiyalarini mustahkamlash maqsad qilingan. Fan, texnologiya, muhandislik va matematika darslari o'zaro bog'liq holda o'tiladi [7].
- ✚ **Xitoy:** STEM yondashuvi davlat strategiyasi darajasiga ko'tarilgan. 2000-yillardan boshlab o'qituvchilar tayyorlash, o'quv dasturlarini qayta ishlab chiqish va innovatsion laboratoriyalar tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli dasturlar amalga oshirilmoqda.
- ✚ **Avstraliya:** STEM nafaqat maktab, balki sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi va ekologiya sohalarini ham qamrab oladi. Hukumat grant va stipendiyalar orqali yoshlarni ilmiy izlanishlarga rag'batlantiradi [9].

2.4. Rivojlanayotgan mamlakatlarda STEM

Rivojlanayotgan mamlakatlarda STEM yondashuvi asta-sekin kengaymoqda. Indoneziyada 2015–2020-yillar oralig'ida o'tkazilgan tadqiqotlar boshlang'ich ta'limda STEM yondashuvining samarali ekanini ko'rsatdi.

Vetnam va Rossiya ham STEM ta'limini 4K va oliy ta'limda tatbiq etib, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va kasbiy tayyorgarligini oshirishga katta e'tibor qaratmoqda.

2.5. STEMning O'zbekiston uchun ahamiyati

O'zbekiston ta'lim tizimi jahon tajribasini o'rganib, boshlang'ich ta'lim bosqichida STEM yondashuvini tatbiq etish imkoniyatlarini izlamqda. Boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun STEM:

- ✚ Muammolarni aniqlash va hal qilishni o'rgatadi;
- ✚ Ijodiy va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi;
- ✚ Hamkorlik va jamoaviy ishlash kompetensiyalarini mustahkamlaydi;
- ✚ Texnologiya va fan bilimlarini amaliyot bilan uyg'unlashtiradi.
- ✚ Shu sababli, STEM ta'limi nafaqat akademik bilimlarni oshirish, balki XXI asr kompetensiyalarini rivojlantirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish va muammolarga ijodiy yechim topish imkoniyatini yaratishda muhim vosita hisoblanadi.

3. Xulosa

Bugungi kunda XXI asr kompetensiyalari va STEM ta'limi o'rtasidagi bog'liqlik ta'lim tizimining rivojlanishi va jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. STEM yondashuvi o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy yondashuv va hamkorlikda ishlash kompetensiyalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, STEM metodikasi orqali talabalarning texnologik savodxonligi, amaliy tajriba asosida o'qish qobiliyati va loyihaviy ishlash kompetensiyalari mustahkamlanadi.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, STEM asosida o'qitilayotgan mamlakatlar o'quvchilari nafaqat akademik sohada, balki innovatsion va iqtisodiy jihatdan ham muvaffaqiyatli bo'lmoqda. AQSh, Finlyandiya, Xitoy, Avstraliya kabi davlatlarda STEM ta'limi maktabdan boshlab oliy ta'limgacha integratsiyalashgan holda tatbiq etilmoqda. Shu bilan birga, rivojlanayotgan mamlakatlarda ham STEM yondashuvi asta-sekin joriy qilinmoqda, bu esa global raqobatbardoshlik va iqtisodiy rivojlanish uchun zarurdir.

O'zbekistonda boshlang'ich maktab bosqichida STEM ta'limini tatbiq etish orqali bolalarning ilm-fan va texnologiyaga qiziqishi oshadi, ularning muammolarni hal qilish, ijodiy fikrlash va hamkorlikda ishlash qobiliyatlari rivojlanadi. Shu sababli, STEM yondashuvi milliy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi va bosqichma-bosqich kengaytirilishi lozim. Umuman olganda, STEM ta'limi XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishning samarali vositasi bo'lib, o'quvchilarning nafaqat akademik bilimini oshiradi, balki ularni ijodkor, texnologik jihatdan savodli va mustaqil

fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalaydi. Shu yo'l bilan mamlakatning kelajakdagi ilmiy, texnologik va iqtisodiy rivojiga sezilarli hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akgündüz, D., & Ertepinar, H. (2015). STEM Eğitimi Türkiye Raporu: Günün Modası mı, Gereksinim mi? İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
2. MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2016). STEM Eğitimi Raporu. Ankara: Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.
3. Aslan, A. (2018). 21. Yüzyıl Becerileri ve Eğitimde Yenilikçi Yaklaşımlar. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
4. Aydeniz, M., & Çakmakçı, G. (2017). STEM Eğitimi Türkiye İçin Neden Önemli? Türk Fen Eğitimi Dergisi, 14(1), 3-23.
5. Koray, Ö. (2005). Yaratıcı Düşünme ve Bilimsel Süreç Becerileri İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(3), 135-149.
6. Yeşilyurt, S. (2020). Yaratıcı Düşünme Becerisinin Eğitim Yoluyla Geliştirilmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 16(2), 240-256.
7. Eğmir, E., & Ocak, G. (2018). Eleştirel Düşünme Becerisinin Öğretiminde Etkili Yöntemler. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(3), 45-62.

2 O'lchamlik sirtlarda issiqlik o'tkazuvchanlikni matematik modellashtirish

Mahmudova Muqaddasxon Abdurashid qizi

Farg'ona Davlat Texnika Universiteti

Arx va Q fakulteti M7-25MKQ guruh magistranti

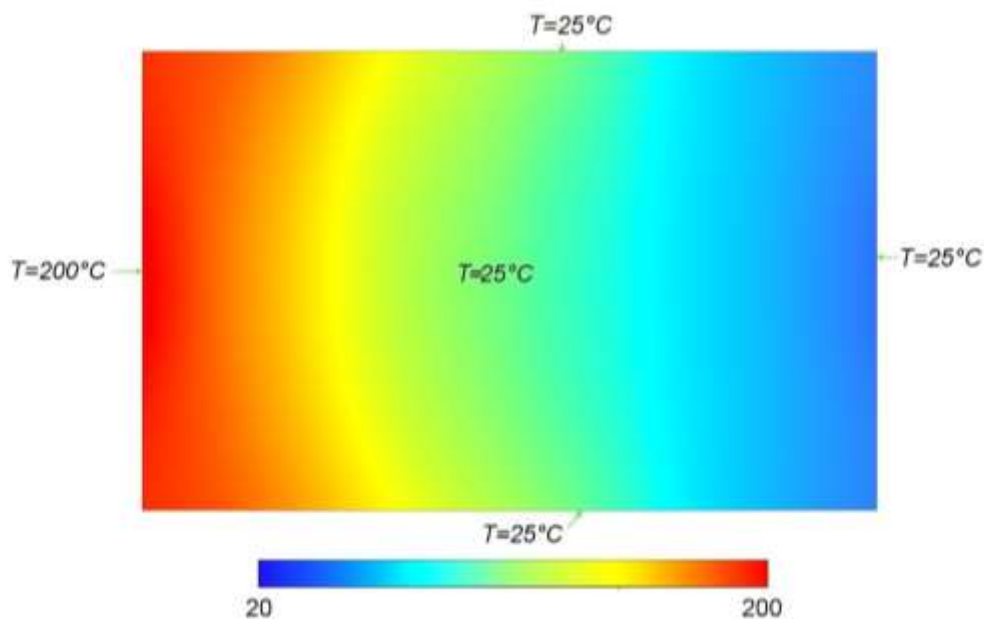
Pochta: mahmudovamuqaddas575@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishda alyuminiy plastinkada ikki o'lchovli stasionar issiqlik o'tkazuvchanlik jarayoni o'rganiladi. Plastikaning chap chegarasi 200 °C, qolgan tomonlari esa 25 °C haroratda ushlab turiladi. Natijada plastinka ichida issiqlik oqimi paydo bo'lib, vaqt o'tishi bilan harorat taqsimoti shakllanadi. Ishda materialning issiqlik o'tkazuvchanligi, chegaraviy shartlar va tashqi muhit ta'siri hisobga olingan holda harorat maydoni aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Chekli ayirmalar usuli, differensial tenglama, bir o'lchovli tenglama, sonli usullar, diffuziya, yechimning aniqligi.

Kirish. Issiqlik o'tkazuvchanlik hodisasi muhandislik amaliyotida keng uchraydigan jarayonlardan biridir. Har qanday qattiq jismlarda, jumladan metall plastinkalarda, harorat farqi mavjud bo'lsa, issiqlik yuqori temperaturali sohadan past temperaturali sohaga o'tadi. Ushbu jarayon materialning issiqlik o'tkazuvchanlik xossalari, chegaraviy shartlari va tashqi muhit bilan issiqlik almashinuviga bog'liq holda kichadi. Mazkur vaziyatda alyuminiy plastinka ko'rib chiqilgan bo'lib, uning chap chegarasi 200 °C haroratda, qolgan uch tomoni esa 25 °C da ushlab turiladi. Natijada plastinka ichida issiqlik oqimi hosil bo'ladi va vaqt o'tishi bilan plastinka bo'ylab harorat taqsimoti shakllanadi. Ushbu masala ikki o'lchovli stasionar issiqlik o'tkazuvchanlik tenglamasi yordamida ifodalanib, plastinka ichidagi harorat maydonini aniqlash imkonini beradi.

Masala: Alyuminiydan yasalgan ingichka to'rtburchak plastinka tekshiriladi. Plastikaning chap chegarasi doimiy ravishda 200 °C harorat berilganda, o'ng chegarasi esa 25 °C haroratda. Yuqori va pastki chegaralari ham tashqi muhit bilan issiqlik almashib, 25 °C da saqlanadi. Plastikaning qalinligi issiqlik o'tkazuvchanlik jarayoniga ta'sir qilmaydigan darajada kichik deb hisoblanadi. Plastinka ichida haroratning taqsimlanish qonuni va harorat maydonining grafik ko'rinishi. (1-rasm)

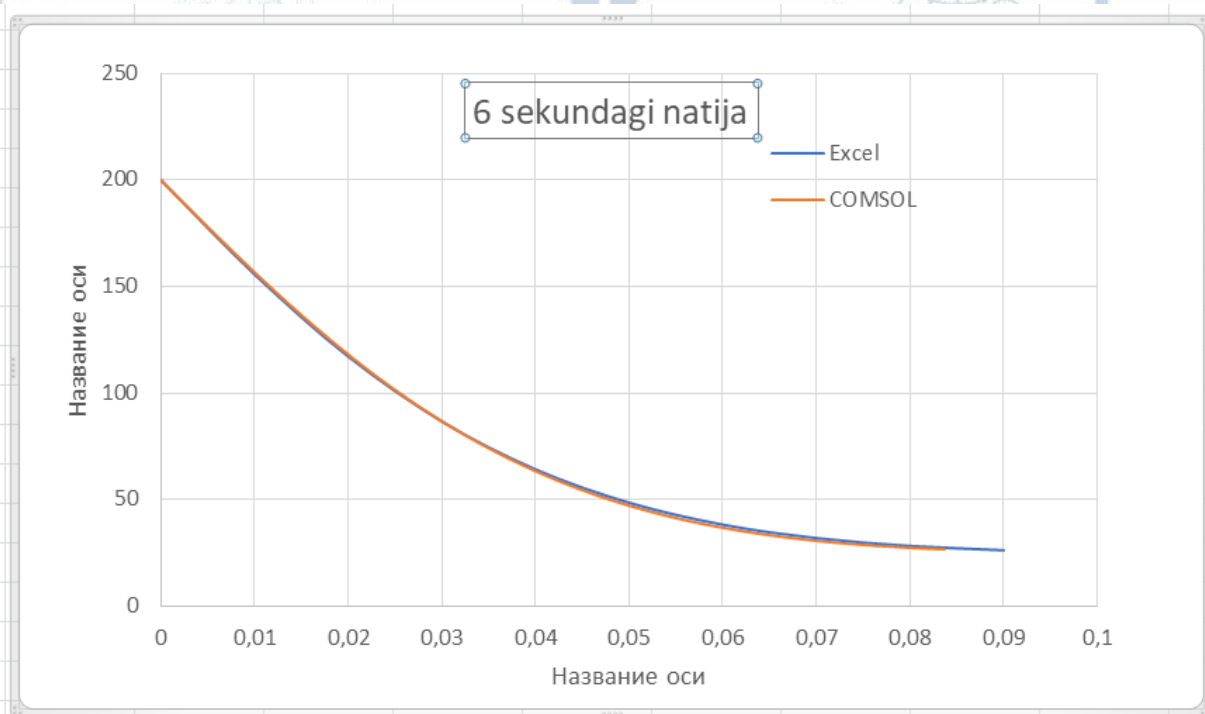

Formula:

$$\frac{\Delta T}{\Delta t} = A \frac{\Delta^2 T}{\Delta x^2} \quad (1)$$

$$T_i^{n+1} = T_i^n + \partial t \cdot A \left(\frac{T_{i+1}^n - 2T_i^n + T_{i-1}^n}{\Delta x^2} \right) \quad (2)$$

Chegaraviy shartlar: $T^0 = 25^\circ\text{C}$, $T_1 = 200^\circ\text{C}$,

Xulosa:

Ushbu ishda alyuminiy plastinkada ikki o'lchovli stasionar issiqlik o'tkazuvchanlik jarayoni tahlil qilindi. Chegara haroratlari tufayli plastinkada issiqlik oqimi hosil bo'lib, vaqt o'tishi bilan doimiy harorat taqsimoti shakllandi. Natijalar haroratning material xossalari va chegara shartlariga bog'liqligini ko'rsatdi. Bu esa issiqlik jarayonlarini muhandislik amaliyotida to'g'ri baholash va boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak biz issiqlik o'tkazuvchanlik jarayonlarini 2D plastinkada issiqlik o'tkazuvchanlik jarayonlarini ko'rishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андерсон Д., Таннэхилл Дж., Плетчер Р. Вычислительная гидромеханика и теплообмен. В 2 т. Т. 1 / Пер. с англ. С. В. Сенина, Е. Ю. Шальмана; под ред. Г. Л. Подвидза. – Москва: Мир, 1990. – 384 с.
2. Microsoft Excel [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.microsoft.com/excel> (дата обращения: 19.09.2025).
3. COMSOL Multiphysics® [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.comsol.com> (дата обращения: 19.09.2025).

Ichki issiqlik manbaiga ega bo'lgan plastinkada issiqlik tarqalishini xisoblash

Mahmudova Muqaddasxon Abdurashid qizi

Farg'ona Davlat Texnika Universiteti

Arx va Q fakulteti M7-25MKQ guruh magistranti

Pochta: mahmudovamuqaddas575@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ishda Pascal dasturi yordamida ikki o'lchamli maydonda alyuminiy va mis materiallarining issiqlik o'tkazuvchanligi modellashtirildi. Finite Difference Method asosida harorat taqsimoti hisoblandi va markaziy nuqtadagi doimiy issiqlik manbasi ta'siri o'rganildi. Dastur natijalari ikki material chegarasida issiqlik tarqalishini ko'rsatib, muhandislik hisob-kitoblarida qo'llanishi mumkin

Kalit so'zlar: plastinka, issiqlik o'tkazuvchanlik, pascal, mis, alumin.

Kirish: Ushbu ishda ikki o'lchovli (2D) issiqlik o'tkazuvchanlik jarayonini modellashtirish uchun Pascal dasturlash tili yordamida algoritm ishlab chiqildi. (1-rasm). Hisoblash maydoni ikki turdagi material — alyuminiy va misdan tashkil topgan bo'lib, ularning issiqlik xossalari (zichlik, issiqlik sig'imi, o'tkazuvchanlik) farqlidir. Hisoblash maydoni $N_x \times N_y$ o'lchamdagi to'rtburchak matritsa (panjara) bilan tasvirlandi. Har bir panjara nuqtasidagi harorat vaqt bo'yicha Finite Difference Method (FDM) yordamida yechildi. Dasturda haroratning boshlang'ich sharti $T_0 = 20\text{ }^{\circ}\text{C}$ qilib olindi, issiqlik manbasi esa maydon markazida joylashgan nuqtada (5,5) $200\text{ }^{\circ}\text{C}$ qilib belgilandi. Chegaraviy shartlar sifatida Neumann shartlari — issiqlik oqimi bo'lmagan chegaralar qo'llanildi. Natijani Excel dasturida grafik ko'rinishda tasvirlandi. (2-rasm)

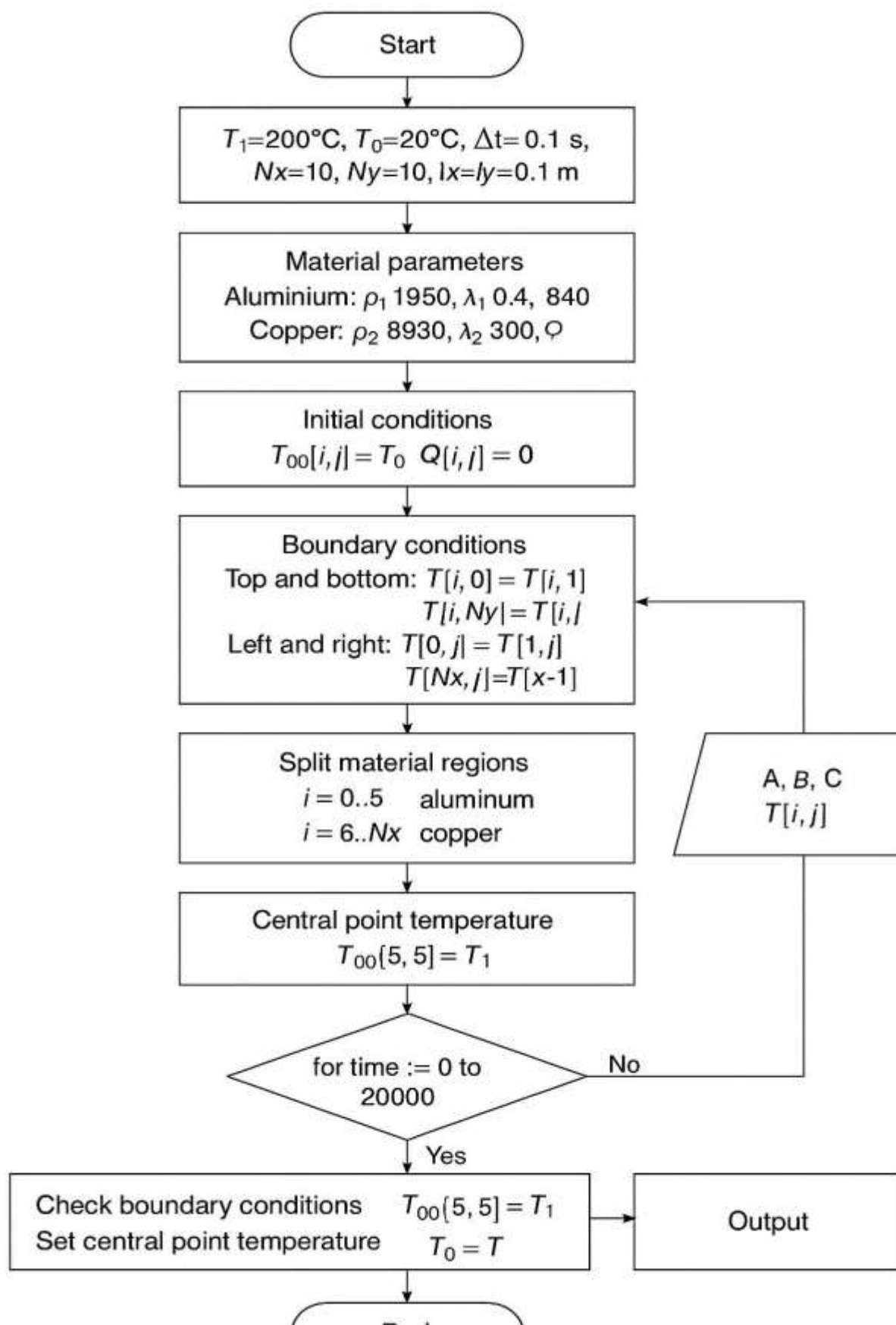
Masala: Berilgan maydonda ikkita material — alyuminiy va mis joylashgan. Maydon $N_x \times N_y$ panjalar bilan taqsimlangan. Boshlang'ich harorat barcha nuqtalarda $20\text{ }^{\circ}\text{C}$, faqat maydon markazidagi nuqta (5,5) harorati $200\text{ }^{\circ}\text{C}$. Vaqt davomida issiqlik markazdan atrofga tarqaladi. Harorat o'zgarishini hisoblash uchun Pascal dasturida Finite Difference Method qo'llaniladi. Maydon chetlarida issiqlik oqimi yo'q (Neumann sharti). Dastur issiqlik tarqalishini modellashtiradi va oxirgi harorat taqsimotini hisoblab chiqadi.

Formulalar:

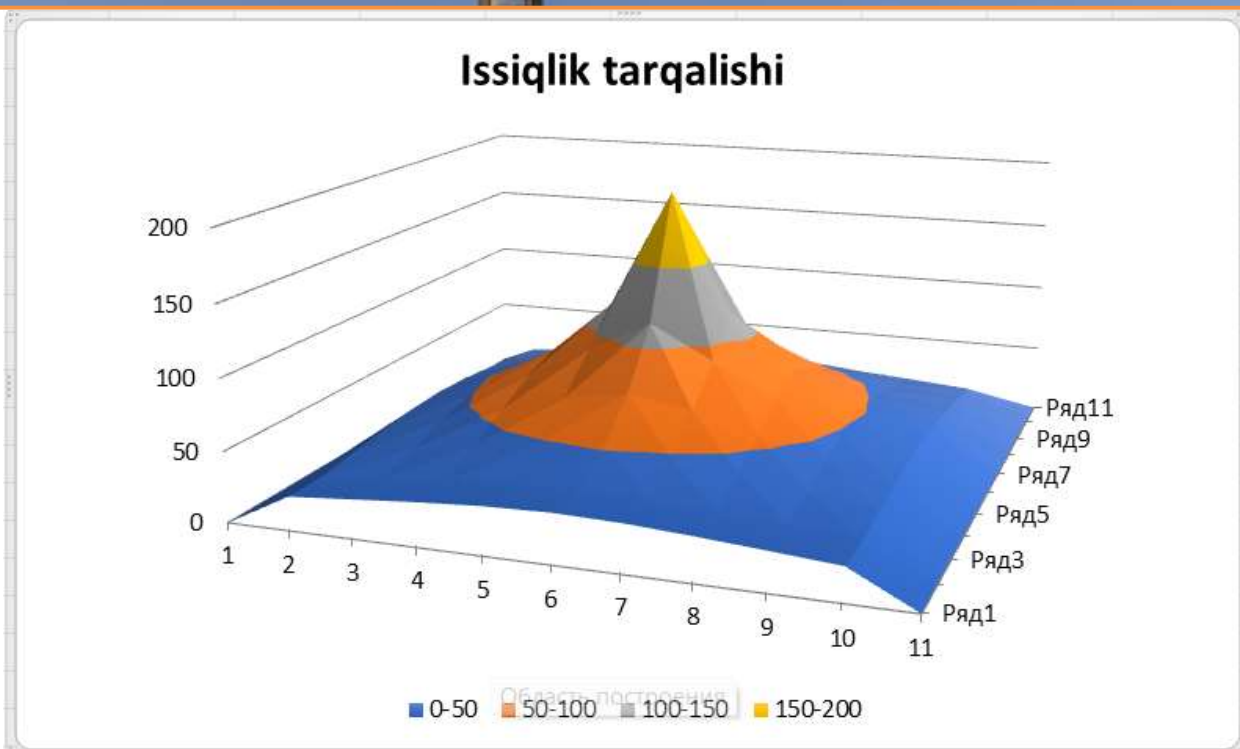
$$\frac{\Delta T}{\Delta t} = A \frac{\Delta^2 T}{\Delta x^2} \quad (1)$$

$$A = \frac{\lambda}{\rho C_p} \quad (2)$$

$$T_{ij}^{n+1} = T_{ij}^n + \partial t \cdot A \left(\frac{T_{i+1,j}^n - 2T_{ij}^n + T_{i-1,j}^n}{\Delta x^2} + \frac{T_{i,j+1}^n - 2T_{ij}^n + T_{i,j-1}^n}{\Delta y^2} \right) \quad (3)$$

1-rasm. Pascal dasturidan olingan blok sxema.

2-rasm. Ikki jinsli 2D plastinkada issiqlik tarqalish jarayoni.

Xulosa: Biz ushbu ishda Ikki jinsli plastinkadan issiqlik o'tish jarayonini kuzattik. Bunda plastinkaning teng yarmi temirdan qolgan qismi esa ceramicdan iborat qilib hisoblandi. Biz ushbu ishni bajarib issiqlik tarqalish jarayonlarini kuzattik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Андерсон Д., Таннэхилл Дж., Плетчер Р. Вычислительная гидромеханика и теплообмен. В 2 т. Т. 1 / Пер. с англ. С. В. Сенина, Е. Ю. Шальмана; под ред. Г. Л. Подвидза. – Москва: Мир, 1990. – 384 с.
2. Microsoft Excel [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.microsoft.com/excel> (дата обращения: 19.09.2025).
3. COMSOL Multiphysics® [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.comsol.com> (дата обращения: 19.09.2025).

Problem-Based Learning (PBL) in Primary Education: Enhancing Critical Thinking, Creativity, and Collaboration

Abdurakhmonova Aziza Odiljonovna,

Khamrayeva Gulbahor Bakhranovna

Master's Students of the Samarkand Branch of
the Tashkent International University of Kimyo

Abstract. This study explores the impact of Problem-Based Learning (PBL) on developing critical thinking, creativity, and collaboration in primary education. Conducted at Vosiq International School with 80 students from grades 2 and 3, it compared traditional instruction with PBL on topics like environmental protection and water scarcity. Findings revealed that PBL students showed higher motivation, creativity, and teamwork, while traditional groups focused mainly on factual recall. Despite requiring more time and teacher preparation, PBL effectively enhanced engagement and higher-order thinking, demonstrating its value for strengthening 21st-century skills in Uzbekistan's primary schools.

Keywords – Problem-Based Learning (PBL); primary education; creativity; critical thinking; student motivation; collaboration; teaching methodology; quasi-experimental study

Introduction. Globally, education systems are moving away from traditional teacher-centered instruction toward more active and student-centered approaches. This shift is motivated by the need to develop higher-order thinking skills, creativity, and collaborative abilities that prepare learners for the challenges of the modern world. Among these innovative strategies, **Problem-Based Learning (PBL)** stands out as an effective method of cultivating such skills. PBL positions learners as active participants who solve real-life problems, thereby fostering critical thinking, problem-solving, and teamworkⁱ. In traditional classrooms, knowledge is often delivered by the teacher in a ready-made form, and students' role is largely passive. By contrast, in PBL environments, learners engage in inquiry, questioning, and self-directed exploration, which strengthens their ability to apply knowledge meaningfullyⁱⁱ. Prior studies have emphasized that PBL not only improves subject mastery but also enhances motivation and creativity (Birgili, 2015; Dolmans et al., 2005). Primary education represents a foundational stage where habits of independent learning, observation, and creative thought can be instilled. Thus, introducing PBL in this stage has both scientific and practical significance.

Methodology

The study was carried out at Vosiq International School with 80 students from grades 2 and 3. Each grade consisted of two groups — one control group taught through traditional teacher-centered methods and one experimental group instructed using the Problem-Based Learning (PBL) approach. A quasi-experimental design was employed, and each instructional unit was delivered over three sessions. In the traditional method, lessons included teacher explanations, group or individual tasks, and oral recitation. In the PBL method, students were introduced to a real-world problem, engaged in group discussions and poster creation, and presented their findings through debates and group presentations. The instructional topics focused on “How can we protect the environment?” for grade 2 and “Water scarcity” for grade 3, both reframed as practical, problem-oriented questions to encourage critical thinking and creativity. Data were collected through pre- and post-tests to assess knowledge, motivation surveys to measure student engagement, observation checklists to track collaboration and problem-solving, and project evaluation rubrics to assess creativity and teamwork. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics and t-tests, while qualitative data from student work and observations were thematically analyzed to identify patterns of engagement and collaboration. Ethical approval was obtained from the school administration, and informed consent was received from parents. All student data remained anonymous, and participation was entirely voluntary.

Discussion. The findings reveal that **PBL enhances creativity, motivation, and collaboration** more effectively than traditional methods. Learners not only retained knowledge but also contextualized it within real-life applications, echoing previous research that links PBL to 21st-century competencies ⁱⁱⁱ(Birgili, 2015; Armitage et al., 2015). Traditional instruction, while effective for factual recall and test preparation, lacked opportunities for developing higher-order thinking or fostering engagement ^{iv}(Erdogan & Senemoglu, 2014). These findings suggest that a blended approach may be optimal: combining traditional methods for knowledge delivery with PBL for skill development. Nevertheless, implementing PBL poses challenges: it is time-intensive, requires strong methodological preparedness from teachers, and assessing group work outcomes objectively can be difficult ^v(Dolmans et al., 2005).

Conclusion. This study confirms that **Problem-Based Learning is an effective pedagogical strategy for primary education**, especially in developing creativity, critical thinking, and collaboration. While traditional teaching secures structured knowledge transmission, PBL better prepares

students to tackle real-world challenges. Future research should extend this inquiry to larger samples, different subject areas, and digital or hybrid PBL models. Such efforts will further validate PBL's role in equipping learners with essential competencies for lifelong learning and global citizenship.

References

1. ⁱ Boud, D., & Feletti, G. (1997). *The challenge of problem-based learning* (2nd ed.). Kogan Page. <https://doi.org/10.4324/9781315042039>
2. ⁱⁱ Ali, S. S. (2019). Problem based learning: Student centered approach. *English Language Teaching*, 12(5), 73–78. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1212283>
3. ⁱⁱⁱ Birgili, B. (2015). Creative and critical thinking skills in problem-based learning environments. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 2(2), 71–80. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jgedc/issue/38680/449365>
4. ^{iv} Erdogan, T., & Senemoglu, N. (2014). Problem based learning in teacher education: Its promises and challenges. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 459–463. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.240>
5. ^v Dolmans, D. M., De Grave, W., Wolhagen, I., & Van der Vleuten, C. (2005). Problem-based learning: Future challenges for educational practice and research. *Medical Education*, 39(7), 732–741. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2005.02205.x>

XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING TA'MINLANISHIDA IJTIMOY HIMOYA TIZIMINING O'RNI

Tojiyeva Gulshoda Erkinjon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Telefon: +998330063307

E-mail: gulshodatojiyevag006da@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish jarayonida ijtimoiy himoya tizimining tutgan o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilindi. O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlar mavqeini mustahkamlashga qaratilgan davlat dasturlari, huquqiy kafolatlar, iqtisodiy imtiyozlar va ularning amaliy natijalari yoritilgan. Mazkur tadqiqot natijalari gender siyosatini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Gender siyosati, ijtimoiy himoya, xotin-qizlar huquqlari, davlat dasturlari, huquqiy kafolat, ijtimoiy barqarorlik.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat barqarorligining asosiy mezonlaridan biri – ayollarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi faolligidir. Xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish, ularning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash hamda oila va jamiyat hayotidagi mavqeini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari sirasiga kiradi. Ayni jarayonda ijtimoiy himoya tizimi asosiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga doir huquqiy bazaning kengaytirilishi, gender tengligi siyosatining kuchayishi, ijtimoiy himoyani faollashtirish davlat siyosatining ajralmas qismiga aylangan.

Maqsad va uni asoslash

Maqolaning maqsadi xotin-qizlarning huquqlarini ta'minlashda ijtimoiy himoya tizimining tutgan o'rnini tadqiq qilish, mavjud qonuniy kafolatlar, amaliy mexanizmlar, davlat dasturlari va ularning natijalarini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

So'nggi yillarda gender masalasida ko'plab tadqiqotlar olib borilgan bo'lsa-da, xotin-qizlarga nisbatan ijtimoiy himoya mexanizmlarining real samaradorligi va hududlar kesimidagi tahlillari kam yoritilgan. Shuning uchun mazkur mavzu ilmiy dolzarblik kasb etadi.

Ilmiy muammo tavsifi va yechimi

Xotin-qizlarni ijtimoiy himoyalashning huquqiy asoslari

1. Xotin-qizlar huquqlarining kafolatlanishi quyidagi huquqiy manbalarga tayangan holda amalga oshirilmoqda:
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi;

3. "Gender tenglik kafolatlari to'g'risida"gi Qonun (2019);
4. Oila kodeksi;
5. Jinoyat va Ma'muriy kodekslarda gender zo'ravonlikning oldini olishga doir moddalarning kuchaytirilishi;
6. "Ayollarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi" to'g'risidagi nizomlar.
7. Mazkur hujjatlar gender tengligini himoyalashning huquqiy zaminini belgilab bermoqda.

Ijtimoiy himoya tizimining amaliy mexanizmlari

Bugungi kunda respublika miqyosida xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimi quyidagi yo'nalishlarda faoliyat yuritmoqda:

1. Moliyaviy va ijtimoiy yordamlar:
 - a) homiladorlik va tug'ish nafaqalari;
 - b) kam ta'minlangan ayollar uchun moddiy yordam;
 - c) uy-joy subsidiyalari;
 - d) bepul tibbiy xizmat paketlari.
2. Bandlikni ta'minlash:
 - a) ayollar uchun kvotalangan ish joylari;
 - b) uy sharoitida bandlik loyihalari;
 - c) kasbga qayta tayyorlash markazlari.
 - d) 2022–2024 yillarda 200 mingdan ortiq ayol qayta kasbiy tayyorgarlikdan o'tgan.
3. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash:
 - a) 0–6% imtiyozli kreditlar;
 - b) biznes loyihalar uchun grantlar;
 - c) ishlab chiqarish jihozlari bilan ta'minlash.
4. Gender zo'ravonlikni kamaytirish tizimi:
 - a) himoya orderi joriy etildi;
 - b) boshpana markazlari tashkil qilindi;
 - c) psixologik va yuridik xizmatlar yo'lga qo'yildi.

Tizim samaradorligi tahlili

Ijtimoiy himoya nafaqat iqtisodiy yordam beruvchi tizim, balki ijtimoiy barqarorlik mezonidir. Tahlillarga ko'ra, ijtimoiy dasturlar faol bo'lgan hududlarda:

1. ajrimlar darajasi kamaygan,
2. oilalarda psixologik barqarorlik ortgan,
3. ayollar bandligi oshgan,
4. yoshlar orasida ijtimoiy muammolar pasaygan.
5. Ayollar iqtisodiy imkoniyatlarining kengayishi oilaviy farovonlikni oshirishga olib kelmoqda.

Xulosa

O'zbekistonda xotin-qizlarning huquqlarini ta'minlash siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlar asosida samarali yo'lga qo'yilgan. Ijtimoiy himoya tizimi aynan shu jarayonning markaziy komponentidir. Uning takomillashuvi gender tengligini mustahkamlashga, oilaviy farovonlikni oshirishga va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tizimning uzluksiz bosqichma-bosqich rivojlantirilishi – ayollarning jamiyatdagi faolligini oshirib, milliy taraqqiyotda ularning rolini kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. "Gender tenglik kafolatlari to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2019.
3. Қуронов М. Биз англаётган ҳақиқат. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 152 б.
4. Botcheva, L., Shih J., Huffman L. Emphasizing Cultural Competence in Evaluation // American Journal of Evaluation. – 2009. – 30(2). – P. 176–188.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг qarorlari // <https://lex.uz>

Raqamli infratuzilma asosida tadbirkorlik faoliyatini mehnatini takomillashtirish.**Dusmenambetova Zarina Nodribek xoji qizi**

Farg'ona davlat universiteti

Magistratura 1- bosqich talabasi

E- mail zarinatukhtasinova3@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli infratuzilmaning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishdagi o'rne, uning mehnat unumdorligiga ta'siri hamda O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiya jarayonlarining amaliy yo'nalishlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqolada xalqaro tajriba bilan solishtirma tahlil o'tkazilib, mamlakatimizda raqamli infratuzilmani rivojlantirish orqali tadbirkorlik mehnatini samarali tashkil etish mexanizmlari taklif etiladi.

Kirish . So'nggi yillarda global iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi natijasida tadbirkorlik faoliyatini samarali boshqarishning yangi usullari shakllanmoqda. Raqamli infratuzilma iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, ayniqsa kichik va o'rta biznesda muhim omilga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 'Raqamli O'zbekiston – 2030' strategiyasi mamlakatimizda ushbu sohaning tizimli rivojlanishiga asos bo'ldi. Raqamli infratuzilmaning rivojlanishi tadbirkorlik subyektlariga axborot texnologiyalaridan foydalanish imkonini kengaytiradi. Bu esa vaqt, resurs va mehnatni tejash, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishda samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Asosiy qism**Raqamli infratuzilmaning mohiyati va iqtisodiy ahamiyati**

Raqamli infratuzilma — bu raqamli texnologiyalar, internet tarmoqlari, axborot almashinuvi tizimlari, bulutli hisoblash, ma'lumotlar markazlari, raqamli to'lov tizimlari va sun'iy intellektga asoslangan texnologiyalar majmuasidir. U iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, ayniqsa tadbirkorlikda, boshqaruvni avtomatlashtirish va inson mehnatini yengillashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilma mavjud bo'lgan davlatlarda kichik biznes subyektlarining mehnat unumdorligi o'rtacha 25–30% ga yuqoridir.

Raqamli infratuzilmaning tadbirkorlik mehnatiga ta'siri

Raqamli infratuzilma tadbirkorlik mehnatini optimallashtirishda quyidagi jihatlarida o'z ifodasini topadi: avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari orqali inson omilining kamayishi, ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish va qaror qabul qilish samaradorligi, elektron tijorat va onlayn to'lov tizimlarining kengayishi, bulutli texnologiyalar yordamida masofaviy ish jarayonlarini

soddalashtirish. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligining 2024-yilgi hisobotiga ko'ra, raqamli infratuzilma joriy etilgan 2500 dan ortiq kichik korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi 1,4 baravar oshgan.

O'zbekiston tajribasi va rivojlanish istiqbollari

O'zbekiston so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotga o'tish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishdi. 2020–2024 yillar davomida 'Elektron hukumat' tizimi kengaytirilib, davlat xizmatlarining 85 foizi onlayn shaklga o'tkazildi. Shu bilan birga, FinTech va E-commerce sohalarida yangi platformalar — Uzum, Payme, Click kabi xizmatlar iqtisodiy muhitda raqobatni kuchaytirdi. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun soliq va buxgalteriya hisobotlari ham to'liq raqamlashtirilmoqda.

Xalqaro tajriba va O'zbekiston uchun xulosalar

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilma iqtisodiy o'sishning asosiy drayveridir. Janubiy Koreya, Estoniya va Singapur davlatlari misolida raqamli infratuzilma mehnat samaradorligini 40–60 foizgacha oshirgan. Ular davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilmani rivojlantirish orqali barqaror innovatsion muhit yaratganlar. O'zbekiston uchun bu tajriba quyidagi jihatlarida ahamiyatlidir: raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun malakali kadrlar tayyorlash, IT-parklar va startap ekotizimlarini kengaytirish, sun'iy intellekt asosida boshqaruv tizimlarini rivojlantirish, davlat xizmatlarida raqamli yechimlarni qo'llash.

Xulosa

Raqamli infratuzilma tadbirkorlik faoliyatini modernizatsiya qilishda va mehnatni takomillashtirishda strategik ahamiyatga ega. Uning samarali ishlashi ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtiradi, inson mehnatini yengillashtiradi, iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi. Shu sababli, O'zbekistonda raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish, kadrlar salohiyatini oshirish hamda xalqaro hamkorlikni kengaytirish ustuvor vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni.
2. Becker, G. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. University of Chicago Press.
3. OECD (2023). Digital Economy Outlook. Paris: OECD Publishing.
4. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age. W. W. Norton & Company.
5. Porter, M. (2001). Strategy and the Internet. Harvard Business Review.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЛИЧНОЙ ТРАГЕДИИ В РУССКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Маматкулов Ботир Жовлиевич

Студент 2 курса магистратуры Термезского государственного педагогического института

Дониеров Шухрат Тожибоевич

Студентка 4 курса Термезского государственного педагогического института

Аннотация. В статье рассматриваются художественно-философские особенности интерпретации личной трагедии в русской классической литературе XIX века. Особое внимание уделяется тому, как Пушкин, Гоголь, Достоевский, Толстой и Чехов создают различные модели внутреннего кризиса личности, раскрывая его психологическую, нравственную и экзистенциальную природу. Показано, что личная трагедия в русской словесности трактуется не только как частный жизненный конфликт, но и как универсальный феномен человеческого существования, связанный с поисками смысла, внутренней свободы и нравственного самоопределения.

Ключевые слова: личная трагедия; русская классическая литература; психологизм; экзистенциальный кризис; Ф. М. Достоевский; Л. Н. Толстой; А. С. Пушкин; А. П. Чехов; внутренняя коллизия; художественная интерпретация.

Интерпретация личной трагедии в русской классической литературе представляет собой один из ключевых аспектов художественного и философского сознания России XIX века, для которого исследование внутреннего мира человека оказалось не только эстетической задачей, но и способом постижения глубинных законов человеческого бытия. Личная трагедия становится не частным случаем либо выражением индивидуального несчастья, но важнейшим механизмом художественного исследования, позволяющим литераторам обнаружить в судьбе отдельного героя универсальные закономерности человеческой психологии, нравственности и экзистенциальной природы. Русская литература — в отличие от многих западноевропейских традиций — сосредотачивается прежде всего на духовной драме личности, подчёркивая её внутреннюю конфликтность, стремление к гармонии и столкновение с непреодолимыми обстоятельствами, будь то социальные условия, собственные страсти или метафизические поиски истины. Трагедия в этом контексте выступает своеобразной формой раскрытия человеческой сущности, которая проявляется наиболее полно именно в ситуациях предельного напряжения души.

Формирование специфической модели трагического мышления в русской классике восходит к романтической традиции начала XIX века, однако в отличие от западного романтизма, где трагедия зачастую рассматривается как столкновение героя с судьбой или неизбежным роком, в русской литературе главный акцент перенесён на психологическое и нравственное измерение. Уже у Пушкина личная трагедия перестаёт быть следствием внешнего воздействия и превращается в результат столкновения двух разнонаправленных движений души, двух несовместимых жизненных принципов. В этом отношении роман «Евгений Онегин» открывает характерную для русской литературы линию, в которой трагическое строится не на внешней фатальности, а на внутреннем несовпадении мировоззрений, чувств и ценностных установок. Онегин и Татьяна, являясь представителями двух различных типов культурного сознания, обречены на разрыв не из-за объективной невозможности союза, а из-за того, что каждый из них не может или не хочет переступить через собственную внутреннюю правду. Именно эта невозможность полного совпадения двух личностей становится основой трагедии, характерной для русской психологической прозы.

Вместе с тем личная трагедия у Пушкина не ограничивается историей несостоявшейся любви. Трагическая судьба Пугачёва в «Капитанской дочке» раскрывает другую модель интерпретации трагедии — как столкновения личности с исторической стихией. Однако Пушкин сознательно избегает героизации или демонизации бунтовщика, показывая, что трагедия Пугачёва обусловлена не только социальными коллизиями, но и внутренней раздвоенностью его характера, в котором свободолюбие соседствует с жестокостью, а величие — с обречённостью. Пушкинская трактовка трагического основана на принципе нравственного равновесия: трагедия возникает там, где нарушается или оказывается недостижимым внутренний моральный баланс, где человек не способен соизмерить свои стремления с реальными возможностями.

Особенно важным в развитии концепции личной трагедии становится творчество Гоголя, в котором трагическое соединяется с гротескным, приобретая форму трагикомического осмысления личности «маленького человека». Судьба Акакия Акакиевича Башмачкина в «Шинели» — это воплощение трагедии исчезновения личности, растворения индивидуальности в механистической системе бюрократического общества. Гоголь показывает, что личная трагедия может быть порождена не только внутренними противоречиями, но и тем, что социальная действительность отказывает человеку в признании его человеческого достоинства. Трагедия Башмачкина обусловлена не только внешней бедностью, но и тем, что его внутренний мир оказывается непризнанным,

незамеченным, лишённым хотя бы минимального уважения. В этом смысле Гоголь выявляет одну из важнейших черт русской литературы — внимание к человеку как существу хрупкому, ранимому, зависимому от эмоциональной отзывчивости других. Личная трагедия в гоголевской трактовке предстает как результат нравственной глухоты общества, неспособного услышать и понять слабого.

Особое место в интерпретации личной трагедии принадлежит творчеству Ф. М. Достоевского, которому удалось придать трагическому глубину метафизического измерения. Его герои существуют в состоянии внутреннего разрыва, обусловленного столкновением идеи и реальности, возвышенного порыва и нравственной ответственности, стремления к абсолютной свободе и страха перед последствиями этой свободы. Раскольников в «Преступлении и наказании» переживает трагедию как форму существования сознания, одержимого идеей, претендующей на абсолютную истину. Его преступление — попытка проверить пределы собственной свободы и доказать себе возможность выйти за рамки общепринятой морали — становится источником глубокой духовной катастрофы, которая разрастается по мере того, как он начинает осознавать несостоятельность собственной теории. Трагедия Раскольникова — это трагедия человека, который не смог вынести тяжести собственной идеи и оказался разрушен её логическими последствиями. В этом отношении трагедия у Достоевского всегда связана с философским поиском, с попыткой человека самостоятельно определить нравственные законы и убедиться в их непреложности через личное страдание.

Ещё более сложный характер имеет трагедия Ивана Карамазова, который переживает не столько внутреннее моральное падение, сколько разрушение мировоззренческого фундамента. Его «бунт» против мира, в котором страдают невинные дети, превращается в трагедию человека, утрачивающего способность согласовать свою философию с человеческими чувствами. Иван не совершает преступления в буквальном смысле, однако его внутренний кризис, его интеллектуальная неустроенность оказываются столь же разрушительными, как и преступление Раскольникова. Достоевский показывает, что трагедия может возникнуть и в том случае, когда человек пытается понять мир, не имея возможности принять его нравственную неоднозначность.

Толстой предлагает совершенно другую трактовку личной трагедии, сосредоточенную вокруг проблемы нравственного самоопределения личности. Судьба Анны Карениной — это не только история разрушительной страсти, но и глубокая драма человека, утратившего связь с собственным моральным чувством и с окружающим миром. Толстой показывает трагедию как результат постепенного отчуждения: Анна

теряет доверие окружающих, уверенность в себе, ориентиры, определявшие её место в обществе, и в конечном итоге не находит точки опоры, которая могла бы удержать её от гибели. Личная трагедия здесь связана с невозможностью примирить два полюса человеческой природы — стремление к счастью и моральный долг перед собой и другими. Толстой акцентирует внимание на внутреннем процессе: трагедия Анны развивается как постепенное разрушение души, как усиление внутреннего хаоса, приводящего к неизбежному исходу.

Особый интерес представляет и трагедия Пьера Безухова, который, в отличие от Анны, проходит путь внутреннего преображения. Его духовные поиски, сомнения, переживания, размышления о смысле жизни и предназначении человека составляют основу трагического опыта личности, стремящейся обрести гармонию в мире, полном насилия и хаоса. Толстой показывает, что личная трагедия может быть и созидательной, стать стимулом к духовному росту, переходу к новой стадии жизненного понимания. Через образ Пьера Толстой выстраивает модель трагедии-преображения, в которой страдание является необходимым условием для достижения истинного счастья.

Совершенно иного характера личная трагедия у Чехова, который представляет её как «молчаливую драму» повседневности. Трагедия его героев — Войницкого, Раневской, Тrepлева — это не внезапное событие, а медленный, незаметный, но неумолимый процесс внутреннего угасания. Чеховская трагедия — это трагедия несостоявшейся жизни, в которой мечты так и не были реализованы, таланты не раскрылись, любовь оказалась невозможной, а время уходит, не оставляя надежды на перемены. В чеховской модели трагического нет катастрофы в привычном смысле: она проявляется в мелочах, в усталости, в разочаровании, в тягостном ощущении бессмысленности существования. Личная трагедия у Чехова связана с тонким психологическим анализом, который позволяет увидеть, как внутренние противоречия, нерешительность, неуверенность или застенчивость могут разрушить жизнь человека так же неизбежно, как рок или судьба у классиков.

Русская классическая литература создаёт уникальную модель понимания личной трагедии, в которой она выступает как форма самопознания, как столкновение человека с собственными ограничениями, страстями и страхами. В отличие от западной традиции, где трагедия часто имеет героическую окраску, русская трагедия почти всегда интимна, сосредоточена на внутреннем мире личности. Она исследует не борьбу с внешними силами, а противостояние души самой себе, её путь через страдание к истине — или, напротив, к гибели. Русские писатели делают трагедию способом обнаружения подлинной сущности человека, выявления его нравственных принципов и скрытых психологических

механизмов. Именно поэтому личная трагедия в русской классике становится универсальным художественным инструментом, позволяющим понять природу человеческого существования, его смысл и внутренние пределы.

Русская классическая литература фиксирует уникальную черту национального самосознания: стремление искать истину через испытания, сомнения, страдания. В этом отношении личная трагедия оказывается не только литературным мотивом, но и философской категорией, определяющей русское понимание человека. Герои Пушкина, Гоголя, Достоевского, Толстого и Чехова, несмотря на различия их характеров, эпох, социальных ролей и мировоззрений, объединены общим свойством — способностью переживать трагедию как путь внутреннего анализа, как способ увидеть глубину человеческой души. Личная трагедия становится не только разрушением, но и формой духовного раскрытия, иногда ведущего к катастрофе, а иногда — к переосмыслению жизни.

В конечном итоге русская классическая литература утверждает, что трагедия является неотъемлемой частью человеческого существования, что именно через трагическое человек способен приблизиться к пониманию добра, справедливости, свободы и смысла. Трагедия в русской традиции — это всегда вопрос о человеке, о его внутреннем мире, о границах его ответственности и о способности к преодолению. Поэтому русская классика сохраняет свой статус универсального источника знаний о человеческой душе, оставаясь актуальной не только в литературоведческом, но и в философском, культурологическом и психологическом измерениях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений: в 30-ти т. Л.: Наука, 1972. Т. 1.
2. Мировое значение русской литературы XIX в.: учебное пособие / В.Р. Щербина, М.П. Алексеев, К.Н. Ломунов [и др.]. - Москва: Ордена Трудового Красного Знамени издательство «Наука», 1987. - 440с. - Текст: непосредственный.
3. Трубина Л. Русская литература XX века / Учебное пособие. - М.: Инфомедиа Па-блишерз, 2008.

O'PKANING SURUNKALI OBSTRUKTIV KASALLIGI ASORATI SIFATIDA O'PKA ARTERIYASI GIPERTENZIYASINI DAVOLASHDA INGALYATSION OKSID AZOTNING ROLI

Sharipov Mirfayz Shuxratovich

mirfayzsharipov03@gmail.com

ANNOTATSIYA. Ushbu ilmiy maqolada o'pkaning surunkali obstruktiv kasalligi (OSOK) asorati sifatida rivojlanadigan o'pka arteriyasi gipertenziyasi (OAG) patogenezini, klinik manzarasi va uni davolashda ingalyatsion oksid azot (NO) terapiyasining o'рни hamda samaradorligi keng yoritiladi. NO terapiyasining selektiv vazodilatatsion ta'siri, alveolyar-gemodinamik muvozanatni tiklashdagi ahamiyati, yurak-qon tomir tizimi yuklamasini kamaytirishdagi roli va amaliy qo'llash xususiyatlari zamonaviy adabiyotlar va klinik kuzatuvlar asosida tahlil qilinadi. Maqolada shuningdek, NO terapiyasining afzalliklari, cheklovlari, yon ta'sirlari va boshqa davolash usullari bilan taqqoslanishi keltiriladi.

KALIT SO'ZLAR: OSOK, o'pka arteriyasi gipertenziyasi, o'pka yuragi, ingalyatsion oksid azot, gipoksiya, vazodilatatsiya, reanimatsiya.

KIRISH. O'pkaning surunkali obstruktiv kasalligi (OSOK) nafaqat nafas olish tizimi kasalligi, balki butun organizmga ta'sir ko'rsatuvchi, ko'p komponentli patologik jarayon sifatida baholanadi. OSOKning kechishi davomida surunkali yallig'lanish, bronxial o'tkazuvchanlikning chegaralanishi, alveolalar destruksiyasi va gaz almashinuvi buzilishlari tobora chuqurlashib boradi. Bu esa arterial gipoksemiya va giperkapniyaga olib keladi. Surunkali gipoksiya o'pka tomirlarida reflektor torayish, endotelial disfunktsiya va o'pka arterial tizimida qarshilikning oshishiga sabab bo'ladi. Natijada ikkilamchi o'pka arteriyasi gipertenziyasi (OAG) rivojlanadi. OAG esa o'ng qorincha gipertrofiyasi, keyinchalik esa o'ng qorincha yetishmovchiligi va o'pka yuragi (cor pulmonale) klinik sindromi bilan namoyon bo'ladi.

OSOK VA OAG PATOFIZIOLOGIYASI

OSOK patogenezida bronxial daraxt bo'ylab yallig'lanish reaksiyasi va oksidlovchi stress asosiy o'rin tutadi. Yallig'lanish mediatorlari (sitokinlar, kimokinlar) ta'sirida bronx devori qalinlashadi, shilliq qavatda giperplaziya va gipersekretsia kuzatiladi, kichik bronxiollarda esa lumen torayishi ro'y beradi. Natijada ekspirator havo oqimi chegaralanadi, alveolalarda havo «tutilib qolishi», emfizema va ventilyatsiya-perfuziya nomutanosibligi vujudga keladi. Uzoq davom etuvchi gipoksemiya o'pka tomirlarida reflektor vazokonstriksiyaga olib keladi; bu holat boshlang'ich bosqichlarda reversibil bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan o'pka arteriyalari devorida struktur o'zgarishlar — medial qavat gipertrofiyasi, intimal fibroz, lumen torayishi va hatto

obliteratsiyaga qadar bo'lgan jarayonlarni keltirib chiqaradi. OAG patofiziologiyasining yana bir muhim jihati bu endotelial disfunktsiyadir. Normal sharoitda endoteliy azot oksidi, prostatsiklin va boshqa vazodilatator mediatorlar sekretsiyasi orqali tomir tonusini me'yorda ushlab turadi. OSOK va surunkali gipoksiya sharoitida esa bu muvozanat buziladi: vazokonstriktor omillar (endotelin-1, tromboksanlar va boshqalar) ajralishi ko'payadi, NO sintezi kamayadi, natijada tomirlar doimiy spazm holatida bo'lib qoladi. Shu tarzda gipoksiya-induktsiyalangan vazokonstriksiya struktur qayta tuzilishlar bilan birgalikda OAGning patomorfologik asosini tashkil etadi.

KLINIK MANZARA VA DIAGNOSTIKA

OSOK bilan kechuvchi OAG klinik jihatdan nafas qisishi kuchayishi, jismoniy yuklama bardoshliligining keskin kamayishi, bo'g'ilish xuruylari, oyoqlarda shish, jigarning kattalashuvi, bo'yin venalarining bo'rtib turishi kabi belgilar bilan namoyon bo'ladi. Kasallikning kech bosqichlarida bemorlar kichik jismoniy harakatda ham holsizlanib qoladi, tunda nafas yetishmovchiligi epizodlari, taxikardiya va yurak urishining tezlashuvi kuzatiladi. Qonda gazlar tahlili gipoksemiya va giperkapniya darajasini ko'rsatadi, bu esa NO terapiyasi boshlash zaruriyati va samaradorligini baholashda muhim ko'rsatkich hisoblanadi.

INGALYATSION OKSID AZOTNING FARMAKOLOGIK XUSUSIYATLARI

Azot oksidi (NO) — endogen ravishda sintez qilinadigan gazsimon mediator bo'lib, tomir tonusini tartibga solishda asosiy rol o'ynaydi. Endotelial NO-sintaza fermenti ta'sirida L-arginindan hosil bo'lgan NO tomir silliq mushak hujayralariga diffuziya qilgan holda, guanilat-siklaza fermentini faollashtiradi va tsiklik guanozinmonofosfat (tsGMP) darajasini oshiradi. Natijada silliq mushaklar bo'shashadi, tomir kengayadi va tomir ichidagi bosim pasayadi.

Ingalyatsion NO (iNO) o'pka alveolar bo'shlig'iga nafas orqali yuborilganda, asosiy ta'sirini o'pka kapillyar va arteriyalariga ko'rsatadi. U kislorod bilan ventilatsiya qilinayotgan alveolalar atrofidagi tomirlarni selektiv kengaytirib, ventilyatsiya-perfuziya nisbatini yaxshilaydi. Bu esa arterial qonda kislorodning qoniqish darajasini oshiradi, gipoksik vazokonstriksiyani kamaytiradi va o'pka arterial bosimini pasaytiradi. Muhimi shundaki, iNO qisqa yarim parchalanish davriga ega bo'lib, tizimli qon aylanishiga minimal ta'sir ko'rsatadi, bu esa sistemik gipotenzia xavfini sezilarli darajada chegaralaydi.

NO TERAPIYASINING AMALIY QO'LLANILISHI

Ingalyatsion NO terapiyasi odatda reanimatsion sharoitda, sun'iy nafas oldirish apparatiga ulangan yoki yuqori oqimli kislorod terapiyasini olayotgan bemorlarda qo'llanadi. NO maxsus dozator yordamida kislorod yoki havo-aralashma bilan birga nafas yo'llariga yuboriladi. Boshlang'ich doza

odatda 5–20 ppm (milliondan bir qism) atrofida bo'ladi va bemorning gemodinamik hamda respirator ko'rsatkichlariga qarab individual ravishda titrlanadi.

Terapiya davomida quyidagi parametrlar muntazam nazorat qilinadi: arterial kislorod saturatsiyasi (SpO_2), nafas olish chastotasi, yurak urish tezligi, arterial qon bosimi, qonda gazlar (PaO_2 , $PaCO_2$) va metgemoglobin darajasi. NO terapiyasi odatiy sharoitda qisqa muddatli bo'lib, o'tkir dekompensatsiya davrini yengillashtirish uchun qo'llanadi. Bemor holati barqarorlashgach, doza asta-sekin kamaytiriladi va preparat bekor qilinadi. To'satdan bekor qilish «rebound» fenomeni — ya'ni o'pka arteriyasi bosimining qayta keskin oshib ketishiga olib kelishi mumkinligi sababli, NO dozasini bosqichma-bosqich pasaytirish tavsiya etiladi.

NO TERAPIYASINING CHEKLOVLARI VA YON TA'SIRLARI

Har qanday davo usuli kabi, ingalyatsion NO terapiyasining ham cheklovlari va mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirlari mavjud. Eng muhim xavflardan biri metgemoglobinemianing rivojlanishidir. NO gemoglobin bilan o'zaro ta'sirlashib, kislorodni bog'lay olmaydigan metgemoglobin shakli hosil bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli, davolash davomida metgemoglobin foizi muntazam nazorat qilinishi zarur. Odatda u 5% dan oshmasligi kerak.

Bundan tashqari, yuqori konsentratsiyalarda NO azot dioksidiga (NO_2) oksidlanishi mumkin, NO_2 esa o'pka to'qimalariga toksik ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun zamonaviy NO generatorlari va monitoring tizimlari nafas aralashmasidagi NO va NO_2 konsentratsiyalarini aniq nazorat qilib turadi. Ayrim bemorlarda NO terapiyasiga bo'lgan javob yetarli bo'lmasligi yoki umuman kuzatilmashligi mumkin, bu holat odatda o'pka tomirlarida chuqur struktur o'zgarishlar mavjudligidan dalolat beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TAQQOSHLASH

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, iNO OSOKga bog'liq OAG bo'lgan bemorlarda tezkor gemodinamik yaxshilanish beradi, biroq uning uzoq muddatli prognozga ta'siri bo'yicha ma'lumotlar cheklangan. Ayrim tadqiqotlarda iNO qo'llanilishi bo'yicha natijalar kislorod terapiyasi, diuretiklar, vazodilatatorlar va antikoagulyantlar bilan kompleks davolash fonida baholangan. Shuningdek, o'pka arterial gipertenziyasini davolashda fosfodiesteraza-5 ingibitorlari, prostatsiklin analoglari va endotelin retseptorlari antagonistlari kabi preparatlar bilan taqqoslashlar keltirilgan. iNO odatda o'tkir dekompensatsiya holatlarida «ko'prik» terapiya sifatida, boshqa davo usullarini boshlash yoki ularning samaradorligini oshirish maqsadida qo'llanadi.

Ko'plab klinik kuzatuvlar iNO terapiyasining OSOK bilan kechuvchi og'ir OAG bemorlarida intubatsiya va sun'iy nafas oldirishga bo'lgan ehtiyojni

kamaytirishi, reanimatsiyada qolish muddatini qisqartirishi va sub'ektiv ahvolni yaxshilashini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ham iNO terapiyasini maqsadli, aniq ko'rsatmalar asosida va qisqa muddatlarda qo'llash tavsiya etiladi.

XULOSA. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar OSOK asorati sifatida rivojlanadigan o'pka arteriyasi gipertenziyasini davolashda ingalyatsion oksid azot terapiyasi muhim o'rin tutishini ko'rsatadi. iNO o'pka tomirlariga selektiv ta'sir ko'rsatib, ventilyatsiya-perfuziya nisbatlarini optimallashtiradi, arterial gipoksiyani kamaytiradi, o'pka arteriyasi bosimini pasaytiradi va yurakning o'ng qorinchasiga tushadigan yuklamani yengillashtiradi. Bu esa bemorlarning nafas olish ko'rsatkichlari, gemodinamik barqarorligi va hayot sifatining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

AMALIY TAVSIYALAR

1. OSOK bilan og'rigan bemorlarda OAG rivojlanish xavfini kamaytirish uchun erta diagnostika, muntazam spirometriya va qonda gazlar tahlilini o'tkazish.
2. O'tkir dekompensatsiya va og'ir gipoksiya holatlarida iNO terapiyasini qisqa muddatli, maqsadli davo usuli sifatida ko'rib chiqish.
3. iNO yuborish jarayonida arterial kislorod saturatsiyasi, nafas olish chastotasi, yurak urish tezligi, qon bosimi va metgemoglobin darajasini muntazam nazorat qilish.
4. iNO terapiyasini boshqa davo usullari — kislorod terapiyasi, diuretiklar, bronxodilatatorlar va o'pka gipertenziyasiga qarshi dori vositalari bilan kompleks qo'llash.
5. NO terapiyasini bosqichma-bosqich, asta-sekin kamaytirish orqali bekor qilish va «rebound» fenomeni xavfini kamaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease (GOLD). (2023). Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of COPD.
2. European Society of Cardiology (ESC). (2022). Guidelines for the diagnosis and treatment of pulmonary hypertension.
3. Braunwald, E. (2021). Heart Disease: A Textbook of Cardiovascular Medicine. Elsevier.
4. European Respiratory Journal. (2020–2024). Articles on nitric oxide therapy in pulmonary hypertension.
5. Barnes, P. J., & Celli, B. R. (2019). Systemic manifestations and comorbidities of COPD. European Respiratory Review.
6. Ghofrani, H. A., et al. (2017). Nitric oxide and the pharmacotherapy of pulmonary hypertension. Journal of the American College of Cardiology.

**QUYOSHLI O'LKALAPDA YASHOVCHI SURUNKALI YURAK
YETISHMOVCHILIGI BO'LGAN BEMORLARNI DAVOLASHDA TIAZIDLI
DIURETIKLARNING SALBIY ROLI**

Sharipov Mirfayz Shukhratovich

Buxoro davlat tibbiyot instituti

Email: mirfayzsharipov03@gmail.com

Annotatsiya. Surunkali yurak yetishmovchiligi (SY) jahon bo'yicha yurak-qon tomir kasalliklari ichida o'lim va nogironlikning yetakchi sabablaridan biridir. Quyoshli va issiq iqlimli hududlarda yashovchi bemorlarda suvsizlanish, elektrolitlar disbalansi va gemodinamik buzilishlar xavfi sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Tiazidli diuretiklar arterial gipertenziya va yurak yetishmovchiligini davolashda keng qo'llaniladi, biroq ularning quyoshli hududlarda salbiy ta'siri kuchayishi mumkin. Ushbu maqolada tiazidli diuretiklarning SY bo'lgan bemorlarda salbiy farmakologik va onkologik (teri melanomasi) ta'siri keng tahlil qilinadi.

Abstract. Chronic heart failure (CHF) is one of the leading causes of morbidity and mortality worldwide. In patients living in sunny and hot climates, the risk of dehydration, electrolyte imbalance, and hemodynamic instability is significantly higher. Thiazide diuretics are widely used in cardiovascular therapy; however, their adverse effects are more pronounced in such environmental conditions. This article presents an expanded analysis of the negative effects of thiazide diuretics in CHF patients, including electrolyte disorders, renal dysfunction, hypotension, and the increased risk of skin melanoma.

KIRISH. Surunkali yurak yetishmovchiligi (SY) yurak mushagining nasoslik funksiyasi yetarli bo'lmagani sababli to'qimalarning kislorod va oziqa moddalari bilan ta'minlanishining buzilishi bilan kechuvchi klinik sindromdir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, hozirda dunyoda 64 milliondan ortiq inson SY bilan yashamoqda. O'zbekiston va Markaziy Osiyo mamlakatlarida ham ushbu kasallikning tarqalish ko'rsatkichi yil sayin ortib bormoqda.

Quyoshli hududlarda yuqori harorat, intensiv ultrabinafsha nurlanish va doimiy terlash fonida organizmda suyuqlik yo'qotilishi tezlashadi. Bunday sharoitda diuretiklar, ayniqsa tiazidli diuretiklar qo'llanilganda, ularning nojo'ya ta'siri bir necha barobar kuchayishi mumkin. Tiazidlar natriy va suvni faol chiqarib, elektrolit disbalansi, arterial gipotoniya va buyrak funksiyasining pasayishiga olib keladi.

So'nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlar tiazidlarning yana bir muhim salbiy jihatini — teri o'smalari, jumladan melanoma rivojlanish xavfi

ortishi bilan bog'liqligini ko'rsatmoqda. Ayniqsa quyosh nurlanishi yuqori bo'lgan hududlarda yashovchi bemorlarda ushbu xavf yanada yuqori bo'lishi isbotlangan.

Maqolaning maqsadi — quyoshli hududlarda yashovchi surunkali yurak yetishmovchiligi bo'lgan bemorlarni davolashda tiazidli diuretiklarning salbiy ta'sir mexanizmlarini chuqur tahlil qilish hamda xavfsizroq muqobil davolash strategiyalarini taklif etishdan iborat.

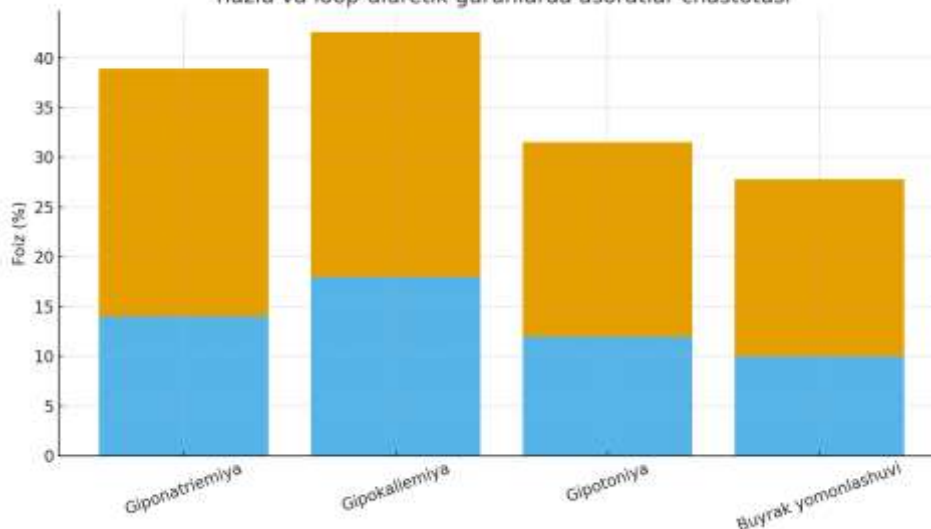
MATERIAL VA METODLAR. Tadqiqot 2022–2024-yillar davomida quyoshli iqlim sharoitida yashovchi 104 nafar surunkali yurak yetishmovchiligi tashxisi qo'yilgan bemorlarda olib borildi. Bemorlarning o'rtacha yoshi 58 ± 9 yilni tashkil etdi. Ular NYHA tasnifi bo'yicha II–III funksional sinfga mansub bo'lishdi. Bemorlar tasodifiy tanlov asosida ikki guruhga ajratildi: 1-guruh (54 nafar): standart yurak yetishmovchiligi terapiyasi + tiazidli diuretik. 2-guruh (50 nafar): standart terapiya + loop-diuretik (furosemid yoki torasemid).

Kuzatuv davomida quyidagi ko'rsatkichlar baholandi: arterial qon bosimi, yurak urish soni, qonda natriy va kaliy miqdori, kreatinin darajasi, glomerulyar filtratsiya tezligi (GFR), umumiy klinik holat va suvsizlanish belgilari. Shuningdek, dermatologik ko'rik orqali pigmentli nevuslar va teri o'smalari belgilari baholandi. Statistika tahlil Student t-testi va χ^2 usullari yordamida amalga oshirildi. $p < 0,05$ ishonchli deb qabul qilindi.

NATIJALAR. Tiazidli diuretiklar qabul qilgan bemorlarda asoratlar chastotasi loop-diuretiklar guruhiga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo'ldi. Giponatriemiya 38,9 %, gipokaliemiya 42,6 %, arterial gipotoniya 31,5 % bemorda kuzatildi. Buyrak funksiyasi yomonlashuvi 27,8 % holatda qayd etildi. Loop-diuretiklar qabul qilgan bemorlarda esa ushbu ko'rsatkichlar mos ravishda 14 %, 18 %, 12 % va 10 % ni tashkil etdi. huningdek, tiazid guruhidagi bemorlarning 17 % ida teri pigmentatsiyasi kuchayishi, yangi pigmentli dog'lar paydo bo'lishi holatlari aniqlanib, 3 nafar bemorda melanoma gumoni bilan onkodermatologik tekshiruvga yo'naltirildi.

Diagramma 1. Tiazid va loop-diuretik guruhlarda asoratlar chastotasi

Tiazid va loop-diuretik guruhlarda asoratlar chastotasi

MUHOKAMA. Tiazidli diuretiklarning quyoshli hududlarda salbiy ta'sirining kuchayishi bir nechta patofiziologik mexanizmlar bilan izohlanadi. Birinchidan, issiq iqlim sharoitida terlash keskin ortadi va organizm katta miqdorda suyuqlik hamda elektrolitlarni yo'qotadi. Tiazidlar esa bu jarayonni yana kuchaytirib, giponatriemiya va gipokaliemiyaning chuqurlashtiradi. Ikkinchidan, elektrolit disbalansi yurak ritmi buzilishlari, sinkopal holatlar va to'satdan yurak o'limi xavfini oshiradi. Uchinchidan, suvsizlanish fonida buyrak perfuziyasi kamayib, o'tkir yoki surunkali buyrak yetishmovchiligi rivojlanishi mumkin.

TIAZIDLI DIURETIKLAR VA TERI MELANOMASI

Gidroxlorotiazid va boshqa tiazid preparatlari fotosensibilizator sifatida ultrabinafsha nurlanish ta'sirida terida erkin radikallar hosil bo'lishini kuchaytiradi. DNK shikastlanishi, xronik yallig'lanish va hujayra proliferatsiyasining ortishi uzoq muddatda teri o'smalari, jumladan melanoma rivojlanishiga zamin yaratadi. Yevropa va Shimoliy Amerikada olib borilgan yirik populyatsion tadqiqotlar tiazidlarni 5–10 yildan ortiq qabul qilgan bemorlarda melanoma xavfi 10–30 % ga oshishini ko'rsatgan. Quyoshli hududlarda yashovchi, oq terili va nevuslari ko'p bo'lgan pasientlar ayniqsa yuqori xavf guruhiga kiradi.

XULOSA. Tiazidli diuretiklar quyoshli hududlarda yashovchi surunkali yurak yetishmovchiligi bo'lgan bemorlarda suvsizlanish, elektrolit disbalansi, arterial gipotoniya, buyrak yetishmovchiligi va teri melanomasi xavfini oshiradi. Shu sababli bunday bemorlarda tiazidlarni ehtiyotkorlik bilan, minimal dozada va qisqa muddatda qo'llash tavsiya etiladi.

AMALIY TAVSIYALAR

1. Quyoshli hududlarda tiazidli diuretiklardan imkon qadar cheklangan holda foydalanish.

2. Elektrolitlarni muntazam monitoring qilish (har 7–10 kunda).
3. Loop-diuretiklar va aldosteron antagonistlariga ustunlik berish.
4. Teri ko'riklarini yiliga kamida 1–2 marta o'tkazish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. McDonagh T.A. et al. ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure. Eur Heart J, 2021.
2. Braunwald E. Heart Failure: A Companion to Braunwald's Heart Disease. Elsevier, 2020.
3. WHO. Global Heart Failure Report, 2023.
4. Pedersen S.A. et al. Hydrochlorothiazide use and risk of melanoma. JAMA Dermatology, 2022.

Óquvchi yoshlarni musiqiy bilimini oshirishda musiqiy tógaraklarning ahamiyati

Toshmatova Gulhayo Ulug'bek qizi

Andijon Davlat Pedagogika instituti

Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti

Musiqqa ta'lim yo'nalishi 202 -gurux talabasi

Annotatsiya. Ushbu akademik maqola o'quvchi yoshlarning musiqiy bilimini oshirishda musiqiy to'garaklarning ahamiyatini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada musiqiy ta'limning bolalar va o'smirlarning har tomonlama rivojlanishidagi o'rni, musiqiy savodxonlikni shakllantirishning nazariy asoslari o'rganiladi. Tadqiqotda musiqiy to'garaklarning yoshlarning ijodiy salohiyati va musiqiy ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ta'siri ko'rsatilgan, shuningdek, ularda o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari muhokama qilingan. O'zbekistonda musiqiy to'garaklarning joriy holati, muammolari va istiqbolli yo'nalishlari yoritilib, samaradorlikni oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Musiqiy ta'lim, musiqiy to'garaklar, yoshlar, musiqiy savodxonlik, pedagogika, ijodiy rivojlanish, O'zbekiston

Abstract. This academic article profoundly analyzes the significance of music clubs in enhancing the musical knowledge of young students. It explores the role of music education in the comprehensive development of children and adolescents, alongside the theoretical foundations of musical literacy. The study examines the direct and indirect impacts of music clubs on developing youths' creative potential and musical skills. It also discusses pedagogical conditions and methodological approaches for effectively organizing educational processes in these clubs. The article highlights the current state, challenges, and promising directions for music clubs in Uzbekistan, concluding with practical recommendations to improve their effectiveness.

Keywords: Music education, music clubs, youth, musical literacy, pedagogy, creative development, Uzbekistan

Аннотация. Данная академическая статья посвящена глубокому анализу значения музыкальных кружков в повышении музыкальных знаний учащихся молодежи. В статье рассматривается роль музыкального образования в всестороннем развитии детей и подростков, а также теоретические основы формирования музыкальной грамотности. Исследование показывает прямое и косвенное влияние музыкальных кружков на развитие творческого потенциала и музыкальных навыков молодежи, а также обсуждаются педагогические условия и методические подходы для эффективной организации

учебно-воспитательного процесса. В статье освещено текущее состояние, проблемы и перспективные направления развития музыкальных кружков в Узбекистане, с практическими рекомендациями по повышению их эффективности.

Ключевые слова: Музыкальное образование, музыкальные кружки, молодежь, музыкальная грамотность, педагогика, творческое развитие, Узбекистан

Kirish. Musiqa san'ati insoniyat madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, avlodlararo qadriyatlarni yetkazishda, estetik didni shakllantirishda va shaxsning ma'naviy dunyosini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, o'quvchi yoshlar hayotida musiqiy ta'lim ularning har tomonlama rivojlanishi, intellektual salohiyatini oshirishi, hissiy idrokini boyitishi va ijodiy fikrlashini rag'batlantirishi bilan ahamiyatlidir. Musiqaga bo'lgan qiziqishni erta yoshdan uyg'otish va uni muntazam rivojlantirib borish, yoshlarning musiqiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa nafaqat musiqa sohasidagi qobiliyatlarni, balki umumiy madaniy dunyoqarashni ham kengaytiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa darslariga ajratilgan soatlarning cheklanganligi yoshlarning musiqiy qobiliyatlarini to'liq ochish va chuqur bilim berish uchun yetarli bo'lmay qolishi mumkin. Bu holatda maktabdan tashqari ta'lim shakllari, xususan, musiqiy to'garaklar muhim o'rin tutadi. Musiqiy to'garaklar o'quvchi yoshlarning musiqaga bo'lgan qiziqishlarini chuqurlashtirish, ularning ijodiy va ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish, shu bilan birga, musiqiy bilimlarini oshirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqola musiqiy to'garaklarning o'quvchi yoshlar musiqiy bilimini oshirishdagi ahamiyatini atroflicha o'rganish, ularning faoliyatini tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilish, shuningdek, O'zbekistonda ushbu yo'nalishdagi mavjud holat va istiqbollarni belgilashni maqsad qilgan. Mavzuning dolzarbligi, shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish va yosh avlodning madaniy-ma'naviy kamolotini ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatida ham o'z aksini topadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Musiqa inson hayotida azaldan muhim o'rin tutgan bo'lib, uning madaniy va ijtimoiy qadriyatlardagi o'rni xalq og'zaki ijodi, maqollar va idiomalarda ham o'z ifodasini topgan. Bu maqollar musiqa san'atining jamiyatdagi chuqur ildizlarini, uning inson ruhiyatiga ta'sirini aks ettiruvchi boy ma'no va falsafani o'zida mujassam etadi [1]. Musiqaning bunday fundamental ahamiyati uning ta'lim tizimidagi o'rnini ham asoslaydi. Musiqiy bilimlar shaxsning umumiy intellektual rivojlanishi, estetik didining

shakllanishi va hissiy dunyosining boyishi uchun zarur nazariy asoslarni ta'minlaydi.

D.A. Djamalova (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda xorijiy mamlakatlarning musiqa ta'limi tajribasi tahlil qilingan bo'lib, unda AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya va Rossiya kabi davlatlarda musiqa ta'limining yoyilganligi, orkestr, xor va individual darslar orqali jamoaviy ishlash va ijodkorlikni rivojlantirishga e'tibor qaratilganligi ta'kidlangan. Jumladan, Germaniyada yuqori sifatli musiqa maktablari va konservatoriyalar mavjudligi, yosh musiqachilar uchun ko'plab tanlov va festivallar tashkil etilishi, Rossiyada esa yoshlikdan ixtisoslashtirilgan musiqa maktablariga urg'u berilishi qayd etilgan [2]. Bu xorijiy tajribalar O'zbekistonning milliy musiqa ta'lim tizimini takomillashtirish va yoshlarning musiqiy iste'dodini xalqaro miqyosda namoyish etish uchun muhim imkoniyatlarni ochib beradi.

Nargiza N. Allayarova (2020) o'z maqolasida maktabdan tashqari musiqiy to'garaklarning ta'lim jarayonidagi ahamiyati va samaradorligini o'rgangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqiy to'garaklar o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, musiqiy bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash uchun samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular nazariy bilimlarni amaliy ijrochilik ko'nikmalari bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Muallif zamonaviy pedagogik yondashuvlar va interaktiv usullarni qo'llash orqali to'garak faoliyatini jonlantirish, o'quvchilarning musiqaga bo'lgan qiziqishini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi [3].

Mizrob Turob o'g'li Qoryog'diyev (2022) o'rta maktab yuqori sinf o'quvchilari uchun musiqa to'garaklarini tashkil etishning muhim pedagogik shart-sharoitlarini tadqiq qilgan. Uning ta'kidlashicha, cheklangan rasmiy musiqa ta'limi soatlari sharoitida maktabdan tashqari bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning estetik, badiiy va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Tadqiqot samarali musiqa to'garaklari uchun quyidagi asosiy pedagogik shart-sharoitlarni belgilaydi: aniq maqsad va mazmunni belgilash, keng qamrovli metodik ta'minotni yaratish, malakali pedagogik jamoaning mavjudligi, yetarli moddiy-texnik bazani ta'minlash, ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish, shuningdek, samarali baholash va qayta aloqa tizimini joriy etish [4]. Ushbu shart-sharoitlarning to'liq va tizimli ta'minlanishi o'quvchilarning ijodiy va estetik qobiliyatlarini oshirishda fundamental ahamiyatga ega ekanligi xulosa qilingan.

Musiqiy to'garaklarning o'quvchi yoshlar musiqiy savodxonligini oshirishdagi bevosita va bilvosita ta'siri juda keng qamrovli. Bevosita ta'sir asosan musiqiy bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda namoyon bo'ladi. To'garaklarda o'quvchilar notalarni o'qish, musiqa asboblari chalish, xor bo'lib kuylash, musiqiy janrlar va uslublar haqida nazariy ma'lumotlarga ega

bo'lish imkoniyatini qo'lga kiritadilar. Ular amaliy ijrochilik tajribasini oshirib, o'z ijodiy qobiliyatlarini namoyish etadilar. Bilvosita ta'sir esa shaxsning umumiy rivojlanishiga oid bo'lib, unga ijtimoiylashuv, jamoaviy ishlash ko'nikmalari, intizom, o'ziga ishonch, estetik didning yuksalishi va madaniy qadriyatlarga hurmat kabi jihatlar kiradi. Jamoaviy ijrochilik, masalan, orkestr yoki xorda ishtirok etish, o'quvchilarda mas'uliyat hissini, boshqalarni tinglash va uyg'unlikka erishish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'zbekistonda musiqiy to'garaklarning joriy holati mazkur mamlakatning boy madaniy merosi va musiqa san'atiga bo'lgan an'anaviy hurmatga asoslangan. Mamlakatda bolalar musiqa va san'at maktablari, san'at kollejlari va konservatoriyalar faoliyat yuritadi. Biroq, umumta'lim maktablarida musiqa to'garaklari soni va sifati, moddiy-texnik baza, o'qituvchilarning malakasi borasida ayrim muammolar mavjud bo'lishi mumkin. Xorijiy tajribalarni o'rganish [2] bu borada rivojlanish istiqbollari ochadi. Masalan, musiqa ta'limiga AQSH va Yaponiyadagi kabi keng integratsiya, Germaniyadagi kabi yuqori sifatli maktablar va tanlovlar, Rossiyadagi kabi ixtisoslashuvning erta bosqichlardan boshlanishi O'zbekiston uchun namuna bo'lishi mumkin. Innovatsion pedagogik yondashuvlar, masalan, raqamli texnologiyalardan foydalanish, ijodiy loyihalarni amalga oshirish, tanlovlar va festivallarni muntazam tashkil etish orqali to'garaklar faoliyatini yanada jonlantirish mumkin [3, 4].

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot maqolasini yozishda ilmiy adabiyotlar tahlili, tizimli yondashuv, sintez va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Musiqiy ta'lim, musiqiy pedagogika va yoshlar rivojlanishi sohasidagi mahalliy va xorijiy ilmiy maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar o'rganildi. Mavzu bo'yicha turli mualliflarning qarashlari va tadqiqot natijalari qiyosiy tahlil qilinib, ularning asosiy g'oyalari va xulosalari umumlashtirildi. Xususan, musiqiy to'garaklarning samaradorligini belgilovchi pedagogik shart-sharoitlar va metodik yondashuvlar tizimli ravishda tahlil qilinib, ular asosida O'zbekiston sharoitiga mos keladigan tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu yondashuv mavzuni kompleks o'rganish va asosli xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Xulosa. O'quvchi yoshlarning musiqiy bilimini oshirishda musiqiy to'garaklarning ahamiyati beqiyosdir. Ular nafaqat musiqiy savodxonlikni, balki shaxsning umumiy rivojlanishini, estetik didini, ijodiy salohiyatini va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Musiqiy to'garaklar cheklangan rasmiy musiqa ta'limi sharoitida yoshlarning musiqiy qobiliyatlarini to'liq ochish va ularni har tomonlama rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqiy to'garaklarning samaradorligi bir qator pedagogik shart-sharoitlarga bog'liq. Bular qatoriga aniq maqsad va mazmunni belgilash, sifatli metodik ta'minot, malakali pedagogik kadrlar, yetarli moddiy-texnik baza, ijobiy ijtimoiy-psixologik muhit va samarali baholash tizimi kiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, interaktiv usullar, raqamli texnologiyalar va ijodiy loyihalarni joriy etish to'garaklarning jozibadorligini va samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribasini o'rganish va uni O'zbekistonning milliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish musiqiy ta'lim sifatini oshirishda muhim qadam bo'ladi.

Musiqiy to'garaklar uchun zamonaviy o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish, ularni milliy va xorijiy ilg'or tajribalar asosida doimiy ravishda yangilab borish.

Musiqqa pedagoglarining malakasini oshirish kurslari va treninglarini muntazam tashkil etish, ularni yangi pedagogik texnologiyalar va interaktiv usullar bilan tanishtirish.

Musiqiy to'garaklarni moddiy-texnik jihatdan mustahkamlash, zamonaviy musiqa asboblari, ovoz yozish studiyalari va boshqa texnik vositalar bilan jihozlash.

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantirish maqsadida musiqa tanlovlari, festivallar, konsertlar va master-klasslarni muntazam tashkil etish.

Musiqqa to'garaklari va umumta'lim maktablari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, musiqa darslari va to'garak mashg'ulotlari o'rtasida uzviylikni ta'minlash.

Ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, ularni farzandlarining musiqiy rivojlanishidagi to'garaklarning ahamiyati haqida xabardor qilish.

Ushbu tavsiyalar amalga oshirilishi o'quvchi yoshlarning musiqiy bilimini oshirishda, ularning ijodiy va estetik salohiyatini ro'yobga chiqarishda musiqiy to'garaklarning rolini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] McPherson, Gary E., and Graham F. Welch (Eds.). Musiqa ta'limi Oksford qollanmasi. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- [2] Catterall, James S. "San'atda ishtirok va inson taraqqiyoti: San'atga yuqori va past darajadagi jalb qilingan o'rta maktab o'quvchilari tadqiqotlari." Amerika Ta'lim Jurnal, vol. 110, no. 4, 2009, pp. 437-459.
- [3] Hallam, Susan. "Musiqa kuchi: Uning bolalar va yoshlarning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri." Xalqaro musiqa ta'limi jurnali, vol. 28, no. 3, 2010, pp. 269-289.
- [4] Green, Lucy. Musiqa, Ta'lim va Ta'lim siyosati: Norasmiyadan Rasmiyga sayyohat. London: Routledge, 2017.

TASVIR TURLARI VA ULARNING ASOSIY XUSUSIYATLARI**Shamshiddinov Shuxratjon Sharobiddin o'g'li**

shamshiddinovshuxratjon0701@gmail.com

Jumanazarov Nurmuhammad Nurbek o'g'lijnurmuhammad26@gmail.com**Dalibekov Lochinbek**

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada kompyuter grafikasi tarkibiga kiruvchi tasvirlarning ikki asosiy ko'rinishi — rastrli va vektorli grafikalar, ularning yaratilish prinsiplari, texnik xususiyatlari, afzallik va kamchiliklari to'liq yoritilgan. Rastrli grafikada piksel tuzilishi, aniqlik, rang chuqurligi, fayl hajmi kabi parametrlar tahlil qilingan. Vektorli grafikada esa geometrik obyektlar, Byezye egri chiziqlari, splaynlar va ularning matematik asoslari keng bayon etilgan. Maqola turli grafik formatlar qo'llanilishi hamda dasturiy vositalari haqida ma'lumot beradi.

ANNOTATION. This article discusses two major types of computer images—raster and vector graphics—focusing on their construction principles, technical characteristics, advantages, and limitations. Raster graphics are analyzed in terms of pixel structure, resolution, color depth, and file size, while vector graphics are examined through geometric primitives, Bézier curves, and splines. The study also highlights common image formats and widely used graphic design software.

АННОТАЦИЯ. В данной статье подробно рассматриваются два основных вида компьютерных изображений — растровая и векторная графика. Анализируются принципы формирования, технические параметры, преимущества и недостатки каждого вида. В растровой графике подробно описаны пиксельная структура, разрешение, глубина цвета и объём файла. Во векторной графике рассматриваются геометрические объекты, кривые Безье и сплайны. Приводятся сведения о форматах изображений и программных средствах обработки.

KALIT SO'ZLAR: rastrli tasvir, vektorli tasvir, piksel, aniqlik, rang chuqurligi, Byezye egri chizig'i, splayn, grafik formatlar, RGB, CMYK.

KIRISH. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida kompyuter grafikasi bugungi kunda deyarli barcha sohalarning ajralmas qismiga aylangan. Har qanday axborot fayl ko'rinishida saqlanishi va u baytlar ketma-ketligi orqali ifodalanishi kompyuter tasvirlarini ham ma'lum formatlar asosida tashkil etishga olib kelgan. Grafik fayl formati tasvirni qay tarzda kodlash va qayta ishlash mumkinligini belgilaydi. Zamonaviy grafik tizimlarda tasvirlarni saqlash, tahrirlash va uzatishda ikki asosiy tasvir turi — rastrli va vektorli grafikalar qo'llaniladi.

Rastrli grafika ko'proq realistik, fotoqo'rinishni talab qiluvchi ishlarda qo'llansa, vektorli grafika esa aniq chiziqli, geometrik obyektlardan iborat tasvirlarni yaratishda qo'llaniladi. Ushbu maqolada tasvir turlarining texnik mohiyati, afzalliklari va amaliy qo'llanilish yo'nalishlari batafsil tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Rastrli grafik tasvirlar

Rastrli tasvir piksel (picture element) deb nomlanuvchi mayda nuqtalardan tashkil topadi. Har bir piksel ma'lum rang qiymatiga ega bo'lib, tasvirning umumiy ko'rinishini shakllantiradi.

1.1. Rastrli tasvirlarning asosiy xususiyatlari

a) Aniqlik (Resolution)

Tasvir aniqligi bir dyuymdagi pikseller soni — ppi (pixels per inch) orqali o'lchanadi. Pikseller soni qancha ko'p bo'lsa, tasvir shuncha aniq bo'ladi. Rastrli tasvirlar doimiy aniqlikka ega bo'lib, masshtablash jarayonida sifat yomonlashadi.

b) Fayl hajmi

Rastrli fayl hajmi quyidagilarga bog'liq:

pikseller soni (aniqlik),

tasvirning fizik o'lchami,

rang chuqurligi.

c) Rang palitrasi

Rastrli tasvirlar turli bit chuqurligiga ega bo'lishi mumkin. Eng ko'p qo'llaniladigan rang modellari:

Grayscale (kul ranglar, 8–16 bit),

RGB (monitor uchun 24 bit),

CMYK (chop etish uchun 32 bit va undan yuqori).

RGB modelida har bir kanal 0–255 oralig'idagi qiymat bilan ifodalanadi, bu esa keng rang diapazonini ta'minlaydi.

d) Afzalliklari

Foto va murakkab tasvirlarni real ko'rinishda ifodalash imkoniyati.

Har bir pikselni alohida tahrirlash imkoni.

Rang o'tishlari va fotografik effektlarning keng diapazoni.

e) Kamchiliklari

Kattalashtirilganda tasvir sifatining yomonlashuvi ("pikselga bo'linish").

Katta hajmli fayl.

Tahrirlash jarayonida tasvirning ayrim qismlarini mustaqil o'zgartirish imkoniyati cheklangan.

f) Qo'llanilish sohalari

Fotosuratlar va real tasvirlar,

Tibbiy vizualizatsiya,

Raqamli bo'yoqchilik,
Veb-dizaynning ko'plab elementlari.

2. Vektorli grafik tasvirlar

Vektorli tasvirlar matematik formulalar asosida yaratiladigan obyektlar — chiziqlar, egri chiziqlar, to'rtburchaklar, ellipslar va boshqa shakllardan tashkil topadi. Tasvir ekranda qurilmaning aniqligi bo'yicha qayta yaratiladi, shuning uchun masshtabdan qat'i nazar sifat o'zgarmaydi.

2.1. Vektorli grafikalar xususiyatlari

a) Geometrik obyektlar

Har bir obyekt o'ziga xos xususiyatlarga ega: shakl, o'lcham, kontur, to'ldirish, rang.

b) Byezye egri chiziqlari va splaynlar

Vektorli grafikadagi murakkab shakllarni yaratishda Byezye egrilari qo'llaniladi. Ular boshqaruvchi vektorlar orqali egri chiziq shaklini o'zgartirish imkonini beradi.

c) Afzalliklari

Cheksiz masshtablash imkoniyati — sifat yo'qolmaydi.

Fayl hajmining kichikligi.

Obyektlarni mustaqil tahrirlash imkoni.

Logotiplar, ikonlar, chizmalar yaratishda juda qulay.

d) Kamchiliklari

Fotorealistik tasvirlarni yaratish qiyin.

Murakkab rang o'tishlari cheklangan.

Skaner qilingan tasvirlarni avtomatik vektorlash qiyin jarayon

e) Qo'llanilish sohalari

Poligrafiya (shriftlar, logotiplar),

Dizayn va reklama,

Interfeys elementlari,

3D modellash uchun kontur chizmalar.

f) Mashhur vektor dasturlari

CorelDRAW

Adobe Illustrator

Visio

AutoCAD

Macromedia Flash

XULOSA

Kompyuter grafikasi tasvirlarni qayta ishlash, vizual axborot bilan ishlash va multimedia kontentini yaratishda muhim o'rin tutadi. Tasvirlar texnologik jihatdan ikki asosiy turga — rastrli va vektorli grafikaga bo'linadi. Rastrli grafika realistik tasvirlar uchun mos bo'lsa, vektorli grafika geometrik

aniqlikni talab qiladigan ishlarda samarali hisoblanadi. Har ikki tur o'ziga xos afzalliklar va kamchiliklarga ega bo'lib, ularning mohiyatini chuqur anglash raqamli muhitda samarali grafik ishlanmalar yaratishga imkon beradi. Turli sohalarda tasvir turlaridan to'g'ri foydalanish grafik dizayn, axborot texnologiyalari, poligrafiya va reklama industriyasida yuqori sifatli natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 4-M_TQI_Tasvir turlari va asosiy xususiyatlari — taqdimot materiallari.
2. Foley J., van Dam A. Computer Graphics: Principles and Practice. Addison-Wesley.
3. Wright S. Digital Image Processing. Pearson Education.
4. Adobe Systems Inc. Adobe Illustrator User Guide.
5. Corel Corporation. CorelDRAW Technical Reference Manual.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ

Улугбек Утемуратов

Университет Маъмуна Хорезмская область, Узбекистан

Эльмира Турсунова

Общеобразовательная школа №3 Хожейлиского района,

Республика Каракалпакстан, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются особенности использования цифровых образовательных ресурсов в процессе обучения английскому языку в общеобразовательной школе. Анализируется дидактический и методический потенциал цифровых платформ, мультимедийных материалов и интерактивных онлайн-сервисов в формировании иноязычной коммуникативной компетенции учащихся. Особое внимание уделяется возможностям цифровых образовательных ресурсов для индивидуализации и дифференциации обучения, повышения учебной мотивации и развития самостоятельной познавательной деятельности школьников. Обосновывается необходимость методически обоснованной интеграции цифровых средств в традиционный учебный процесс с учётом требований обновлённых образовательных стандартов.

Ключевые слова: цифровые образовательные ресурсы, обучение английскому языку, цифровые технологии, коммуникативная компетенция, учебная мотивация, школа.

Abstract. The article examines the use of digital educational resources in teaching English in general secondary schools. The study analyzes the didactic and methodological potential of digital platforms, multimedia materials, and interactive online services in developing students' foreign language communicative competence. Particular attention is paid to the role of digital educational resources in individualizing and differentiating instruction, enhancing learning motivation, and fostering students' independent cognitive activity. The article emphasizes the importance of methodologically sound integration of digital tools into the traditional teaching process in accordance with updated educational standards.

Keywords: digital educational resources, English language teaching, digital technologies, communicative competence, learning motivation, secondary school.

ВВЕДЕНИЕ. Цифровизация образования является одной из ключевых тенденций развития современной школы и оказывает существенное влияние на содержание и организацию учебного процесса. В условиях обновлённых образовательных стандартов особое

значение приобретает внедрение цифровых образовательных ресурсов (ЦОР), направленных на повышение качества обучения и формирование у обучающихся универсальных учебных действий и предметных компетенций. В этой связи преподавание английского языка, традиционно ориентированное на развитие коммуникативных умений, получает новые возможности для реализации своих целей.

Использование цифровых образовательных ресурсов на уроках английского языка позволяет расширить дидактический инструментарий учителя, обеспечить вариативность форм работы и активизировать познавательную деятельность учащихся [3; 88]. Цифровые платформы, мультимедийные материалы, интерактивные задания и онлайн-сервисы создают условия для индивидуализации обучения и повышения учебной мотивации школьников.

Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью теоретического осмысления роли цифровых образовательных ресурсов в обучении английскому языку и анализа их методического потенциала в условиях современной школьной практики. Цель статьи заключается в рассмотрении особенностей использования цифровых образовательных ресурсов на уроках английского языка и определении их влияния на формирование иноязычной коммуникативной компетенции учащихся.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

Проблема применения цифровых технологий и образовательных ресурсов в обучении иностранным языкам активно исследуется в трудах отечественных и зарубежных ученых. В работах Е. Н. Солововой, Н. Д. Гальсковой, Р. П. Мильруда рассматриваются методические основы интеграции информационно-коммуникационных технологий в процесс обучения иностранным языкам [2; 64]. Зарубежные исследования, представленные в работах J. Harmer, D. Nunan, G. Motteram, акцентируют внимание на роли цифровых средств в развитии автономии учащихся и формировании коммуникативных навыков [4; 45].

Цифровые образовательные ресурсы рассматриваются как совокупность электронных учебных материалов, интерактивных заданий, мультимедийных средств и онлайн-платформ, используемых в учебном процессе. Исследователи отмечают, что ЦОР обладают высоким мотивационным потенциалом и способствуют созданию аутентичной языковой среды, что особенно важно при обучении английскому языку в условиях ограниченного языкового окружения.

Методологическую основу исследования составляют положения компетентностного и коммуникативного подходов, а также идеи

системно-деятельностного и личностно-ориентированного обучения. В работе использованы методы теоретического анализа научной и методической литературы, обобщения педагогического опыта и аналитического осмысления практики применения цифровых образовательных ресурсов в школьном обучении английскому языку.

РЕЗУЛЬТАТЫ. Анализ практики использования цифровых образовательных ресурсов на уроках английского языка показывает, что они способствуют повышению эффективности обучения за счёт расширения форм и средств представления учебного материала. Мультимедийные ресурсы, включающие аудио- и видеоматериалы, позволяют развивать навыки аудирования и произносительную сторону речи, приближая процесс обучения к условиям реального языкового общения.

Использование интерактивных платформ и онлайн-сервисов способствует активному вовлечению учащихся в учебный процесс. Цифровые задания, предполагающие мгновенную обратную связь, позволяют учащимся самостоятельно контролировать результаты своей деятельности и корректировать ошибки. В результате возрастает уровень самостоятельности и ответственности за процесс обучения [1; 98].

Результаты анализа также свидетельствуют о том, что цифровые образовательные ресурсы создают условия для дифференциации и индивидуализации обучения. Учитель получает возможность адаптировать задания в зависимости от уровня языковой подготовки учащихся, а также учитывать их учебные интересы и темп работы. Это особенно важно в условиях разноуровневых классов, характерных для современной школы.

ОБСУЖДЕНИЕ. Полученные результаты подтверждают, что цифровые образовательные ресурсы обладают значительным методическим потенциалом и могут эффективно использоваться при обучении английскому языку. Их применение соответствует требованиям обновлённых образовательных стандартов, ориентированных на активную учебную деятельность и формирование метапредметных результатов.

Вместе с тем следует отметить, что эффективность использования цифровых ресурсов во многом зависит от уровня цифровой и методической компетентности учителя. Недостаточная подготовленность педагогов к работе с цифровыми платформами, а также ограниченный доступ к техническим средствам могут снижать результативность внедрения ЦОР в учебный процесс. В этой связи

актуальной является задача методического сопровождения учителей и включения вопросов цифровой педагогики в программы повышения квалификации.

Обсуждение результатов позволяет сделать вывод о необходимости разумного сочетания традиционных и цифровых форм обучения. Цифровые образовательные ресурсы не должны подменять собой живое педагогическое взаимодействие, а рассматриваться как средство его обогащения и оптимизации.

ВЫВОДЫ. Таким образом, использование цифровых образовательных ресурсов на уроках английского языка в школе является важным фактором повышения качества обучения и формирования иноязычной коммуникативной компетенции учащихся. Цифровые ресурсы расширяют возможности организации учебного процесса, способствуют развитию самостоятельности и мотивации школьников, а также обеспечивают вариативность и гибкость обучения.

Эффективная интеграция цифровых образовательных ресурсов требует от учителя высокого уровня профессиональной подготовки и осознанного методического подхода. Результаты исследования могут быть использованы при разработке учебных программ, методических рекомендаций и в системе повышения квалификации учителей английского языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES)

1. Бим И. Л. Теория и практика обучения иностранным языкам в средней школе. — М.: Просвещение, 2007.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. — М.: Академия, 2006.
3. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам. — М.: Просвещение, 2012.
4. Harmer J. How to Teach English. — Harlow: Pearson Education, 2015.

ЦЕЛИ И СОДЕРЖАНИЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЁННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ

Дильдора Курбаниязова

Университет Маъмуна Хорезмская область, Узбекистан

Роза Торемуратова

Общеобразовательная школа №3 Хожейлиского района,

Республика Каракалпакстан, Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются цели и содержание обучения английскому языку в общеобразовательной школе в условиях обновлённых образовательных стандартов. Анализируются основные изменения в целеполагании и отборе содержания обучения, обусловленные переходом к компетентностной модели образования. Особое внимание уделяется формированию иноязычной коммуникативной компетенции учащихся, интеграции языкового, речевого и социокультурного компонентов содержания обучения, а также практико-ориентированной направленности учебного процесса. В статье обосновывается необходимость переосмысления традиционных методических подходов и адаптации содержания обучения английскому языку к современным образовательным требованиям.

Ключевые слова: обучение английскому языку, образовательные стандарты, компетентностный подход, коммуникативная компетенция, содержание обучения, школа.

Abstract. The article examines the goals and content of teaching English in general secondary schools in the context of updated educational standards. The study analyzes key changes in goal-setting and content selection resulting from the transition to a competence-based educational model. Particular attention is paid to the development of students' foreign language communicative competence, the integration of linguistic, communicative, and sociocultural components of learning content, as well as the practical orientation of the educational process. The article substantiates the need to reconsider traditional methodological approaches and adapt the content of English language teaching to contemporary educational requirements.

Keywords: teaching English, educational standards, competence-based approach, communicative competence, learning content, secondary school.

ВВЕДЕНИЕ. Современный этап развития системы общего образования характеризуется существенными изменениями в целях, содержании и результатах обучения иностранным языкам. Обновлённые образовательные стандарты ориентируют школу не столько на усвоение определённого объёма знаний, сколько на формирование у обучающихся комплекса ключевых и предметных

компетенций, обеспечивающих их успешную социализацию и готовность к межкультурному взаимодействию. В этих условиях обучение английскому языку приобретает особую значимость как средство развития коммуникативных, когнитивных и социокультурных умений учащихся.

Изменение нормативных требований к результатам обучения обуславливает необходимость переосмысления традиционных подходов к целеполаганию и отбору содержания обучения английскому языку. Если ранее приоритет отдавался формированию языковых знаний и отработке отдельных речевых навыков, то в настоящее время акцент смещается в сторону развития коммуникативной компетенции, способности использовать язык в реальных ситуациях общения, а также формирования универсальных учебных действий.

Актуальность настоящего исследования определяется необходимостью научного осмысления целей и содержания обучения английскому языку в контексте обновлённых образовательных стандартов и выявления их методического потенциала для повышения качества школьного иноязычного образования. Целью статьи является анализ современных подходов к определению целей и содержания обучения английскому языку в школе в условиях обновления образовательных стандартов.

АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДОЛОГИЯ

Проблема целеполагания и содержания обучения иностранным языкам на протяжении длительного времени находится в центре внимания отечественных и зарубежных исследователей. В трудах И. Л. Бим, Е. Н. Солововой, Н. Д. Гальсковой, Р. П. Мильруд рассматриваются теоретические основы коммуникативного и компетентностного подходов, а также вопросы отбора языкового и речевого материала с учётом возрастных и психолого-педагогических особенностей обучающихся [1; 85].

Современные образовательные стандарты, опирающиеся на идеи компетентностного и деятельностного подходов, предполагают интеграцию языкового, речевого, социокультурного и стратегического компонентов содержания обучения. Как отмечает Н. Д. Гальскова, обучение иностранному языку в школе должно быть направлено на формирование способности учащихся к продуктивному речевому взаимодействию, а не только на усвоение языковой системы [2; 57]. В этом контексте цели обучения приобретают практико-ориентированный и личностно значимый характер.

Методологической основой настоящего исследования послужили положения компетентностного, коммуникативного и системно-деятельностного подходов, а также идеи личностно-ориентированного обучения. В работе использованы методы теоретического анализа научной и нормативной литературы, обобщения педагогического опыта и сопоставительного анализа целей и содержания обучения английскому языку в различных образовательных моделях.

РЕЗУЛЬТАТЫ. Анализ обновлённых образовательных стандартов показывает, что цели обучения английскому языку формулируются в терминах планируемых образовательных результатов, включающих личностные, метапредметные и предметные компоненты [5; 63]. При этом предметные результаты отражают уровень сформированности иноязычной коммуникативной компетенции, которая рассматривается как интегративное образование, объединяющее речевые, языковые, социокультурные и компенсаторные умения.

Содержание обучения английскому языку в условиях обновлённых стандартов характеризуется большей вариативностью и гибкостью. Оно включает не только традиционные языковые средства (лексика, грамматика, фонетика), но и тематический материал, отражающий реальные сферы общения школьников, а также задания, направленные на развитие критического мышления и самостоятельности. Особое значение приобретает отбор аутентичных текстов и коммуникативно значимых ситуаций, способствующих формированию устойчивой мотивации к изучению языка.

Результаты анализа также свидетельствуют о смещении акцента с репродуктивных форм обучения на продуктивные виды речевой деятельности. Говорение и письмо рассматриваются не как вторичные навыки, а как важные средства выражения личной позиции учащегося. В этой связи содержание обучения ориентируется на выполнение проектных, проблемных и творческих заданий, требующих активного использования английского языка в учебной и внеучебной деятельности [3; 74].

ОБСУЖДЕНИЕ. Полученные результаты подтверждают, что обновлённые образовательные стандарты задают новые ориентиры для обучения английскому языку, требующие пересмотра традиционных методических установок. В отличие от знаниевой модели, компетентностный подход предполагает интеграцию целей обучения с реальными коммуникативными потребностями учащихся, что повышает практическую направленность учебного процесса.

Вместе с тем реализация обновлённого содержания обучения на практике сталкивается с рядом трудностей. Среди них можно выделить недостаточную готовность педагогов к использованию интерактивных и проектных технологий, а также ограниченность учебно-методических материалов, полностью соответствующих новым требованиям [4; 89]. Это свидетельствует о необходимости системной методической поддержки учителей английского языка и обновления программ повышения квалификации.

Обсуждение результатов позволяет сделать вывод о том, что успешная реализация целей и содержания обучения английскому языку возможна лишь при условии согласованности нормативных требований, методического обеспечения и профессиональной компетентности педагога. В этом контексте особую роль играет способность учителя гибко адаптировать содержание обучения к конкретным условиям образовательной среды и индивидуальным особенностям учащихся.

ВЫВОДЫ. Таким образом, обновлённые образовательные стандарты существенно изменяют представления о целях и содержании обучения английскому языку в школе. Основной целью становится формирование иноязычной коммуникативной компетенции как основы успешного межкультурного взаимодействия и личностного развития обучающихся.

Содержание обучения приобретает комплексный и практико-ориентированный характер, объединяя языковой, речевой и социокультурный компоненты и ориентируясь на активное использование языка в различных сферах общения. Реализация данных подходов требует от учителя высокого уровня методической подготовки и готовности к внедрению современных образовательных технологий.

Результаты исследования могут быть использованы при разработке учебных программ, учебно-методических пособий и в системе повышения квалификации учителей английского языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES)

1. Бим И. Л. Теория и практика обучения иностранным языкам в средней школе. -М.: Просвещение, 2007.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. -М.: Академия, 2006.
3. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс. -М.: Просвещение, 2012.
4. Мильруд Р. П. Компетентностный подход в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. -2010. -№ 6.
5. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. -Council of Europe, 2001.

NORMATIV-HUQUQIY HUJJATLARNING MAZMUN-MOHIYATI.

Otayev O'tkirbek Matyoqubovich

podpolkovnik , O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, dotsent

Annotasiya: Mazkur maqolada normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organlar va mansabdor shaxslar, normativ-huquqiy hujjatlarning turlari, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini rejalashtirish, tashabbus qilish va tayyorlash, qabul qilish, ijrosini ta'minlash va amal qilishini tugatish shartlarini ayrim jihatlarining tavsiflari ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: Konstitutsiya, Oliy Majlis, Qonun, Prezident, Farmon, Vazirlar Mahkamasi, Qaror, Buyruq, Normativ-huquqiy hujjatlar.

Abstract: This article describes the bodies and officials entitled to adopt regulatory legal acts, types of regulatory legal acts, and some aspects of planning, initiating and preparing draft regulatory legal acts, adopting, ensuring their implementation, and terminating their validity.

Keywords: Constitution, Oliy Majlis, Law, President, Decree, Cabinet of Ministers, Resolution, Order, Regulatory legal acts

"Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi qonun, rasmiy e'lon qilingan kun 2021-yil 20-apreldan e'tiboran kuchga kirgan. Mazkur qonunning tuzilishi - 8 bob, 60 modda, 1 ilovadan iborat. Ushbu qonunning maqsadi - normativ-huquqiy hujjatlar tushunchasini, turlarini, ushbu hujjatlarning o'zaro yuridik kuchi va nisbatini belgilashdan, shuningdek ularni rejalashtirish, tashabbus qilish, tayyorlash, ekspertizadan o'tkazish, kelishish, qabul qilish, e'lon qilish, ularning ijrosini tashkil etishni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Normativ-huquqiy hujjat - qonunchilikka muvofiq qabul qilingan, umummajburiy davlat ko'rsatmalari sifatida huquqiy normalarni belgilashga, o'zgartirishga yoki bekor qilishga qaratilgan rasmiy hujjatdir.

Quyidagilar normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organlar va mansabdor shaxslar hisoblanadi.

- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari;
- O'zbekiston Respublikasining Prezidenti;
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi;
- vazirliklar va idoralar;
- mahalliy davlat hokimiyati organlari.

Bundan tashqari fuqarolar ham belgilangan tartibda o'tkaziladigan referendum yo'li bilan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishi mumkin.

Mazkur Qonunning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat.

- konstitutsiyaviylik;
- qonuniylik;
- jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilish hamda ularning ustuvorligi;
- oshkoralik;
- ilmiylik;
- ijtimoiy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solishning tizimlilik va kompleksligi;
- ijtimoiy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solishning barqarorligi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning turlari quyidagilardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi;
- O'zbekiston Respublikasining qonunlari;
- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari;
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari;
- vazirliklar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari;
- mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari.

Yuqorida ko'rsatilgan barcha normativ-huquqiy hujjatlar qonunchilik hujjatlari bo'lib, ular O'zbekiston Respublikasining qonunchiligini tashkil etadi. Bunda, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari, Oliy Majlis palatalarining qarorlari qonun hujjatlari deb, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, vazirliklar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari qonunosti hujjatlari deb hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida Konstitutsiya va qonunlarning so'zsiz ustuvorligi tan olinadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi. Qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiya asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi hamda uning normalari va prinsiplariga zid bo'lishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasining qonunlari - eng muhim va barqaror ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi hamda Oliy Majlis tomonidan yoki referendum o'tkazish yo'li bilan qabul qilinadi. Qonunlarimiz, konstitutsiyaviy qonunlar tarzida ham qabul qilinishi mumkin ya'ni Konstitutsiyaga o'zgartish va qo'shimchalar kiritilishini nazarda tutuvchi qonunlar, konstitutsiyaviy qonunlar tarzida qabul qilinadi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining qonunlari huquqiy prinsiplar va normalarni mustahkamlovchi, birlashtiruvchi, tizimlashtiruvchi, shuningdek ijtimoiy

munosabatlarni eng muhim sohasining huquqiy jihatdan kompleks tartibga solinishini ta'minlovchi kodekslar tarzida ham qabul qilinadi.

Oliy Majlis palatalari - Konstitutsiya va qonunlar asosida ularni ijro etish uchun qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Qonunlar darajasida tartibga solinishi lozim bo'lgan masalalar bo'yicha normalar, qonunosti hujjatlarida belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti - Konstitutsiya va qonunlar asosida ularni ijro etish uchun farmonlar va qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Vazirlar Mahkamasi - Konstitutsiya va qonunlar, Oliy Majlis palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari asosida, ularni ijro etish uchun qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Vazirliklar va idoralar - agar ularga qonun hujjatlari, Prezidentimizning farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish yoki ijtimoiy munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish bo'yicha vakolatlar berilgan bo'lsa, o'z vakolatlari doirasida buyruqlar va qarorlar tarzidagi normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Buyruqlar - vazirlik va idora nomidan, yakka tartibda rahbarlar tomonidan amalga oshiriladigan qaror qabul qilinishidir.

Qarorlar - idoralar nomidan qaror qabul qilish, kollegial organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Vazirliklar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlari boshqa vazirliklar yoki idoralar bilan kelishilgan holda, shuningdek, qo'shma qarorlar tarzida ham qabul qilinishi mumkin. Vazirliklar va idoralarning tarkibiy bo'linmalari hamda hududiy organlari normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishga haqli emas.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari - Konstitutsiya va qonunlar, Oliy Majlis palatalarining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati yuqori turuvchi organlarining qarorlari asosida hamda ularni ijro etish uchun qabul qilinadi.

Bunda, xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlari, shuningdek, viloyat, tuman va shahar hokimlari o'z vakolatlari doirasida qarorlar tarzida normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar bilan ushbu hujjatlarning tarkibiy qismi bo'lgan nizomlar, qoidalar, yo'riqnomalar, reglamentlar, strategiyalar,

konsepsiyalar, doktrinalar, dasturlar (“yo‘l xaritalari”) va boshqa hujjatlar tasdiqlanishi mumkin.

Nizom - davlat organlari va tashkilotlarning, ular tarkibiy bo‘linmalarining maqomini, asosiy vazifalarini, funksiyalarini, huquq va majburiyatlarini, faoliyatini tashkil etish tartibini, shuningdek u yoki bu sohadagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish tartibini belgilaydi.

Qoidalar - biror-bir faoliyatni amalga oshirishga doir talablarni belgilaydi.

Yo‘riqnoma - normativ-huquqiy hujjatlarni qo‘llashning aniqlashtiruvchi jihatlarini belgilaydi.

Reglament - davlat organlari va tashkilotlarning ish tartibini, shuningdek davlat organlari va tashkilotlar tomonidan ma‘muriy tartib-taomillarni amalga oshirish tartibini belgilaydi.

Strategiya - mamlakat yoki muhim tarmoqlarni o‘rta va uzoq muddatli istiqbolda rivojlantirishning eng asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi.

Konsepsiya - u yoki bu sohadagi davlat siyosatining eng muhim ustuvorliklarini, maqsadlarini, asosiy yo‘nalishlarini, vazifalarini va amalga oshirilish mexanizmlarini belgilaydi.

Doktrina - Respublikamizning u yoki bu sohadagi milliy manfaatlarini ta‘minlash maqsadlari, vazifalari, prinsiplari va asosiy yo‘nalishlarini belgilaydi.

Dastur (“Yo‘l xaritasi”) - u yoki bu sohadagi davlat siyosatining maqsadlariga erishilishini ta‘minlaydigan tadbirlar (vazifalar, amalga oshirish muddatlari, moliyalashtirish manbalari va mas‘ul ijrochilar bo‘yicha o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tadbirlar) va mexanizmlar tizimini belgilaydi.

Turli normativ-huquqiy hujjatlarning yuridik kuchi bo‘yicha o‘zaro nisbati Konstitutsiyaga, uni qabul qilgan organlarning vakolati va maqomiga, ushbu hujjatlarning turlariga va qabul qilingan sanasiga muvofiq belgilanadi.

Inson bilan davlat organlarining o‘zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etiladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo‘lgan organlar ushbu hujjatlar loyihalarini tayyorlashning joriy (yarim yillik va yillik) hamda istiqbolga (bir yildan ortiq muddatga) mo‘ljallangan rejalarini (dasturlarini) ishlab chiqishi va tasdiqlashi mumkin. Rejalar (dasturlar) majburiy tartibda tegishli organlarning rasmiy veb-saytlarida e‘lon qilinadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash rejalarida (dasturlarida) quyidagilar ko‘rsatiladi:

- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining nomi;

- ijtimoiy munosabatlarning u yoki bu sohasini huquqiy jihatdan tartibga solish holatining tavsifi;
- huquqiy jihatdan tartibga solishni talab qiladigan muammolarning tavsifi, ularning kelib chiqish sabablari va sharoitlarining tahlili;
- huquqiy jihatdan tartibga solishni talab qiladigan muammolarning kelib chiqish sabablari va sharoitlarini bartaraf etishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini qabul qilish zarurligining asosi;
- moliyaviy-iqtisodiy hisob-kitoblar — moddiy xarajatlar talab qilinadigan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini uchun;
- normativ-huquqiy hujjatlarning turlari;
- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash muddatlari;
- normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash uchun mas'ul bo'lgan davlat organlari va tashkilotlar;
- normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan taqdirda, kutilayotgan natijalar, shu jumladan tartibga solish ta'sirini baholash o'tkazilgan hollarda uning natijalari.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlashni tashabbus qilish.

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihalarini tayyorlashni tashabbus qilishga faqat, basharti davlat organlarida ko'tarilayotgan masalalarni yoki muammolarni qonunchilikda nazarda tutilgan mexanizmlar va ma'muriy tartib-taomillar orqali hal etish vakolatlari mavjud bo'lmasa, yo'l qo'yiladi. Jismoniy va yuridik shaxslar davlat organlariga normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlash to'g'risida takliflar kiritishga haqli.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasini tayyorlash quyidagi bosqichlardan iborat:

- taklifni ko'rib chiqish va loyihani tayyorlash haqida qaror qabul qilish;
- tashkiliy-texnikaviy va moliyaviy jihatdan ta'minlash;
- zarur bo'lgan materiallarni va axborotni to'plash;
- tartibga solish ta'sirini baholashdan o'tkazish;
- imtiyozlarni belgilashning hamda davlat budjeti va maqsadli jamg'armalaridan mablag'lar ajratishning maqsadga muvofiqligini asoslash;
- normativ-huquqiy hujjat loyihasining matnini tayyorlash;
- huquqiy va boshqa zarur ekspertizani o'tkazish;
- normativ-huquqiy hujjat loyihasiga doir tushuntirish xatini loyihaning konsepsiyasini bayon etgan holda tayyorlash.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasi davlat tilida tayyorlanadi. Zarur bo'lganda, u boshqa tilga tarjima qilinishi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiquvchi tomonidan tayyorlash hamda tegishincha Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga, Prezident Administratsiyasiga va Vazirlar Mahkamasiga kiritish muddati, agar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlarida, Oliy Majlis palatalarining qarorlari va Vazirlar Mahkamasining hujjatlarida boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa, ikki oydan kam etib belgilanishi mumkin emas.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasini tayyorlash uchun ishlab chiquvchi tomonidan ishchi guruh (komissiya) tashkil etilishi mumkin. Zarur bo'lganda, normativ-huquqiy hujjat loyihasini tayyorlashni davlat organlariga, ilmiy va boshqa tashkilotlarga, ayrim fuqarolarga belgilangan tartibda, o'z vakolatlari doirasida topshirishga yoki ularga shartnoma asosida buyurtma berishga haqlidir.

Vazirliklar va idoralarning, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati organlarining normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini tayyorlashga doir ishlarini muvofiqlashtirish Adliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasini tayyorlashda qonunchilikning holatini, qo'llanilish amaliyotini, jamoatchilik fikrini va xalqaro tajribani o'rganish zarur hisoblanadi. Jamoatchilik muhokamasi portalida normativ-huquqiy hujjat loyihasi joylashtirilgan kundan e'tiboran o'n besh kundan kam bo'lmasligi kerak. Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining mutaxassislar muhokamasi tegishli ilmiy-tadqiqot muassasalarining, tarmoqlarning vakillari ishtirokida o'tkaziladi.

Normativ-huquqiy hujjat loyihasi huquqiy va korrupsiyaga qarshi ekspertizalardan o'tkazilishi shart. Normativ-huquqiy hujjat, iqtisodiy, moliyaviy, ilmiy, lingvistik, ekologik ekspertizadan, shuningdek boshqa turdagi ekspertizalardan ham o'tkazilishi mumkin. Ekspertlarning normativ-huquqiy hujjat loyihasi bo'yicha xulosalari tavsiya xususiyatiga ega bo'lib, ular ishlab chiquvchi yoki normativ-huquqiy hujjat qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organ tomonidan ko'rib chiqilishi lozim. Xulosaning inobatga olinmagan bandlari yuzasidan tegishli tushuntirishlar berilgan holda ma'lumotnoma tayyorlanadi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining huquqiy ekspertizasi ishlab chiquvchining yuridik xizmati, shuningdek Adliya vazirligi, uning hududiy bo'linmalari va boshqa tashkilotlar tomonidan qonunchilikka muvofiq o'tkaziladi. Adliya vazirligi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarining huquqiy ekspertizasini ular manfaatdor tashkilotlar bilan kelishilganidan va boshqa turdagi ekspertizalar amalga oshirilganidan so'ng o'tkazadi.

Adliya vazirligi tomonidan qonun loyihalarining huquqiy ekspertizasini amalga oshirish jarayoni o'n kun ichida baholanishi shart.

Vazirliklar va idoralar normativ-huquqiy hujjatlarining huquqiy ekspertizasi Adliya vazirligi tomonidan, mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlari loyihalarining huquqiy ekspertizasi Adliya vazirligining tegishli hududiy bo'linmalari tomonidan o'ttiz kun ichida amalga oshiriladi.

Agar normativ-huquqiy hujjatlar qo'shimcha o'rganishni talab qilsa, qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, shuningdek Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihalarini ko'rib chiqish muddati besh kungacha, vazirliklar va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlarini ko'rib chiqish muddati esa o'n besh kungacha uzaytirilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining hududiy bo'linmalari tomonidan:

xalq deputatlari viloyat, tuman, (shahar) Kengashi qarorlari loyihalarining huquqiy ekspertizasi — ikki ish kuni ichida;

viloyat, tuman, (shahar) hokimi qarorlari loyihalari huquqiy ekspertizasi — besh ish kuni ichida o'tkaziladi. Huquqiy ekspertiza yakunlariga ko'ra Adliya vazirligi tomonidan xulosa taqdim etiladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organga kiritilguniga qadar:

- manfaatdor davlat organlari va tashkilotlar bilan;

- qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda boshqa davlat organlari va tashkilotlar bilan majburiy tartibda kelishiladi. Kelishish uchun yuborilgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalariga manfaatdor davlat organlari va tashkilotlarning birinchi rahbarlari (birinchi o'rinbosarlari) tomonidan:

- qonun hujjatlari loyihalariga — yetti ish kuni ichida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari loyihalariga — uch ish kuni ichida, vazirliklar va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlari loyihalariga — besh ish kuni ichida, mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari loyihalariga — uch ish kuni ichida viza qo'yilishi, maxsus axborot tizimi orqali elektron shaklda amalga oshiriladi.

Tayyorlangan normativ-huquqiy hujjat loyihasi uni qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organga davlat tilida (zarur hollarda boshqa tillardagi tarjimasi bilan) Adliya vazirligining huquqiy ekspertiza yakunlari bo'yicha xulosasi va tushuntirish xati, normativ-huquqiy hujjat loyihasining tartibga solish ta'sirini baholash bo'yicha xulosasi (hisoboti), moliyaviy-iqtisodiy hisob-kitoblar, statistika ma'lumotlari va uni asoslash uchun boshqa ma'lumotlarni, shuningdek, targ'ib qilishga doir tadbirlar rejasini ilova qiladi. Xalqaro hujjatlarning va xorijiy mamlakatlar qonunchiligining, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligining tegishli qoidalarini, tegishli xalqaro tajribani

O'zbekiston Respublikasi sharoitlarida qo'llash maqbulligi to'g'risidagi asosli takliflarni ketma-ketlik tartibida ko'rsatgan holda tahliliy qiyosiy jadvalni tayyorlashi shart. Xalqaro hujjatlar va xorijiy mamlakatlar qonunchiligi prinsiplari, qoidalari hamda ta'riflarining tayyorlangan batafsil tahlilini o'z ichiga olgan qiyosiy jadvalsiz kiritilgan qonun loyihasi ko'rib chiqilmaydi. Davlat tilidagi normativ-huquqiy hujjat matni bilan uning boshqa tildagi matni o'rtasida tafovut bo'lgan taqdirda, normativ-huquqiy hujjatning davlat tilidagi matni qo'llaniladi.

Normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilish huquqiga ega bo'lgan organ tomonidan normativ-huquqiy hujjat samaradorligini, uning vaqtincha amal qilishini muayyan hududda yoki shaxslar doirasi bo'yicha cheklagan holda o'rganish huquqiy eksperimentdir. Huquqiy eksperiment tugaganidan keyin, uning natijalariga ko'ra normativ-huquqiy hujjat qabul qilish maqsadga muvofiqligi to'g'risida qaror qabul qilinadi yoki o'z kuchini yo'qotgan deb topishga doir boshqa choralar ko'riladi.

Qonun kuchga kirgan kundan e'tiboran besh yil o'tgach, mas'ul davlat organlarining va Oliy Majlis palatalari qo'mitalarining tashabbusiga ko'ra qonunning samaradorligini, unda belgilangan maqsadga va kutilayotgan natijalarga erishilganligini aniqlash uchun qonunning tartibga solish ta'siri baholashdan o'tkazilishi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjatning rasmiy matnini tasdiqlash

O'zbekiston Respublikasining qonuniga nisbatan — O'zbekiston Respublikasining Prezidenti;

Oliy Majlis Qonunchilik palatasining qaroriga nisbatan — Oliy Majlis Qonunchilik palatasining Spikeri;

Oliy Majlis Senatining qaroriga nisbatan — Oliy Majlis Senatining Raisi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni va qaroriga nisbatan — O'zbekiston Respublikasining Prezidenti;

Vazirlar Mahkamasining qaroriga nisbatan — Bosh vazir;

vazirliklar va idoralarning buyruqlari hamda qarorlariga nisbatan — normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan organ rahbari;

xalq deputatlari Kengashlarining qarorlariga nisbatan — xalq deputatlari Kengashi raisi;

viloyat, tuman va shahar hokimining qarorlariga nisbatan — tegishli hokim tomonidan imzolash orqali amalga oshiriladi.

Vazirliklar va idoralarning normativ-huquqiy hujjatlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish Vazirliklar va idoralar normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan kundan e'tiboran o'n kun ichida ularni davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun Adliya vazirligiga taqdim etadi. Vazirliklar va idoralarning davlat ro'yxatidan o'tkazilmagan normativ-huquqiy hujjatlari tegishli ijtimoiy

munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin emas hamda huquqiy oqibatlariga olib kelmaydi. Vazirliklar va idoralarning mansabdor shaxslari davlat ro'yxatidan o'tkazilmagan normativ-huquqiy hujjatlarni amalga kiritganlik uchun qonunda belgilangan tartibda ma'muriy javobgarlikka tortiladi. Normativ-huquqiy hujjatlar rasmiy nashrlarda e'lon qilinishi kerak. Normativ-huquqiy hujjatlarning e'lon qilinishi ular qo'llanilishining majburiy shartidir.

Hech kim rasmiy e'lon qilinmagan qonun asosida hukm qilinishi, jazoga tortilishi, mol-mulkidan yoki biron-bir huquqidan mahrum qilinishi mumkin emas.

Vazirliklar, idoralar va mahalliy davlat hokimiyati organlari normativ-huquqiy hujjatlari matnlarining elektron shakllari ularni qabul qilgan organlarning rasmiy veb-saytlarida normativ-huquqiy hujjat rasmiy e'lon qilinganidan keyin bir kun ichida e'lon qilinishi shart.

Normativ-huquqiy hujjatlar e'lon qilinadigan rasmiy manbalar.

- "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi",
- "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik to'plami",
- "Xalq so'zi" va "Narodnoye slovo" gazetalari,
- "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi"
- O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari,
- O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari,
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari e'lon

qilinadigan rasmiy manbalardir.

Vazirlar Mahkamasining qarorlari e'lon qilinadigan rasmiy manbalar.

- "O'zbekiston Respublikasi Hukumati qarorlarining to'plami",
- "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik to'plami",
- "Xalq so'zi" va "Narodnoye slovo" gazetalari,
- "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi".

Vazirliklar va idoralarning e'lon qilinadigan rasmiy manbalar.

- "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik to'plami",
- "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi",
- vazirliklar va idoralarning rasmiy nashrlari.

Mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlarini ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimi "O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi" hisoblanadi, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati organlarining rasmiy nashrlari mazkur mahalliy davlat hokimiyati organlarining qarorlari e'lon qilinadigan rasmiy manbalardir.

Normativ-huquqiy hujjatlar, agar hujjatlarning o'zida kechroq muddat ko'rsatilmagan bo'lsa, rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi.

Tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish tartib-taomili murakkablashtirilishini va tadbirkorlik faoliyati subyektlari zimmasiga yangi majburiyatlar yuklatilishini nazarda tutadigan, shuningdek ularning javobgarligiga oid yangi choralarni belgilaydigan normativ-huquqiy hujjatlar rasmiy e'lon qilingan kundan e'tiboran kamida uch oydan keyin kuchga kiradi.

Normativ-huquqiy hujjatlar orqaga qaytish kuchiga ega emas va ular amalga kiritilganidan keyin yuzaga kelgan ijtimoiy munosabatlarga nisbatan qo'llaniladi. Qonunning amal qilishi u amalga kiritilguniga qadar yuzaga kelgan ijtimoiy munosabatlarga nisbatan qonunda to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutilgan hollardagina tatbiq etiladi. Agar mazkur qonun qabul qilinguniga qadar javobgarlikka sabab bo'lmagan yoki yengilroq javobgarlikka sabab bo'lgan xatti-harakatlarni sodir etganlik uchun yuridik va jismoniy shaxslarning javobgarligini joriy etish yoxud kuchaytirish nazarda tutilsa, shuningdek agar qonunning qo'llanilishi natijasida yuridik va jismoniy shaxslarga moddiy zarar yetkaziladigan bo'lsa, qonunga orqaga qaytish kuchini berishga yo'l qo'yilmaydi.

Normativ-huquqiy hujjatning makon bo'yicha amal qilishi normativ-huquqiy hujjatni qabul qilgan organning yurisdiksiyasi bilan belgilanadi. Uning makon bo'yicha amal qilish doirasini qabul qilgan organ cheklab qo'yishi mumkin.

Normativ-huquqiy hujjatning vaqt bo'yicha amal qilishi agar uning matnida boshqacha izoh berilmagan bo'lsa, muddatsiz amal qiladi.

Normativ-huquqiy hujjatning shaxslar doirasi bo'yicha amal qilishi O'zbekiston Respublikasining fuqarolari va yuridik shaxslariga, o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi hududida amalga oshirganda chet el yuridik shaxslariga, O'zbekiston Respublikasi hududidagi chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga, agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, tatbiq etiladi.

Normativ-huquqiy hujjatlarning ijrosini tashkil etish va ta'minlash Vazirlar Mahkamasi Konstitutsiya va qonunlarning, Oliy Majlis palatalari qarorlarining, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlarining, Vazirlar Mahkamasi qarorlarining O'zbekiston Respublikasining butun hududida, vazirliklar va idoralarning mansabdor shaxslari o'z vakolatlariga kiritilgan masalalar bo'yicha, mahalliy davlat hokimiyati organlari tegishli hududda normativ-huquqiy hujjatlarning ijrosini tashkil etadi hamda ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga rasmiy sharhni Konstitutsiyaviy sudi, Oliy Majlis palatalarining qarorlariga rasmiy sharhni Oliy Majlisning tegishli palatalari, qonunosti hujjatlari normalariga rasmiy sharhni ularni qabul qilgan organlar beradi.

Normativ-huquqiy hujjat yoki uning bir qismi quyidagi hollarda o'zining amal qilishini tugatadi:

- normativ-huquqiy hujjat yoki uning bir qismi qaysi muddat yoki hodisa yuz berishi uchun mo'ljallangan bo'lsa, o'sha muddat tugaganida yoki hodisa yuz berganida;

- normativ-huquqiy hujjat yoki uning bir qismi qonunda belgilangan tartibda Konstitutsiyamizga muvofiq emas yoxud haqiqiy emas deb topilganda;

- normativ-huquqiy hujjat yoki uning bir qismi o'z kuchini yo'qotgan deb topilganda;

- normativ-huquqiy hujjat yoki uning bir qismi bekor qilinganda.

Normativ-huquqiy hujjatning yoki uning bir qismining amal qilishi uni qabul qilgan organ yoxud uning yuqori turuvchi organi tomonidan muayyan muddatga yoki muayyan hodisa yuz berguniga qadar to'xtatib turilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti favqulodda holat joriy etilgan hududda amalda bo'lgan farmonlari va qarorlarining, Vazirlar Mahkamasi qarorlarining, vazirliklar hamda idoralar buyruqlari va qarorlarining, shuningdek mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlarining amal qilishini ushbu hujjatlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining favqulodda holat joriy etish to'g'risidagi farmoniga zid bo'lgan taqdirda, favqulodda holatning amal qilish muddatida to'xtatib turishga haqli.

Foydalanilgan Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 01.05.2023. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son)

2. O'zbekiston Respublikasining 20.04.2021-yildagi O'RQ-682-son "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonuni. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.04.2021-y., 03/21/682/0354-son);

3. O'zbekiston Respublikasining 16.09.2016-yilagi O'RQ-407-son "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016-y., 38-son);

YANGI O'ZBEKISTON: RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARI VA FUQAROLIK JAMIYATINING SHAKLLANISHI

Shavkatjonova Gulasal

Farg'ona Davlat texnika universiteti

Axborot texnologiyalari va telekommunikatsiya fakulteti

77 – 25 DI guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda so'nggi yillarda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va axborot-kommunikatsiya sohalaridagi tub islohotlar tahlil qilinadi. Raqamli transformatsiya jarayonlari, ochiq davlat boshqaruvi elementlarining joriy etilishi, fuqarolik jamiyatining faollashuvi, yoshlar siyosatining yangi yo'nalishlari hamda iqtisodiy modernizatsiya jarayonlari keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, raqamli transformatsiya, fuqarolik jamiyati, modernizatsiya, ochiq davlat, iqtisodiy islohotlar, yoshlar siyosati, innovatsiya, taraqqiyot strategiyasi.

Bugungi globallashtirish sharoitida davlatlarning taraqqiyot sur'ati ularning qanchalik tez va samarali islohotlar olib borishiga bog'liq bo'lib qolmoqda. O'zbekistonda 2017-yildan boshlab boshlangan yangilanishlar mamlakatning eng yangi tarixi uchun yangi bosqichni boshlab berdi [1].

"Yangi O'zbekiston" konsepsiyasi zamonaviy jamiyat qurish, davlat boshqaruvini soddalashtirish, iqtisodiyotni erkinlashtirish, aholining turmush darajasini oshirish va eng muhimi, inson manfaatlarini ustuvor qo'yishga qaratilgan siyosatni ifodalaydi. Shu jarayonda raqamli texnologiyalarni joriy etish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish o'zaro bog'liq, muhim ustunlarga aylandi [2].

Raqamli texnologiyalarsiz iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni tasavvur etish qiyin. O'zbekiston ham bu borada jadal sur'atlarda rivojlanib, davlat boshqaruvi tizimiga elektron xizmatlarni chuqur joriy qilmoqda.

Elektr hukumat va onlayn xizmatlar

Bugungi kunda "my.gov.uz" orqali 300 dan ortiq davlat xizmati onlayn ko'rsatilmoqda [4.]. Bu tizim:

- Arizalarni qog'ozsiz rasmiylashtirish
- Byurokraziyani kamaytirish
- Shaffoflik va tezkorlikni ta'minlash
- Odamlarning vaqtini tejashga xizmat qilmoqda

Misol uchun, ilgari bir nechta idora o'rtasida so'raladigan hujjatlar endi birgina elektron so'rov orqali olinadi.

Raqamli texnologiyalar nafaqat davlat boshqaruvida, balki iqtisodiyotda ham muhim o'rin egallamoqda. "IT Park", texnoparklar, outsourcing markazlari va

startap loyihalari yoshlarning faoliyatini kuchaytirmoqda [6]. O'zbekiston IT xizmatlar eksportini oshirib, global bozorga chiqish yo'lida harakat qilmoqda.

Korrupsiyani kamaytirishdagi roli

Raqamli nazorat tizimlari korrupsiya xavflarini kamaytirishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Hujjatlar elektron shaklga o'tgani sayin mansabdorlarning qo'lda amalga oshiradigan jarayonlari qisqarib, shaffoflik oshmoqda [2]. Bu esa jamiyatning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Fuqarolik jamiyatining faollashuvi

Fuqarolik jamiyati – bu islohotlar qanchalik chuqur va samarali amalga oshirilayotganining asosiy mezon. O'zbekistonda so'nggi yillarda ushbu sohada sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda [1].

Jamoatchilik nazorati va ochiqlik

“Ochiq budjet”, “Jamoatchilik eshituvlari”, “Mening fikrim” portali kabi mexanizmlar fuqarolarning ijtimoiy hayotdagi ishtirokini kuchaytirmoqda. Endi odamlar muammolarni faqat idoralarga emas, balki bevosita jamoatchilik orqali ham ko'taradi [5].

NNT va tashabbuskor guruhlarining ko'payishi

Mamlakatda nodavlat notijorat tashkilotlar soni ortib bormoqda. Ular ekologiya, huquqni himoya qilish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, yoshlar faoliyati, madaniyat va ta'lim sohalarida faoliyat yuritmoqda. Bu jarayon jamiyatda ijtimoiy faollikni kuchaytirib, islohotlarga jamoatchilik nuqtai nazarini qo'shmoqda.

Ochiqlik siyosati

O'zbekiston birinchi marta xalqaro reytinglar bilan yaqindan ishlashni boshladi. OAV va blogerlar faoliyati kengaydi, ularning tanqidiy fikrlari endi islohotlarni takomillashtirishga xizmat qilmoqda [3].

Iqtisodiy modernizatsiya jarayonlari

Yangi O'zbekiston iqtisodiyoti liberallashtirish, raqobatni rivojlantirish va biznesni qo'llab-quvvatlash tamoyillariga tayangan holda rivojlanmoqda.

- **Soliq tizimi soddalashtirildi:** yil sayin soliq stavkalari kamaytirildi, soliq hisobotlari elektron shaklga o'tkazildi.
- **Investitsiyalar oqimi kuchaymoqda:** yangi sanoat zonalari, infratuzilma loyihalari va xorijiy investorlar uchun yaratilgan imtiyozlar mamlakatni mintaqadagi investitsiya markazlaridan biriga aylantirmoqda [1].
- **Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash:** kreditlar bo'yicha imtiyozlar, subsidiyalar va mikrobiznesni kengaytirish dasturlari yangi tadbirkorlar uchun muhim imkoniyat yaratmoqda.

Yoshlar – Yangi O'zbekistonning asosiy harakatlantiruvchi kuchi

Aholining yarmi yoshlar ekanini inobatga olsak, ularning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o'рни beqiyosdir [3].

Yoshlar uchun imkoniyatlar:

- “Yoshlar daftari” — ehtiyojmand yoshlarni qo'llab-quvvatlash
- “Yoshlar texnoparklari” — startaplarini yo'lga qo'yish [6]
- Xalqaro universitetlar — zamonaviy ta'lim berish
- “El-yurt umidi” jamg'armasi — chet elda o'qish imkoniyati

Ta'lim tizimining modernizatsiyasi: STEAM ta'lim tizimi, zamonaviy laboratoriyalar va o'quv dasturlarining yangilanishi yoshlarning ilmiy salohiyatini kuchaytirmoqda.

Xulosa. Ushbu mavzuni o'rganar ekanman, Yangi O'zbekiston jarayonlari biz yoshlarning kelajagi bilan bevosita bog'liqligini chuqurroq angladim. Raqamli texnologiyalarning tez rivojlanayotgani, ta'lim tizimining yangilanayotganligi va yoshlar uchun yaratilgan imkoniyatlarning ko'paygani – bularning barchasi bilim olishimiz, o'z ustimizda ishlashimiz va kelajakda munosib o'rin egallashimiz uchun keng yo'l ochmoqda.

Talaba sifatida men shuni his qilyapmanki, har birimiz shu jarayonlarda faol bo'lsak, nafaqat o'zimizga, balki mamlakat taraqqiyotiga ham katta hissa qo'sha olamiz. Chunki Yangi O'zbekistonning ertangi kuni aynan bizga – bilimli, tashabbuskor va mas'uliyatli yosh avlodga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Odilov R., Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlari, Toshkent, 2022.
2. Karimov A., Raqamli transformatsiya va fuqarolik jamiyati, Toshkent, 2021.
3. Rasulov M., Yoshlar va innovatsiyalar: Yangi O'zbekiston tajribasi, Toshkent, 2023.
4. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi rasmiy portali
5. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi
6. www.itpark.uz – O'zbekiston IT Park rasmiy sayti

“Tazkirat ush-shuaro”da latoyif**Madina Abruyeva**

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Filologiya fakulteti 202-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Mashxura Xasanova**

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqola O'rta Osiyo, ayniqsa, Xurosonda ilm-fan va madaniyat ravnaq topgan bir davrda yashab ijod qilgan Davlatshoh Samarqandiyning IX-XV asrlarni o'z ichiga qamrab olgan hamda ulkan ilmiy qimmatga ega bo'lgan “Tazkirat ush-shuaro” asarida qo'llangan latoyiflar haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar: Davlatshoh, Tazkirat ush-shuaro, latoyif, hajv, Rashididdin Vatvot, qit'a, shoir, masnaviy, maishiy, latifa.

KIRISH. Davlatshoh(to'liq ismi Davlatshoh ibn Allouddavla Baxtishoh al-G'oziy as-Samarqandiy)ning qachon tug'ilganligi noma'lum. Lekin uning o'zi “Tazkirat ush-shuaro”ni 50 yoshga kirganda yoza boshlaganini aytadi. Ma'lumki, bu asar 892/1487 yili yozib tamomlangan. Albatta bu katta asarni yaratish uchun uning kam deganda ikki-uch yil vaqti ketgan. Shunday faraz qilganimizda, u taxminan 839-840/1436-1437 yillari tug'ilgan bo'lishi mumkin. Davlatshoh Shohrux va Husayn Boyqaro zamonida yashadi va ijod etdi. Olim haqida “Tazkirat ush-shuaro”da bayon etilgan ma'lumotlardan ko'rinishicha, u yirik harbiy xizmatchi va davlat arbobi oilasiga mansub bo'lgan. Uning otasi amir Baxtishoh Shohruxning yaqin kishilari va nufuzli amirlaridan bo'lgan. U umrining navqiron va nafli qismini sovut kiyib va qilich osib ot ustida o'tkazgan. Davlatshoh Samarqandiy bunday deb yozadi: “Men bandayi haqir yoshlik vaqtini, fazlu ilm kasb qilish ayyomini jaholat va batolatda o'tkazdim. Abadiy saodatning sarmoyasi bo'lgan ikki-uch kunlik hayotni behudalik bilan yo'q qildim. Bir vaqt, hisob-kitob yuzasidan, hayot ro'znomasiga nazar qilib ko'rdimki, qimmatli umrning karvoni pinhonlik dashtida ellik marhalani o'tibdir...” Davlatshoh umrining oxirlarida saroy xizmatini tark etib, mushkul, ammo zavqli ishga, ya'ni o'z zamonigacha yetib kelgan olimlar va shoirlar haqida kitob bitishga bel bog'laydi. Bu asar juda katta davr - qariyb besh yuz yil mobaynida yashab ijod etgan bir yuz ellik nafar shoir va adib faoliyatini tadqiq qabzasiga olgan. Davlatshoh Samarqandiy 60 yilga yaqin umr ko'rdi va “Mirot as-safo” muallifining so'zlariga qaraganda, 900/1495 yili vafot etgan.(2;6)

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Latoyif (birlik. Latifa) 1. Latifalar, go'zal so'z va hikoyalar, ajoyib gaplar. 2. Tasavvufda qalb , ruh, sir, xafiy, axfo va sulton deb nomlanadigan hamda inson hislarining muayyan yerlaridan o'rin olgan ma'naviy borliq. (3;277)

Latifalar xalq og'zaki ijodining hajman kichik, nasrda yaratiladigan ommaviy janri hisoblanadi. Latifa atamasi arabcha "lutf" so'zidan olingan bo'lib, muloyimlik, yaxshi muomala, yaxshilik qilmoq, marhamat etmoq, sharaflamoq ma'nosini anglatadi. Ammo latifa janrining mohiyatida o'rta tashlangan ma'nosi kuchliroqdir. Latifalar asosan kichik maishiy mavzularga bag'ishlangan bo'ladi. Ular ko'pincha maishiy hayotdagi kamchiliklarni bo'rttirib ko'rsatish maqsadida yaratiladi. Ularda nutqning dialog ko'rinishi yetakchilik qiladi. Latifaning keng tarqalishi, zavqli kulgi qo'zg'atishi va xotirada mustahkam saqlanib qolishi janrning sodda kompozitsiyaga egaligi, badiiy shartlilikning kuchli amal qilishi, voqelikning zukko javob bilan hal bo'lishiga asoslangan. (4;28)

Xondamirning "Makorim ul-axloq" asarida "Men zukkoman" deguvchi shirin tilli to'ti va "Men so'zga chechanman", deguvchi xushovoz bulbul (Muhammad (s.a.v) payg'ambar) (ularga eng go'zal salovatlar va eng ulug' salomlar bo'lsin), mo'min hazilkash va shirinso'z, munofiq esa xo'mraygan va achchiq tilli bo'ladi, deb aytadi. Amir al-mo'minin Ali alayhissalomning o'zidan gavharlar sochuvchi hikmatlaridan birida shunday deyiladi: "Biror kishi badaxloqlik va badqovoqlik doirasidan chiqib ketishga sabab bo'ladigan darajada hazil-mutoyiba qilsa, buning yomon joyi yo'q" deya oliy Hazrat (Alisher Navoiy)ning hajvlaridan ayrimlarini keltiradi:

Bir kuni yuqori mansabli Amir murojaat qilib kelganlarning arzlari va shikoyatlarini tinglab o'tirganlarida, bir ayol kelib, devon xizmatchilari jumlasidan bo'lgan Sayyid Mirondan shikoyat qilib qoldi. Ul Hazratning buyrug'iga binoan Sayyid Mironni bu yerga chaqirib keldilar va o'sha zaifaning yoniga o'tirg'izdilar.

Amirlar va davlat ustunlari Sayyid Mironga har doim hazil-mutoyiba qilib yurishardi, buning ustiga o'sha ayol o'ta xunuk edi. Shundan kelib chiqib, amirlardan biri hazillashib:

-Bu ayol Sayyid Mironning ma'shuqasi bo'lsa ajab emas, - deb qoldi. Ul oliy hazrat bu gapni eshitib jilmaydilar. Sayyid Miron ul Hazratning kayfiyatlari yaxshi ekanligini ko'rgach, javobgarlikni o'z bo'ynidan soqit qilish uchun ba'zi so'zlarni aytishga kirishdi. Jumladan, Amir Sorbon Ali bizning aloqamizdan xabardorlar dedi. Ul Hazrat uning bu gapiga javoban quyidagi baytni o'qidi.

Bayt:

Oshiq bilan ma'shuq o'rtasida bir sir bo'lib,

Uni tuyaboqar bo'lgan kishi (ya'ni, sorbon) biladi.(7;123)

Yana bir mutoyibada oliy sha'nli Amirning tanishlaridan bo'lgan bir kampir bir tegirmon borasidagi da'vo yuzasidan tinimsiz devonga kelib-ketar va janjal qilardi. Ul hazrat unga nasihat qilib:

-Bunday ishlar uchun ering kelib-ketgani ma'qul, -dedilar.

U (kampir) bunga javoban:

-Tirikchiligimizning o'tishi ana shu tegirmonning tasarrufimizga o'tishiga bog'liq, shu sababdan men erim bilan birgalikda bu ishning orqasidan yuguramiz, -dedi.

Ul hazrat yana bir marta, ayollarning bunday ishlar ketidan yugurib yurishi munosib ish emas, dedilar-da, quyidagi baytni chiroyli so'zlar jaranglovchi tillariga keltirdilar.

Bayt:

Erkakning tez yurgani, ayolning esa sekin harakat qilgani yaxshidir. Agar (tegitmondagi) toshning har ikkalasi ham (baravariga) aylansa, un chiqmaydi, deya erkaklar bajarishi lozim bo'lgan ishni ayollar o'z gardaniga olishi nomunosib harakatlar qatoridan joy olishini ta'kidlagan.(7;123)

Xalq orasida "Latoyif ut-tavoyif" va "Latoyifuz-zaroyif" nomi bilan mashhur bo'lgan Faxriddin Ali Safiyning "Latofatnoma"sida ham "latoyif" so'ziga takrorlanmas izoh berilgan bo'lib, unda ta'kidlanishicha, "latoyif" so'zi garchi latifa mazmunini inkor etmasa-da, "latoyif" bu "latifa" emas. Latoyif - turli-tuman dilkash xarakterli, xullas, qimmatli voqea va hodisalarning dagi bayonidir. Shuning uchun ham bu hikoyatlarni latifa deb emas, balki latofatlar, lutflar deb atash mantiqqa yaqinroqdir. Chunki bu latoyiflarni o'qigan kishi xuddi latifa o'qigandek ham qah-qah solib kuladi, ham chuqur fikrga toladi, sidqidildan yum-yum yig'laydi ham. Safiyning latoyiflari orasida, garchi xalq latifalariga aylanib ketgan hikoyatlar uchrab tursa ham, bu asar eng avval chindan ham dog' qiluvchi latoyiflar majmuasi ekanligi quyidagi misollar orqali ko'rsatib berilgan:

Ochko'z

Bir kuni ikki mo'tabar kishi xurmo yer edilar. Ulardan biri yegan xurmosi danaklarini oldiga to'plar, ikkinchisi danaklarni sherigining oldiga tashlar edi. Xurmo tamom bo'lgandan keyin qarasalar, birining oldida bir uyum danak, ikkinchisining oldida esa hech narsa yo'q. Oldi bo'sh kishi mutoyiba yuzasidan sherigiga dedi:

-Ochko'z kishini xurmo yeganda sinasa bo'larkan. Qarang, shuncha xurmoni bitta o'zingizyebo qo'yibsiz-a! Sherigi darhol javob qaytardi:

-Ko'zi to'q kishilar xurmoning danagini ajratadilar. Ochko'zlar esa xurmoni ham, danagini ham tanovul qilaveradilar. Insof bilan ayting-chi, qay birimiz ochko'zroq ekanmiz?!(6;9)

Ikki uzun bir kalta

Bir kuni mo'tabar kishilardan biri o'zining ikki baland qomatli xizmatkorlarining o'rtasida borar edi. Xizmatkorlaridan biri mutoyiba yuzasidan dedi:

-Yo hazratim, siz bizning o'rtamisda "lano" so'zidagi "nun" harfiga o'xshaysiz.

-To'g'ri, -dedi mo'tabar zot, -biroq, agar o'rtangizda men bo'lmasam sizlar ham yo'q bo'lasizlar. Chunki, lano so'zida o'rtadagi "nun" tushib qolsa "lo" bo'ladi. Bu esa arabchasiga "yo'q" demakdir.(6;13)

Rostgo'y

Bir podshoh qabristondan o'tib ketayotgan edi, bir devonaga ko'zi tushdi. Uni chaqrib, dedi:

-Nechun ko'pga qo'shilmaysan?

-O'sha sen ko'p degan kishilar oxiri qayerga boradilar? - dedi devona.

-Go'ristonga, - dedi shoh.

-Demak, ko'p shu yerda ekan-da? Men doim ko'pning ichida yuraman.

-So'zlaring oqilona, - dedi shoh, - hech bir istaging bormi, bajarsam?

-Bor,- dedi devona,- biroz dumba yog'i bo'lsa degan edim.

Podshoh a'yonlariga bir bo'lak turp kesib berishni buyurdi. Devona turpni yeb, "uh-uh-uh", deb boshini tebratdi va dedi:

-Men to'g'ri xulosa chiqargan ekanman. Senki podsho bo'lding, yurtning holi xarob bo'lishini bilardim. Aytganim to'g'ri chiqdi. Sening podsholik davringda dumba yog'idan turpning tami keladi.(6;166)

NATIJALAR VA MUHOKAMA

"Tazkirat ush-shuaro"ning birinchi tabaqasiga kiritilgan Abu Najib Shahobiddin o'g'li Hamid ibn Am'aq Buxoriy qoraxoniylardan Xizraxon (1079–1080) saroyida malik ush-shuaro bo'lgan. U XI asrning 40–50-yillari orasida tug'ilib, Rizoqulixon Hidoyatning ma'lumotlariga qaraganda, 1147 (542 hijriy) yili, Tagi Koshiyning aytishicha esa 1158 (553 hijriy) yili vafot etgan. U fors-tojik klassik adabiyoti tarixida bahor go'zalligi, oshiq va ma'shuq latofati, muhabbat va uning beshafqatligi-yu taqdir bevafoqligini tarannum etgan qasidalar bilan mashhur. Am'aq qasidalarida iltizom uslubidan keng foydalangan. U ham ko'pgina saroy shoirlari singari umri oxirida qoraxoniylar saroyidan ketib, so'nggi hayotini go'shanishinlikda o'tkazgan. Sulton Sanjar zamonida yashab, "Yusuf" qissasini nazm etganki, uni ikki bahr bila o'qisa bo'ladi. Ustod Rashididdin Vatvot unga izdosh edi va uning aytganlarini "Hadoyiq us-sehr" ("Sehr bog'lari")da misol tariqasida tilga olib o'tgan. Uning o'g'li Hamid ibn Am'aq Hakim So'zaniyning zamonida yashagan va uni (So'zaniyni) hajv etgan. Ushbu qit'a Hamidnikidir:

Qit'a:

Tush ko'ribmen kecha Odam Atoni.

Qo'li Havvo qo'lini tutgan edi.

So'rdim: "Nabirangmu So'zaniy sening?"

"Uch taloq, Havvo agar, bo'lsa dedi.(1;34)

Yigirmata fozil kishining zikri keltirilgan ikkinchi tabaqadan joy olgan Hakim Ruhoniy Samarqandiyning hayotiga oid ma'lumotlarni topolmagani haqida yozadi olim. Davlatshoh Samarqandiyning quyida aytishicha, XII asrda o'tgan. Ismiga «hakim» so'zining qo'shib ishlatilishi, tabib va olim bo'lganligiga ishoratdir. Xushsuxan kishi va Rashididdin Vatvotning shogirdidir. Rashidiy (Rashididdin Vatvot - B. A.) Sayfiddin Isfarangiyning (ham) ustoz bo'lgan ekan. Aytishlaricha, Rashidiy mavlono Sayfiddin (Isfarangiy)ning yaqinlaridan bo'lgan. Bu gaplarning to'g'ri-noto'g'riligini roviylar bo'yniga. (Hakim) Ruhoniyning mana bu qit'asi kadxudo hajvi hamda qarzdorlik xususidadir:

Qit'a:

Qo'ymagay pok xulqli er olamda ikki ishga mayl,

Toki bundin yetmasin jon-u salomatlikka darz.

Bo'lsa ham Qaysar qizi, ul mayli yo'q xotunga hech,

To qiyomat va'dasi-la bo'lsa ham, olmaydi qarz.(1;56)

XIV asr oxiri va XIV asr 1-yarmida yashagan lirik shoir (1449-yili 80 yoshdan o'tib vafot etgan). Hayotiga oid ma'lumotlar kam. "Majolis un-nafois"dan uning haqida mana bularni o'qish mumkin: "Bobo Savdoyi Bovarddindir. Avval "Xovariy" taxallus qilur erdi. G'aybi olamdin anga jazaba ettikim, aqli zoyil bo'lib, eldin chiqib bosh-oyog' yalang devonalardek tog'-u dashtda kezar erdi. O'z holiga kelib el orasiga kirgandin so'ngra, "Savdoyi" taxallus qildi. Boysunqur Mirzo otig'a qasoyidi bor. G'azalni dag'i nav'i aytibdur. Bu matlai aningdurkim:

Xoling anbar, yuzing gul, miyig'ing rayhondur,

Og'zing g'uncha, tishlaring inju, labing marjon dur.

Umri seksondin o'tti va qabri Bovardning Sukkon otlig' kentidadir. Ikki g'arib o'g'ul Yodgor qo'yub bordi".

Bobo Savdoyi zamonida Abu Sa'id eshak qozi, xoja Jalol xachir tuman hokimi, Sadriddin it dorug'a va Muhammad ho'kiz-kalla zakotchi edilar. Bobo Savdoyi bu ahvolga munosib, mana bu qit'ani aytgan:

Bor Abivardda tegirmon o'xshashi:

Charxi - g'ussayu novi - g'amdir beshak.

Zakotchisi - ho'kiz, hokimi - xachir,

Dorug'asi itu qozisi - eshak.

Ulardin ne bo'lur xalq nasibasi?

- Haqoratu tahqir, sitamu kaltak. (1;172)

XULOSA

Xulosa qiladigan bo'lsak, Davlatshoh Samarqandiy "Tazkirat ush-shuaro" asarida keltirib o'tgan shoir va adiblar orasida barcha davrlarda bo'ladigan mansabparast, xalqni o'ylamaydigan, faqat o'zini nafsini qondirish yo'lida harakat qiluvchi shohlar, amaldorlar va yuqori tabaqa vakillarini qoralab qog'ozga tushirgan hamda kulgi ostiga olganlari ham borligining guvohi bo'lamiz.

ADABIYOTLAR

1. Davlatshoh Samarqandiy. Shoirlar bo'stoni. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti 1981.
2. Davlatshoh Samarqandiy, B.Ahmedov O'zbekiston SSR "Fan" nashriyoti Toshkent, 1967.
3. Navoiy asarlari lug'ati [Matn]: lug'at / nashrga tayyorlovchi S.Rafiddinov. -Toshkent: "Akademnashr", 2023.
4. "O'zbek xalq og'zaki badiiy ijodi" ma'ruzalar matni, Nukus, 2011
5. www.ziyouz.com kutubxonasi
6. Latofatnoma: (Latoyif ut-tavoyif) / (Forschadan Hoja Sotimxon Hoja In'om Munavvar tarjimasi). – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1996.
7. Makorim ul-axloq: tarixiy asar / Xondamir. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2015.

XALQ MANFATLARI UCHUN XIZMAT QILISHDA ICHKI ISHLAR ORGANLARINING ASOSIY VAZIFALARI

podpolkovnik Otayev O'tkirbek Matyoqubovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli katta o'qituvchisi, dotsent

Annotasiya: Mazkur maqolada xalq manfaatlarini uchun xizmat qilayotgan ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari, faoliyatining yo'nalish va tamoyillarining ayrim jihatlarining tavsiflari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Qonun, ichki ishlar organlari, shaxs, jamiyat, davlat, vazifa.

Abstract: This article describes the main tasks, directions and principles of some aspects of the activities of the internal affairs bodies serving the interests of the people.

Keywords: Law, internal affairs bodies, individual, society, state, task.

Tarixiy manbalar qadimda vatanimiz hududida vujudga kelgan davlatlarda harbiy jangchilardan tashqari "soqchi", "qorovul", "chokar", "shixna", "yasovul", "ko'kaldosh", "muhtasib", "posbonboshi", "sarboz", "mirshabboshi" va "mirshab"lar hukmdor qarorgohi, qal'alar va boshqa inshootlarni qo'riqlash, qishloq va shaharlardagi osoyishtalik va jamoat tartibini saqlash, aholi xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish, aybdorlarni aniqlash, topish va jazolash kabi vazifalarini bajarganligi, shu kabi tuzilmalar negizida bugungi ichki ishlar organlari shakllanganligi, bu esa o'z navbatida, ichki ishlar organlari o'zbek davlatchiligi tarixi bilan chambarchas bog'langan tarixiy ildizlariga ega ekanligidan dalolat beradi. Tarixga nazar tashlasak, turli davrlardagi siyosiy sharoit taqozosiga ko'ra, bu tuzilmalarning nomi, vazifalari va ish uslublari o'zgarib borganligini ko'rishimiz mumkin. Masalan, XIX asr oxirida Rossiya imperiyasi mustamlakasiga aylangan Turkistonda joriy etilgan polisiya-mirshablik tizimi asosan mustamlakachi imperiya manfaatlariga xizmat qilib, aholining tinchligini ta'minlash, jamoat xavfsizligi hamda jinoyatchilikka qarshi kurashish bilan birga, mahalliy aholining harakatini nazorat qilish, xalq ozodlik harakatlari vujudga kelishining oldini olish va unga qarshi kurashishda harbiy bo'linmalarga ko'maklashish vazifalarini bajarish faoliyati bilan shug'ullangan. Xuddi shunday sobiq Sovet Ittifoqi davrida ham ichki ishlar organlari (dastlab "ishchi-dehqon milisiyasi" deb yuritilgan)ning faoliyati jamoat xavfsizligi hamda jinoyatchilikka qarshi kurashish bilan bir qatorda, hududda sovet tuzumini o'rnatish va uning g'oyalarini yanada mustahkamlashga qartilgan vazifalarni amalga oshirgan. Markazdan kelgan bu boradagi topshiriqlarni o'z vaqtida va bekamu-ko'st bajarishga intilgan. Aynan istiqbol sharofati bilan ichki ishlar organlari xalqimizning himoyachisi va ko'makchisiga, mamlakatimizdagi tinchlik va osoyishtalikni, jamoat tartibi va fuqarolar xavfsizligini himoya qilishning

ishonchli garoviga aylandi. Ayniqsa, so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ushbu tizimni tubdan takomillashtirish, ichki ishlar organlarini aholiga o'z vaqtida va sifatli yordam ko'rsatadigan, har bir xodimi tomonidan «Xalq manfaatlariga xizmat qilish»ni o'z xizmat burchi deb biladigan ijtimoiy yo'naltirilgan professional tuzilmaga aylantirishga imkon bermoqda. Istiqlol yillari yurtimizda oliy qadriyat deb tan olingan inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari ta'minlanishini yanada mustahkam kafolatlash maqsadida:

birinchidan, mamlakatda tinchlik va osoyishtalikni, jamoat tartibi va fuqarolar xavfsizligini, barqaror taraqqiyotni;

ikkinchidan, ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari, faoliyatining yo'nalishlari va prinsiplari hamda huquqiy maqomini aniq belgilashni;

uchinchidan, ularning faoliyatini yanada demokratlashtirish, ochiqligi va shaffofligini;

to'rtinchidan, tizimga zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni va sohada boshqaruvni yanada modernizasiyalashni;

beshinchidan, ularning davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan samarali hamkorligini ta'minlash nazarda tutildi.

Ushbu islohotlarning mantiqiy davomi sifatida 2016-yilda mustaqil O'zbekistonning 25 yillik tarixida ilk bor "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi qonun qabul qilinib, unda ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari, faoliyatining yo'nalish va tamoyillari belgilab berildi. Mazkur qonunning qabul qilinishi ichki ishlar organlarining o'ta mas'uliyatli, juda ham serqirra va rang-barang bo'lgan faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy maydondagi bo'shliq, noaniqlik va ziddiyatlarni bartaraf etish, shuningdek ularni yagona qonun doirasida ichki ishlar organlariga oid asosiy qoidalarni tizimga solishni ta'minlash orqali ichki ishlar organlari tizimidagi islohotlarning mazmunan yangi bosqichini boshlab berdi.

O'zbekiston Respublikasining «Ichki ishlar organlari to'g'risida»gi 407-son qonuni 8 ta bob 49 ta moddadan tashkil topgan. Ushbu qonunning maqsadi O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar organlarining faoliyatini tartibga solishdan iborat. Mazkur qonunning 2-moddasida ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari keltirilgan bo'lib ular quyidagilardan iborat:

Ishlar organlarining asosiy vazifalari

1. Fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish;
2. Jismoniy va yuridik shaxslarning mulkini himoya qilish;
3. Konstitusiyaviy tuzumni himoya qilish;
4. Qonun ustuvorligini ta'minlash;
5. Shaxs, jamiyat va davlatning xavfsizligini ta'minlash;

6. Huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasidan iborat.

Vazifa- bu bajarilishi kerak bo'lgan topshiriqni bildiradi.

Fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish. Ma'lumki, mamlakatimizda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, bu borada konstitusiyaviy-huquqiy, qonunchilik, institusional va amaliy kafolatlarni mustahkamlashga qaratilgan. Ayniqsa, oilalar mustahkamligini, ularda ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlash, jamiyat farovonligini yuksaltirishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilayotganligini alohida ta'kidlash lozim. Konstitusiyamizga asosan unda belgilangan huquq va erkinliklar faqat qonunga muvofiq va faqat konstitusiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy ahloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkinligi nazarda tutilgan. Ichki ishlar organlari mamlakatimizda fuqarolarning huquq va erkinliklarini, eng avvalo, jinoiy tajovuzlardan himoya qilishning ishonchli kafolatlarini ta'minlashga, shuningdek, ularning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitilishiga, qonuniy manfaatlari cheklanishiga yo'l qo'ymaslikka qaratilgan keng ko'lamli ishlarni amalga oshiradi.

Jismoniy va yuridik shaxslarning mulkini himoya qilish. Ichki ishlar organlari jismoniy va yuridik shaxslarning xususiy mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqini bevosita yoki bilvosita amalga oshirishini ta'minlash, mulkiy huquqlarning ishonchli himoyasini yaratish, ushbu huquqlarni cheklayotgan omillarni bartaraf etish bo'yicha vazifalar ijrosini ta'minlaydi. Mulk huquqining buzilishi uni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda, shuningdek zarur hollarda huquqbuzarga nisbatan tegishli sanksiyalarni qo'llagan holda buzilgan huquqlarni tiklash zaruratini anglatadi. Mulkdorning buzilgan huquqlarini jinoiy-huquqiy vositalar yordamida tiklash aybdor shaxsning sodir etgan qilmishi uchun javobgarlik belgilovchi qonunlarini to'g'ri aniqlash, aybdor shaxsni javobgarlikka tortish, shuningdek yetkazilgan zararni undirish orqali amalga oshiriladi. Aytish mumkinki, moddiy ne'matlarni taqsimlash sohasini tartibga soluvchi ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qiluvchi xavfliroq jinoyatlarni o'zgalar mulkini talon-toroj qilish jinoyatlari tashkil qiladi. O'zgalar mulkini talon-toroj qilish deganda, huquqqa xilof ravishda o'rnini qoplamasdan, g'arazgo'ylik niyatida mulkdorga zarar yetkazib, o'zganing mulkini aybdorning o'zi yoki boshqa shaxslar foydasiga egallab olish yoki o'tkazish tushuniladi. Mazkur turdagi jinoyatlarning predmetini o'zganing mulki tashkil qiladi. O'zganing mulki deganda esa, boshqaga tegishli bo'lgan ashyolar, pullar, mulkka egalik huquqini beruvchi – qo'lga kiritilishi, mulkni qo'lga kiritish bilan teng bo'lgan

hujjatlar tushuniladi. Shu sababli jinoyat qonunchiligida ushbu turdagi jinoyatlar uchun jinoiy javobgarlikning o'rnatilishi mulkdor va xo'jalik yurituvchi subyektlar huquqlarini jinoiy tajovuzlardan himoya qilishning muhim omillardan biri hisoblanadi.

Konstitusiyaviy tuzumni himoya qilish. Yangi tahrirdagi Konstitusiyaning 7-moddasi uchinchi bandida: "Konstitusiyada nazarda tutilmagan tartibda davlat hokimiyati vakolatlarini o'zlashtirish, hokimiyat organlari faoliyatini to'xtatib qo'yish yoki tugatish, hokimiyatning yangi va muvoziy tarkiblarini tuzish Konstitusiyaga xilof hisoblanadi va qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi", deb belgilangan. Bu normalar Yangi O'zbekiston demokratik huquqiy davlat hisoblanib, mamlakatda hokimiyat almashishi faqat Konstitusiya va qonunlar asosida ta'minlanadi, degan tamoyil hayotga tatbiq etilishining kafolatidir. Davlatning huquqiy siyosati insonparvarlik, demokratiya, ijtimoiy adolat va siyosiy xilma-xillik prinsiplariga asoslanadi. Ushbu normalar mamlakatimizda xalq hokimiyatchiligining konstitusiyaviy-huquqiy asoslarini mustahkamlash bilan bir qatorda xalqimiz xohish-irodasi va insonlarning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Qonun ustuvorligini ta'minlash. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik yangilanishlar va islohotlarning eng muhim yo'nalishlaridan biri bu - qonun ustuvorligini ta'minlash va uni mustahkamlashga qaratilgan. Shunday ekan, jamiyatning rivojlanish tendensiyasi ijtimoiy munosabatlarda qonuniylik tizimining mustahkamligi bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Bu islohotlarning asosiy maqsadi, Respublikamizda qonun ustuvorligini ta'minlash orqali inson sha'ni va qadr-qimmatini mustahkamlashga qaratilganligini Prezidentimizning huquq tartibot sohasi mas'ullariga qarata: "Hech kimning unutishga haqqi yo'q - qonun talablari va inson huquqlari - biz uchun oliy qadriyat" - degan fikrlaridan ham bilish mumkin. Qonun ustuvorligi, fuqarolarning qonun oldida tengligi, insonparvarlik, adolatlilik va aybsizlik prezumpsiyasi kabi konstitusiyaviy prinsiplarni so'zsiz va og'ishmay ta'minlash, sud-tergov faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklariga rioya qilish, qonun hujjatlari talablariga og'ishmay va qat'iy rioya etishga, ichki ishlar organlarining birinchi darajali e'tibori qaratilishi, unga muvofiq qonun normalarini aniq ijro etish va ularga rioya qilishdan har qanday chekinish, qanday sabablarga ko'ra kelib chiqqanidan qat'i nazar, qonuniylikni buzish hisoblanadi hamda qonun hujjatlarida belgilangan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Shaxs, jamiyat va davlatning xavfsizligini ta'minlash. Davlatimiz mustaqilligini, uning xavfsizligini har qanday ichki va tashqi tajovuzlardan himoya qilish, fuqarolarning tinch va osoyishta hayot kechirishini, shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini taminlash, ularning huquqlari, erkinliklari va

qonuniy manfaatlarini himoya qilish ichki ishlar organlari tarkibiga kiruvchi barcha tuzilmalarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Sodir bo'layotgan geosiyosiy jarayonlar, qit'a va mintaqada tashqi siyosiy vaziyatning o'zgarishi shubhasiz milliy xavfsizlikning konseptual asoslarini ishlab chiqish, davlat xavfsizligini ta'minlash tizimini rivojlantirishni talab qiladi. Milliy xavfsizlikning obyekti inson - uning huquq va erkinliklari, jamiyat - uning ma'naviy va moddiy boyliklari, davlat - uning konstitusiyaviy tuzumi, suvereniteti va hududiy yaxlitligidir. Ichki ishlar organlari bu borada vazifalarni bajarish, xavfsizlikka tahdidlar va barcha o'zgarishlarga o'z vaqtida javob qaytara olishga tayyor turishi lozim.

Huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasi. Ichki ishlar organlari huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktikasi sohasida, huquq-tartibotni saqlash hamda mustahkamlash, huquqbuzarliklarni aniqlash, ularga barham berish, shuningdek huquqbuzarliklarning sodir etilishi sabablarini va ularga imkon berayotgan shart-sharoitlarni aniqlash, bartaraf etish maqsadida qo'llaniladigan huquqbuzarliklar umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik profilaktikasining huquqiy, ijtimoiy, tashkiliy va boshqa chora-tadbirlari tizimini amalga oshiradi.

Ushbu normalarda ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari, aniq belgilangan va bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda berilgan, ular juda ham keng ma'no va mazmunga ega. Vazifalarni amalga oshirish turli yo'nalishlarda, zarur xaollarda kuchaytirilgan va sutkalik rejimda xizmat faoliyatni olib borish orqali ta'minlanadi. Xodimlarga har qanday holatda ham o'z xizmat vazifasini bajarish mas'uliyatining yuklatilganligi, kasbiy faoliyatini amalga oshirishida murakkab va nostandart vaziyatlarning vujudga kelishi yuqoriligi, bunday xavfli vaziyatlarda sog'lig'i va hayotini xavf ostida qoldirmasligi uchun, o'ta mas'uliyat va javobgarlikni his etishni, shuningdek, maxsus vakolatlarga ega bo'lishni talab qiladi. Shuni alohida qayd etish joizki, ichki ishlar organlari yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni bajarish jarayonida har qanday ko'rinishdagi huquqbuzarliklarning oldini olish, shuningdek amaldagi qonun hujjatlarida belgilangan vakolat doirasida tegishli organ, tashkilot, muassasalar bilan hamkorlikda va keng jamoatchilikni jalb etgan holda g'ayriijtimoiy xulq-atvorning, huquqbuzarliklarning kelib chiqish sababi va sharoitlarining profilaktikasi bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirib borishini ta'minlaydi. Ichki ishlar organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalarni samarali ta'minlash uning jamiyatdagi, davlat organlari tizimidagi o'rnini belgilovchi huquqiy maqomi hamda uni amaliy faoliyatida ta'minlanishi bilan bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasining «Ichki ishlar organlari to'g'risida»gi qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlarida, Vazirlar

mahkamasining qarorlarida, ichki ishlar organlari faoliyatiga oid boshqa normativ-xuquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyatini tahlili bevosita ushbu tizimning yo'nalishlari bo'yicha asosiy vazifalarini amalga oshirishning o'ziga xos jihatlarini yanada aniqroq va to'liq ochib berish imkonini beradi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-apreldagi «Ichki ishlar organlari faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi

PQ-2883-sonli qarorining 1-ilovasi "O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi to'g'risidagi nizom"ga muvofiq Ichki ishlar vazirligi zimmasiga yuklatilgan vazifalar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-27-sonli farmoni 4-ilovasiga muvofiq ichki ishlar organlari profilaktika inspektorlari zimmasiga yuklatilgan vazifalar tasdiqlangan.

Shuningdek Ichki ishlar vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan vazirlikning markaziy va hududiy bo'linmalari faoliyati to'g'risidagi namunaviy nizomlarda ularning yo'nalishlaridan kelib chiqib asosiy vazifa va funksiyalari belgilangan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. Rasmiy nashr. – T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2025y.;
2. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi. T.: O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, 2025y.;
3. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 16-sentyabrdagi O'RQ-407-son "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016-y., 38-son, 438-modda;
4. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-apreldagi O'RQ-532-son "Jazoni ijro etish muassasalaridan ozod etilgan ayrim toifadagi shaxslar ustidan ma'muriy nazorat to'g'risida"gi Qonuni. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.04.2019-y., 03/19/532/2873-son;
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2022-yil 20-dekabr.
6. O'zbekiston Respublikasining 14.05.2014-yildagi O'RQ-371-son "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi qonuni 3-moddasi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014-y., 20-son.
7. Ichki ishlar organlari faoliyati: IIV akademik liseylari uchun darslik / M.Z.Ziyodullayev, J.S.Muxtorov, J.X.Yuldashev. T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2020 yil 17- bet.

Atmosfera havosini muhofaza qilishning dolzarb muammolari va amaliy yechimlari, qashqadaryo viloyatining ekologik monitoring tizimini o'rganish

Nuriddinov Zoxid Husan o'g'li

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti magistri

nuriddinovzoxid254@gmail.com +998990824173

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ekologik monitoring tushunchasi, uning asosiy yo'nalishlari hamda Qashqadaryo viloyatining ekologik holati tahlil qilinadi. Hududdagi tabiiy resurslar, iqlim o'zgarishlari, antropogen yuklama va ular natijasida shakllanayotgan ekologik xavflar statistik ma'lumotlar asosida yoritilgan. Monitoring tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar ham berilgan.

ANNOTATION. This article analyzes the concept of environmental monitoring, its main directions, and the ecological situation in the Kashkadarya region. The natural resources of the region, climate change, anthropogenic load, and the resulting environmental risks are covered based on statistical data. Suggestions are also made to improve the monitoring system.

Kalit so'zlar: ekologik monitoring, geotizim, iqlim o'zgarishi, antropogen ta'sir, Qashqadaryo.

Keywords: ecological monitoring, geosystem, climate change, anthropogenic impact, Kashkadarya.

KIRISH. Ekologik monitoring konsepsiyasi ilk bor 1971-yilda BMTning Atrof-muhit bo'yicha Stokgolm konferensiyasi doirasida ilgari surilgan. Keyinchalik SKOPE — Atrof-muhit muammolari bo'yicha ilmiy qo'mita tomonidan monitoring tizimini yaratish bo'yicha dastlabki ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Ekologik monitoring — bu atrof-muhit holatini doimiy kuzatish, baholash va kelgusidagi o'zgarishlarni prognoz qilishga qaratilgan ilmiy-amaliy jarayondir. Uning asosiy vazifasi tabiiy muhitning antropogen omillar ta'sirida o'zgarish darajasini aniqlash va mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish uchun zarur ma'lumotlarni shakllantirishdir.

Ekologik monitoring sifatida quyidagi asosiy yo'nalishlar tanlab olindi
Bunda:

1. Tabiiy resurslar monitoringi — suv, havo, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosi holatining o'zgarishini kuzatish va monitoring qilish.

2. Ifloslanish manbalari monitoringi — sanoat chiqindilari, transport tizimi va maishiy chiqindilarning atrof atmosferasiga tasiri, suv va tuproqqa bo'lgan ta'sirini baholashni monitoring qilish.

3. Biologik monitoring tizimi — tirik organizmlar holati orqali ekologik tizimning barqarorlik darajasini aniqlash o'zlashtirish va monitoring qilish .

4. Avtomatlashtirilgan monitoring tizimi — yuqori aniqlikadagi joylashuv texnologiyalari (DGPS,RTK,PPP.) texnologiyalari va raqamli texnologiyalar orqali ma'lumotlarni real vaqt rejimida yig'ish va monitoringini ishlab chiqish.

Qashqadaryo viloyating ekologik holati

Qashqadaryo viloyati maydoni 28 570 km² bo'lib, aholisi 2025-yil holatiga ko'ra 3,697 mln kishiga yetgan. Aholining o'sishi bilan birga tabiiy resurslarga bosim ham kuchaymoqda.

Hududdagi asosiy ekologik muammolar:

- Suv resurslari tanqisligi muammosi
- Yerlarning degradatsiyaga uchrashi
- Havo sifatining buzilishi va ifloslanishi
- Maishiy va sanoat chiqindilari muammosi
- Yashil hududlarning qisqarishi va chang to'zonli kunlarning ortib borishi

Qashqadaryo viloyati shaharlarida ekologik va tabiiy geografik muammolar talaygina. Bu muammolar bir tumanlarda va shaharlarda to'planib qolgan. Ularning yechimini topishda bir qancha amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. Bunday muammolar Kasbi, Koson, Mirishkor, Nishon, Muborak kabi shaharlarimizda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Qashqadaryo iqtisodiy rayonida ijtimoiy -iqtisodiy salohiyatida Qarshi shahrining o'rni katta .Birgina 2018 yilda jami korxonalar soni 4695 ta bo'lib shundan sanoatda 567 ta . qishloq xo'jaligida 127 ta ,qurilishda 739 ta ,savdo va umumiy ovqatlanishda 1035 ta va boshqalar 2227 tani tashkil qiladi. Bunda sanoatdagi texnologik jarayonlarni jadallashtirish, yuqori texnologiyali energiya va resurslarni tejoychi tizimlarni yaratish, yangi texnologik asbob-uskunalarini ishlab chiqish va joriy etishda katta yutuqlarga erishishilmoqda. Shuningdek, atrof muhitga zararli chang va gazsimon aralashmalarning juda ko'p miqdorda tashlanishiga, bu bilan atrof muhitga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etilgan me'yoridan ortiq bo'lishiga va atrof muhitning sezilarli darajada ifloslanishiga yo'l qo'yilmoqda.

Aholi sonining oshib borishi uy joyga bo'lgan talabni tobora oshiradi .Buning yechimi tariqasida Qarshi shahrida birgina 2018 yilda 37,0 ming kv.m. yakka tartibdagi uy-joylar foydalanishga topshirildi. "O'zburneft" aksiyadorlik kompaniyasi tomonidan Nasaf ko'chasida 24 xonadonli "Muborakneftgaz" unitar sho'ba korxonasi tomonidan Mustaqillik shox ko'chasida 40 xonadonli, Xonobod ko'chasidagi investitsiya kiritish sharti bilan berilgan 2 ta 40 xonadonli turar joy binolari foydalanishga topshirildi. Har bir mikrorayonda bolalar maydonchasi, bolalar o'ynaydigan joylar, maktab va maktabgacha

bolalar muassasalari, oziqovqat sanoat mollari magazinlari, dorixonalar, aholiga maishiy xizmat ko'rsatadigan muassasalar mavjud. Qarshi shohbekatida 6 km ga cho'zilib ketgan bo'sh yerlar o'rniga ko'p qavatli uylar qurildi. Qarshi temir yo'l shohbekatidan boshlanadigan O'zbekiston ko'chasi butun shaharni janubdan shimolga tomon kesib o'tib to Qashqadaryo qirg'oqlariga qadar boradi. Qarshi shahar atrofidagi yerlar hisobiga o'sib va kengayib bordi.

Keyingi jarayonda esa shaharni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish lozim edi shu maqsadda shaharda ko'kalamzorlashtirish va obodonlashtirish bo'yicha katta ishlar qilindi. Keyingi yillarda respublika shaharlari o'rtasida o'tkazilayotgan shaharlarning obodonligi va ko'kalamzorlashtirish bo'yicha ko'rik tanlovlarda Qarshi shahri yaxshi o'rinlarni egallab keldi. Keyingi yillarda shaharda ichimlik suvi shuningdek texnikada xo'jalik ehtiyojlari uchun ishlatiladigan suv bilan ta'minlash ishlari yaxshilandi. Markazlashgan suv ta'minoti natijasida shaharni suv ta'minoti 95,2 foizni tashkil etadi, 97,6 km ichimlik suv quvurlari o'tkazildi. Qarshi shahrining tabiiy gaz bilan ta'minlash ustida ham ko'pgina ishlar qilindi. Bundan bir necha yillar muqaddam Qarshi shahriga Qora-Xitoy konidan 25 km li gaz quvuri olib kelindi. Hozirgi vaqtda shahardagi barcha sanoat korxonalari, maktablar, kasalxonalar, madaniy-maishiy, ma'muriy va muassasalar tabiiy gaz bilan isitilmoqda. Shahardagi mitti tumanlar, shaxsiy uylar to'la gazlashtirilgan bo'lib gaz ta'minoti 97,9 foizni tashkil qiladi. Hozirgi kunda shaharda 54 ta umumta'lim maktablari, 4 ta akademik litsey, 15 ta kasbhunar maktablari, 4 ta oliy o'quv yurtlari mavjud bo'lib, umumta'lim maktablarida 54,7 ming, kasb-hunar maktablarida 9,7 ming va akademik litseylarda 2,3 ming o'quvchilar, oliy o'quv yurtlarida 18,1 ming talaba o'qiydi. Qarshi shahridan uncha olis bo'lmagan joyda gidrouzel qurilgan bo'lib, hozirgi vaqtda bu joy shaharliklarning sevimli dam olish joyiga aylangan.

Qashqadaryo viloyatining atmosfera havosini ifloslovchi asosiy neft va gaz konlari va ularni qayta ishlash sanoat korxonalari quyidagilarni misol qilib ko'rsatish mumkin; 1) Muborak gazni qayta ishlash zavodi 2) Muborak gaz konlari unitar shuba korxonasi 3. Sho'rtan neft-gaz unitar shuba korxonasi 4) Sho'rtan gaz kimyo majmuasi 5) Muborak issiqlik elektr markazi. Bu obyektlardan atmosfera havosiga chiqadigan turli zaharli moddalar havza atmosferasiga chiqariladigan ifloslovchi moddalarning 65% ni tashkil etadi. Hozirgi kunda atmosfera havosini ifloslanishida sanoat va avtotransport chiqindilari muhim o'rin tutadi. Eng ko'p chiqindi neft va gazni qayta ishlash sanoatga hamda avtotransportga tog'ri keladi. Qashqadaryo viloyatida neft va gaz sanoati ekologik xavfli sohalardan biridir. Quduqlarni burg'ulash, hom ashyoni qazib olishda, tayyor mahsulot ishlab chiqarishda turli kimyoviy

reagentlar, shuningdek, texnologik jarayon vaqtida ishlab chiqarilgan uglevodorodlar hamda ularning aralashmalari o'simlik va hayvonot dunyosiga, shuningdek insonlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. Neft va gaz sanoati korxonalarini ishlab chiqarish faoliyatining barcha turlarida, tabiiy muhit ifloslanishi yuqori. Lekin, shuni ham ta'kidlash kerakki, tabiatni o'z-o'zini tiklash uchun imkoniyatlar yetarlicha katta, fakat tabiatni bu xususiyati ma'lum me'yorgacha amal qiladi va ifloslanish darajasi ushbu me'yordan oshsa geokomplekslar o'zini-o'zi tiklay olmaydi. Hozirgi vaqtda Qashqadaryo viloyatida qidiruv-geologik ishlari olib borilayotgan umumiy maydon 7174 kv. km ni tashkil qiladi. Ammo shu hududlarda 700 dan ortiq quduqlar qazilgan. R.I.Usmonov va

B.G.Azimovlarning ma'lumotiga ko'ra, 1 ta burg'ulash qudug'i 5,3-0,4 kv km maydondagi litogen asosning mexanik buzilishiga asos bo'ladi.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash kerakki har bir neft va gaz sanoat korxonasi faqatgina ishlab chiqaruvchi manba bo'lib qolmasdan, o'zining tevarak-atrofga sezilarli ta'sir o'tkazadi va shu bilan birga u tevarak-atrofi bilan murakkab texnogen geotizim sifatida namoyon bo'ladi. Hozirgi globallashuv davrida dunyo iqtisodiyotini asosiy tayanchi bu neft va gaz sa'noat korxonalari, zavodlar, fabrikalar hisoblanadi. Yer resurslari atrof muhitning ajralmas qismi bo'lib, undagi arziyas bir o'zgarish ham atrof muhitga, dunyo iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunda tadqiqotni asosan Qashqadaryo viloyatining sa'noatlashgan va asosiy kimyoviy korxonalari mavjud bo'lgan Muborak tumani, G'uzor tumani hamda Qarshi shahri misolida qamrab olish lozim. Sababi mazkur uch hududda viloyatdagi umumiy sa'noat ishlab chiqarish hajmining 62,3 foizi ishlab chiqariladi. Shu bilan birga, texnogen omilning tabiatga ta'sirini shartli ravishga tasniflab olish maqsadga muvofiq: a) yer resurslari va tuproqqa ta'sir b) suv resurslariga ta'sir c) o'simlik olamiga ta'sir d) hayvonot olamiga ta'sir. Viloyatning kimyo sa'noati rivojlangan hududlarida neft va gaz sa'noatidagi texnogen omilning atrof muhitga ta'sirini tadqiq yetish kelajakda kelib chiqishi mumkin bo'lgan global ekologik muammolarni oldini olishda muhim hisoblanadi. Hozirgi kunda yurtimizda daraxt ko'chatlarini ekish va turli ekologik tadbirlar o'tkazish maqsadida "Yashil makon" umummilliy loyihasi tashkil etilmoqda va bu asosda Qashqadaryo viloyatida ham bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan Qashqadaryo viloyati Ekologiya boshqarmasi matbuot

xizmati bergan ma'lumotlarga ko'ra joriy 2024-yilning 27-mart kuniga qadar qariyb 7 mln 700 ming 150 dona mevali va manzarali daraxt ko'chatlari ekildi. Bu asosda ushbu ekilgan daraxt ko'chatlari viloyatimizning ekologik holatiga va atrof muhit muhofazasiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Qashqadaryo viloyatining iqlim xususiyatlari

Qishi nisbatan yumshoq. Yozi uzoq (155–160 kun), issiq, quruq. Yanvarning oʻrtacha temperaturasi $0,2^{\circ}$ dan $1,9^{\circ}$ gacha, iyulniki 28° – $29,5^{\circ}$. Eng yuqori temperatura 45° . Eng past temperatura -20° . Yiliga tekisliklarda 290–300 mm, yogʻin tushadi. Yogʻin, asosan, bahor va qishda yogʻadi, yozda garmisel esadi.

Avvallari hech kuzatilmagan chang toʻzonlar soʻngi 2-3 yil oraligʻida koʻp sodir boʻlmoqda. Inson organizmi uchun eng zararli bu changdir. Changlar atmosfera havosi gazlar va uchuvchan organik birikmalarning bugʻlaridan tashqari, suyuq va qattiq aerozollar misolidagi muallaq moddalar bilan ham ifloslanadi. Muallaq zarrachalarning kelib chiqishi tabiiy va sunʼiy (sanoat) boʻlishi mumkin, ular shuningdek, atmosferada yuz beradigan kimyoviy reaksiyalar oqibatida ham paydo boʻladi. Maʼlumki, ishlab chiqarish korxonalarida materiallarni yanchish, aralashtirish, uzatish va quritish jarayonida zarrachalarining oʻlchami 3-7 mkm. atrofida boʻlgan changlar paydo boʻladi. Yoqilgʻilarni yoqish paytida tutunlar, bugʻlarni kondensatsiyalanishida esa, tumanlar paydo boʻladi. Tutun va tumanlar tarkibidagi qattiq va suyuq zarrachalarning oʻlchami 0,3-5,0 mkm atrofida boʻlishi mumkin. Chang va tutun havodagi zararli qoʻshimchalar sifatida, atmosfera muhitining tozaligini saqlash uchun kurashning birinchi darajadagi muhim obyektiga aylangan, chunki ularning atmosfera havosida uchrashi sezilarli noqulayliklarni keltirib chiqaradi, ularning oʻzi esa koʻp xollarda, inson faoliyati mahsulidir. Atmosferani ifloslashda tabiiy yoʻl bilan kelib chiqqan changlar, masalan, yerdan koʻtariladigan chang yoki vulqon changi ancha kam oʻrin tutadi. Yirik dispersh chang yoki undan ham qattiq mayda dispersh chang fraksiyalarining zaharli taʼsiri buyumlar va yuzalarning (kiyimlar, koʻrpa-toʻshak, binolar va inshootlar, turar joy) ifloslanishi bilan belgilanadi. Bundan tashqari, bunday chang koʻzga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Foydali va manzarali oʻsimliklarga zarar keltiradi, ularning tovar qiymatini pasaytiradi. Termodiffuziya taʼsirida yuzaga yanada mayda changlar ham oʻtiradi.

Xulosa. Har bir hududning ekologik holatini nazariy jihatdan oʻrganilganda bevosita taʼlim tarbiyaga bogʻliqdir va bunda ekologik taʼlim tarbiya vujudga keladi. Tabiatni muhofaza qilish boʻyicha taʼlim berish - bu tabiatni muhofaza qilish asoslarining nazariy va amaliy jihatdan oʻzlashtirishga yoʻnaltirilgan oʻqitish tizimidir. Umumiy va maxsus ekologiya asoslarini bilish har bir zamonaviy kishi uchun zarur boʻlgan madaniyat elementi hisoblanadi. Ekologik taʼlim berishdan maqsad, har bir kishiga kelajakda u qaysi sohada ishlashidan qatʼi nazar, tabiat va jamiyatning oʻzaro munosabatlari toʻgʻrisidagi bilimlarni berishdir. Ekologik taʼlimni

shakllantirishda tabiatni muhofaza qilish, uning resurslaridan samarali foydalanish prinsiplarini o'zlashtirish birinchi darajali ahamiyatga ega. Buning uchun tabiatdan foydalanishda keng ommalashgan «Tabiatdan in'om-ehson kutib o'tirmaymiz, balki undan undirib olamiz» qabilidagi eskicha fikrlashdan, boshqacha qilib aytganda, «Bizning mamlakatimiz bitmas-tuganmas tabiiy boyliklarga ega va ulardan samarali foydalanishga hojat yo'q» degan fikrdan uzoq bo'lish kerak va har bir insonni buni yodida saqlamog'ilozim. Bu dunyoda hamma narsaning oxiri bordir va hamma narsa tugaydi.

Qashqadaryo viloyatida ekologik holatning yomonlashuvi monitoring tizimini kuchaytirishni talab qiladi. Shuning uchun quyidagi takliflar ilgari surish maqsadga muvofiq

1. Avtomatlashtirilgan monitoring stansiyalarini ko'paytirish va ularning ishlash sifatini oshirish.
2. Yashil hududlar maydonini kengaytirish va parvarishini tizimli nazorat qilish.
3. Bahor yog'inlari davrida suvni yig'ish va saqlash infratuzilmasini yaratish va amaliyotga keng joriy qilish.
4. Changni kamaytirish bo'yicha texnologik yechimlarni joriy etish va keng qamrovda qo'llash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'afurov A.A., Ahmedova T.A., Xudoyshukurov Q.T., Radjabov A. Iqlim o'zgarishining Qashqadaryo havzasi suv resurslariga ta'sirini baholash. Samarqand davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 2020, №5, B. 126–133.
2. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Rasmiy statistika ma'lumotlari. qashstat.uz
3. Kun.uz — Ekologiya va iqlim bo'yicha tahliliy maqolalar. kun.uz
4. Todaro M.P., Smith S.C. Economic Development. Addison-Wesley, 12th Edition, 2015.
5. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya vazirligi. Hududiy ekologik holat bo'yicha yillik hisobotlar. eco.gov.uz
6. O'zbekiston Respublikasi Gidrometeorologiya xizmati markazi. Iqlim monitoringi. meteo.uz
- 7) Muftaydinov Qiyomiddin, Qodirov Hamidillo, Yo'lchiyev Erkinjon. Ekologiya. Toshkent 2020 yil

Qishloq xo'jaligida hosildorlikni prognozlash.**Ismatullayev Bekmurod Saydullo o'g'li.****Farg'ona Davlat Texnika Universiteti Talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo'jaligida hosildorlikni prognozlash jarayoni, uning nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va zamonaviy texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan metodlari keng ko'lamda tahlil qilinadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining barqaror ishlab chiqarilishini ta'minlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash hamda fermer xo'jaliklarida resurslardan oqilona foydalanishni yo'lga qo'yish uchun hosildorlikni oldindan aniqlash muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Hosildorlikni prognozlashning samaradorligi ko'plab omillarni chuqur o'rganish, statistik va matematik modellarni qo'llash, shuningdek, sun'iy yo'ldosh kuzatuvlari hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali yanada oshiriladi. Tadqiqot doirasida hosildorlikka bevosita ta'sir ko'rsatuvchi iqlim omillari — harorat, yog'ingarchilik, tuproq namligi, quyosh radiatsiyasi kabi ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Shuningdek, agrotexnik tadbirlar, tuproq unumdorligi, o'g'itlash miqdori, sug'orish tizimi, zararkunanda bosimi va o'tgan yillardagi hosil ma'lumotlari asosida prognozlashning an'anaviy va zamonaviy yondashuvlari solishtiriladi. Vegetatsiya jarayonini masofaviy monitoring qilishda keng qo'llaniladigan NDVI, EVI, LAI kabi vegetatsion indekslar asosida hosilni erta baholashning afzalliklari ko'rsatib beriladi. Maqolada statistik regressiya modellaridan tortib, mashina o'rganish algoritmlarigacha bo'lgan zamonaviy usullar, jumladan Random Forest, Gradient Boosting, XGBoost va sun'iy neyron tarmoqlari orqali prognozlashning yuqori aniqligi misollar bilan yoritiladi. Shuningdek, DSSAT, APSIM va AquaCrop kabi agrobiologik simulyatsiya modellari o'simlik o'sishi va rivojlanish jarayonini fizik-biologik qonuniyatlar asosida aks ettirishi tufayli ko'p omilli prognozlarda samaradorligi alohida ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari qishloq xo'jaligi jarayonlarini raqamlashtirish, hosil miqdorini oldindan ishonchli baholash, agrotexnik rejalarini optimallashtirish va resurslarni tejash bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu maqola hosildorlikni prognozlash bo'yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni rivojlantirish, raqamli agronomiya imkoniyatlarini kengaytirish hamda agrar sohada barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Hosildorlikni prognozlash, Qishloq xo'jaligi, Masofaviy zondlash, Vegetatsion indekslar, NDVI, Mashina o'rganish, Agrotexnik omillar, Agroekologik monitoring.

Kirish. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining barqaror ishlab chiqarilishini ta'minlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash hamda fermer

xo'jaliklarida resurslardan oqilona foydalanishni yo'lga qo'yish uchun hosildorlikni oldindan aniqlash muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Hosildorlikni prognozlashning samaradorligi ko'plab omillarni chuqur o'rganish, statistik va matematik modellarni qo'llash, shuningdek, sun'iy yo'ldosh kuzatuvlari hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali yanada oshiriladi. Tadqiqot doirasida hosildorlikka bevosita ta'sir ko'rsatuvchi iqlim omillari — harorat, yog'ingarchilik, tuproq namligi, quyosh radiatsiyasi kabi ko'rsatkichlar tahlil qilinadi. Shuningdek, agrotexnik tadbirlar, tuproq unumdorligi, o'g'itlash miqdori, sug'orish tizimi, zararkunanda bosimi va o'tgan yillardagi hosil ma'lumotlari asosida prognozlashning an'anaviy va zamonaviy yondashuvlari solishtiriladi. Vegetatsiya jarayonini masofaviy monitoring qilishda keng qo'llaniladigan NDVI, EVI, LAI kabi vegetatsion indekslar asosida hosilni erta baholashning afzalliklari ko'rsatib beriladi. Hosildorlikni prognozlash — bu ekinlardan kutilayotgan hosil miqdorini oldindan baholash jarayoni bo'lib, qishloq xo'jalik ishlab chiqarishida juda muhim hisoblanadi. Prognozlash orqali fermerlar, agroxizmatlar, hukumat organlari va bozor ishtirokchilari kelajakdagi vaziyatni aniqroq tasavvur qiladi va to'g'ri qarorlar qabul qiladi.

Hosildorlikni prognozlash bo'yicha dastur kodi:

```
import numpy as np
import pandas as pd
from sklearn.model_selection import train_test_split, GridSearchCV
from sklearn.preprocessing import StandardScaler
from sklearn.ensemble import RandomForestRegressor,
GradientBoostingRegressor
from sklearn.linear_model import Ridge
from sklearn.metrics import mean_squared_error, mean_absolute_error,
r2_score
import matplotlib.pyplot as plt
# -----
# 1) REALISTIK SINTETIK MA'LUMOT YARATISH
# -----
np.random.seed(42)
n = 1200
rainfall = np.random.normal(400, 120, n)
temp_mean = np.random.normal(22, 3, n)
humidity = np.random.uniform(30, 90, n)
soil_ph = np.random.normal(6.5, 0.6, n)
fertilizer = np.random.normal(80, 30, n)
seed_rate = np.random.normal(120, 20, n)
```

```
area = np.random.uniform(0.5, 5.0, n)
prev_yield = np.random.normal(3.0, 1.0, n)

# Hosildorlik formulasi (realga yaqin)
rainfall_effect = 0.004 * rainfall - 0.000003 * (rainfall - 450)**2
temp_effect = -0.05 * (temp_mean - 22)**2 + 0.6
ph_effect = -0.4 * (soil_ph - 6.5)**2 + 0.5
fert_effect = 0.02 * fertilizer - 0.00012 * fertilizer**2
seed_effect = 0.01 * seed_rate - 0.00004 * seed_rate**2
noise = np.random.normal(0, 0.35, n)
yield_t_ha = (1.5 + rainfall_effect + temp_effect + ph_effect +
              fert_effect + seed_effect + 0.4 * prev_yield + noise)
yield_t_ha = np.clip(yield_t_ha, 0.2, None)
# DataFrame
df = pd.DataFrame({
    'rainfall_mm': rainfall,
    'temp_mean_C': temp_mean,
    'humidity_pct': humidity,
    'soil_ph': soil_ph,
    'fertilizer_kg_ha': fertilizer,
    'seed_rate_kg_ha': seed_rate,
    'area_ha': area,
    'prev_yield_t_ha': prev_yield,
    'yield_t_ha': yield_t_ha
})

print("=== SAMPLE DATA ===")
print(df.head(), "\n")

# -----
# 2) TRAIN / TEST BO'LISHI
# -----

X = df.drop('yield_t_ha', axis=1)
y = df['yield_t_ha']

X_train, X_test, y_train, y_test = train_test_split(
    X, y, test_size=0.2, random_state=42
)
```



```
# -----  
# 3) SCALING  
# -----  
  
scaler = StandardScaler()  
X_train_scaled = scaler.fit_transform(X_train)  
X_test_scaled = scaler.transform(X_test)  
  
# -----  
# 4) MODELLARNI O'QITISH  
# -----  
  
models = {}  
  
# Ridge Regression  
ridge = Ridge(alpha=1.0)  
ridge.fit(X_train_scaled, y_train)  
models['Ridge'] = ridge  
  
# RandomForest Regressor  
rf = RandomForestRegressor(random_state=42)  
rf_params = {'n_estimators': [100], 'max_depth': [8, 12]}  
rf_grid = GridSearchCV(rf, rf_params, cv=3)  
rf_grid.fit(X_train_scaled, y_train)  
models['RandomForest'] = rf_grid.best_estimator_  
  
# Gradient Boosting Regressor  
gb = GradientBoostingRegressor(random_state=42)  
gb_params = {'n_estimators': [200], 'learning_rate': [0.05, 0.1], 'max_depth': [3,  
5]}  
gb_grid = GridSearchCV(gb, gb_params, cv=3)  
gb_grid.fit(X_train_scaled, y_train)  
models['GradientBoosting'] = gb_grid.best_estimator_  
  
# -----  
# 5) BAHOLASH  
# -----  
  
print("=== MODEL RESULTS ===")  
results = []
```

```
for name, model in models.items():
    y_pred = model.predict(X_test_scaled)
    rmse = mean_squared_error(y_test, y_pred, squared=False)
    mae = mean_absolute_error(y_test, y_pred)
    r2 = r2_score(y_test, y_pred)
    results.append([name, rmse, mae, r2])
    print(f'{name}: RMSE={rmse:.4f}, MAE={mae:.4f}, R2={r2:.4f}')

results_df = pd.DataFrame(results, columns=['Model', 'RMSE', 'MAE', 'R2'])
print("\n", results_df)

# -----
# 6) ENG YAXSHI MODEL → GRAFIK
# -----

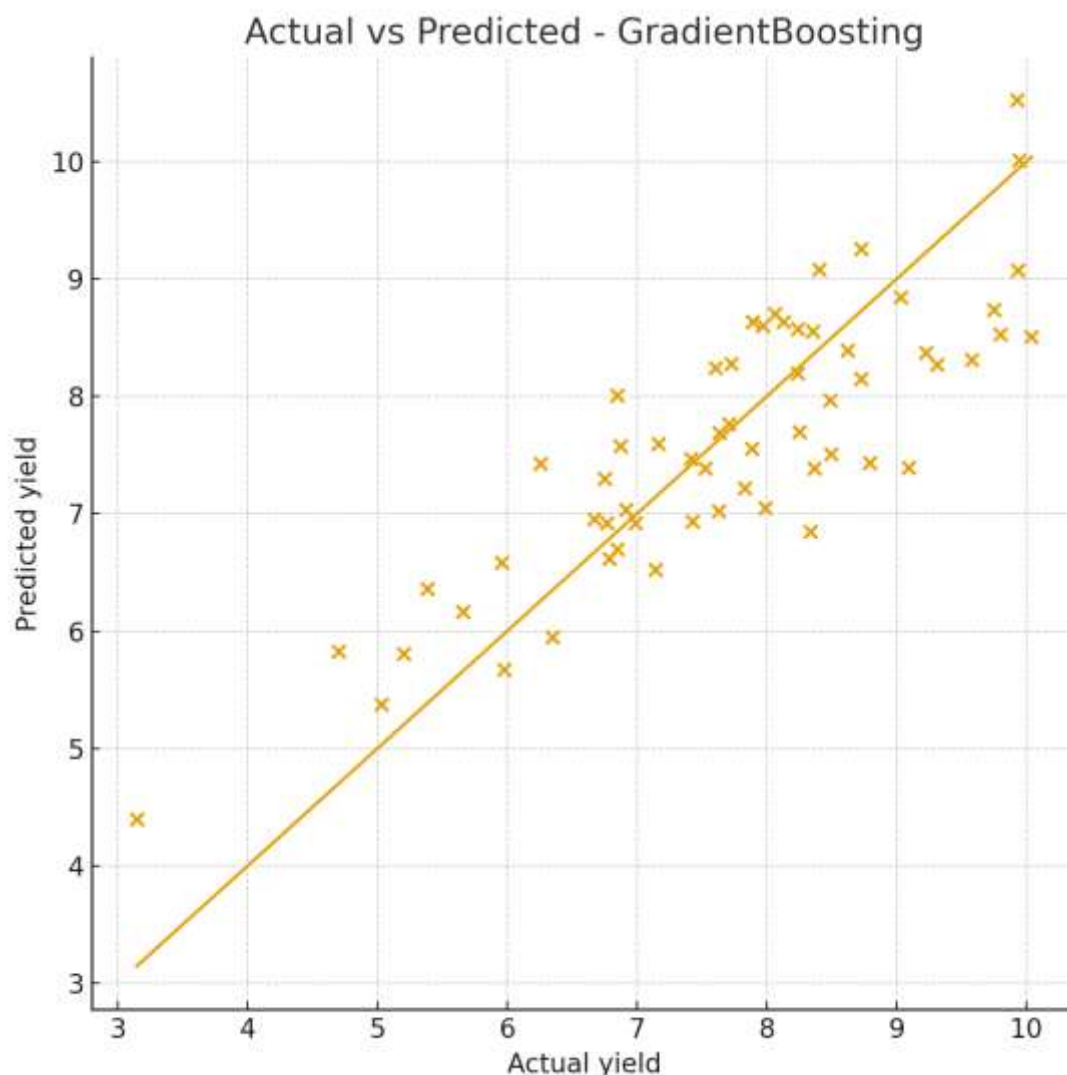
best_model = results_df.sort_values('RMSE').iloc[0]['Model']
model = models[best_model]

y_pred_best = model.predict(X_test_scaled)

plt.figure(figsize=(7,6))
plt.scatter(y_test, y_pred_best)
plt.plot([min(y_test), max(y_test)], [min(y_test), max(y_test)], 'r--')
plt.xlabel("Actual Yield (t/ha)")
plt.ylabel("Predicted Yield (t/ha)")
plt.title(f'Actual vs Predicted ({best_model})')
plt.grid(True)
plt.show()

# -----
# 7) SAMPLE PREDIKSIYA
# -----

print("\n=== SAMPLE PREDICTED VALUES ===")
sample = pd.DataFrame({
    "Actual": y_test.values[:10],
    "Predicted": y_pred_best[:10]
})
print(sample)
```

1 - rasm: Hosildorlikni prognozlash bo'yicha dastur kodi bo'yicha dastur natijasi

Vegetatsion indekslar — bu masofadan zondlash (remote sensing) ma'lumotlari asosida o'simlik qoplamining holati, zichligi va rivojlanish darajasini baholash uchun ishlatiladigan matematik ko'rsatkichlardir. Ular asosan sun'iy yo'ldosh yoki dron tasvirlaridagi spektral kanallar (qizil, yaqin infraqizil va boshqalar) yordamida hisoblanadi.

Vegetatsion indekslarning ahamiyati

Vegetatsion indekslar quyidagi sohalarda keng qo'llaniladi:

- Qishloq xo'jaligida ekinlar holatini monitoring qilish

- Ekologiyada yer qoplamini tahlil qilish

- Hosildorlikni bashoratlash

- Sug'orish va suv stressini aniqlash

- Qurg'oqchilik va degradatsiyani baholash

Asosiy vegetatsion indekslar

1. NDVI (Normalized Difference Vegetation Index)

Eng keng tarqalgan indeks.

Formula:

$$NDVI = \frac{(NIR - Red)}{(NIR + Red)}$$

Qiymati:

-1 ga yaqin → suv, qor

0 → yalang'och yer

0.2–0.5 → o'rtacha vegetatsiya

0.6–0.9 → zich va sog'lom vegetatsiya

2. EVI (Enhanced Vegetation Index)

NDVI ga nisbatan atmosfer ta'sirini va tuproq fonini kamaytiradi.

Formula:

$$EVI = 2.5 \times \frac{(NIR - Red)}{(NIR + 6Red - 7.5Blue + 1)}$$

Afzalligi: zich o'rmonlarda aniqroq natija beradi.

3. SAVI (Soil Adjusted Vegetation Index)

Tuproq ta'siri kuchli bo'lgan hududlar uchun.

Formula:

$$SAVI = \frac{(NIR - Red)}{(NIR + Red + L)} \times (1 + L)$$

4. GNDVI (Green NDVI)

Xlorofill miqdorini aniqlashda samarali.

Formula:

$$GNDVI = \frac{(NIR - Green)}{(NIR + Green)}$$

5. NDWI (Normalized Difference Water Index)

O'simlikdagi namlik holatini aniqlaydi.

Formula:

$$NDWI = \frac{(NIR - SWIR)}{(NIR + SWIR)}$$

Vegetatsion indekslardan foydalanish bosqichlari

Sun'iy yo'ldosh (Sentinel-2, Landsat-8) tasvirlarini olish

Spektral kanallarni ajratish

Indeks formulasi bo'yicha hisoblash

Natijani xarita va grafiklarda tahlil qilish

Vegetatsion indekslar bo'yicha dastur kodi:

```
import numpy as np
```

```
import matplotlib.pyplot as plt
```

```
# Sun'iy yo'ldosh spektral kanallari (sample data)
```

```
# Bu yerda 10 piksel uchun qiymat
```

```
red = np.array([0.15, 0.2, 0.3, 0.25, 0.4, 0.35, 0.45, 0.5, 0.38, 0.42])
```

```
nir = np.array([0.45, 0.55, 0.65, 0.6, 0.75, 0.7, 0.8, 0.85, 0.72, 0.78])
```

```
blue = np.array([0.05, 0.06, 0.07, 0.05, 0.08, 0.07, 0.09, 0.1, 0.07, 0.08])
```

```
green = np.array([0.12, 0.14, 0.18, 0.15, 0.2, 0.19, 0.21, 0.22, 0.18, 0.2])
```


NDVI

$ndvi = (nir - red) / (nir + red)$

EVI

$evi = 2.5 * ((nir - red) / (nir + 6 * red - 7.5 * blue + 1))$

SAVI (L = 0.5)

L = 0.5

$savi = ((nir - red) / (nir + red + L)) * (1 + L)$

GNDVI

$gndvi = (nir - green) / (nir + green)$

NDWI (NIR va SWIR o'rniga sample sifatida blue ishlatildi)

$ndwi = (nir - blue) / (nir + blue)$

Grafik ko'rinish

`plt.figure(figsize=(12,6))`

`plt.plot(ndvi, marker='o', label='NDVI')`

`plt.plot(evi, marker='x', label='EVI')`

`plt.plot(savi, marker='s', label='SAVI')`

`plt.plot(gndvi, marker='^', label='GNDVI')`

`plt.plot(ndwi, marker='d', label='NDWI')`

`plt.xlabel("Piksel raqami")`

`plt.ylabel("Indeks qiymati")`

`plt.title("Vegetatsion indekslar grafigi")`

`plt.legend()`

`plt.grid(True)`

`plt.show()`

Xulosa.

1. Hosildorlikni prognozlashning maqsadi va ahamiyati

Hosildorlikni aniq prognozlash fermerlarga resurslarni optimal taqsimlash, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va bozor talabiga moslashishga yordam beradi. Bu prognozlar shuningdek, strategik qarorlar qabul qilishda agrar siyosatni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

2. An'anaviy statistik modellar

Statistika asosidagi yondashuvlar (masalan, regressiya, ARIMA va Braun-Holt modellar) vaqt qatlamli ma'lumotlarni tahlil qilib, hosildorlik va hosil hajmini prognozlash uchun qo'llaniladi.

ARIMA modeli kabi vaqt qatorlari modellaridan foydalangan holda sabzavot yetishtirish ko'rsatkichlari kabi ma'lumotlar 2029 yilgacha prognoz qilingan.

3. Kompleks ko'p omilli yondashuvlar

Hosildorlikni aniqlashda iqlim sharoitlari, yer sifati, suv miqdori, texnologiyalar va bozor ko'rsatkichlari kabi bir nechta o'zgaruvchi tahlil qilinadi.

Bu kompleks modellar qishloq xo'jaligi rejalashtirish va boshqaruv samaradorligini oshiradi.

4. Sun'iy intellekt va masofadan hisobot texnologiyalari

Sun'iy intellekt (AI) va bulutli hisoblash tizimlari asosida ishlab chiqilgan prognozlash tizimlari fermalar uchun real vaqtli qaror qabul qilishni osonlashtiradi.

Masofadan hisobot olish usullari (masalan, sun'iy yo'ldosh tasvirlari, multispektral ma'lumotlar) va chuqur o'rganish modellari hosildorlikni aniq baholashda keng qo'llanmoqda.

5. Mashina o'rganish (Machine Learning) usullari

Random Forest, Support Vector Regression, chuqur neyron tarmoqlar kabi ML yondashuvlari hosildorlikni prognozlashda yuqori aniqlik beradi. Ular iqlim, tuproq, o'sish etaplari, vegetatsiya indeksleri kabi ko'plab kirish parametrlarini bir vaqtning o'zida tahlil qiladi.

Qator ilmiy tadqiqotlarda masalan, diqqat mexanizmlari bilan yaxshilangan konvolyutsion neyron tarmoqlar kabi yangi yondashuvlar ham paydo bo'lmoqda.

6. Cheklovlar va tavsiyalar

Iqlim o'zgarishi, ma'lumotlar sifati va vaqt zonalari modellarning natijalariga ta'sir qiladi.

Model yaratishda ko'p yillik statistik ma'lumotlar, yuqori sifatli geoma'lumotlar va tegishli ilmiy-texnik asoslar zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibragimov N.N. "Qishloq xo'jaligini tartibga solish va prognozlashda kompleks o'zgaruvchili modellardan foydalanish" – ko'p omilli statistika va matematik model yondashuvlari.

2. Qodirov F., Bo'ribaeva Q. "O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar" – regressiya va vaqt qatorlari tahlili.

Kenjayev T., Turayev B. "ARIMA modelidan foydalanish imkoniyatlari" – vaqt qatlamli modellar.

Otabek Allajonovich Abdug'aniyev – Braun va Holt modellariga asoslangan hosildorlik prognozi.

5 "Bulutli hisoblash texnologiyalari va AI asosida qishloq xo'jaligida prognozlash tizimlari" – sun'iy intellekt yondashuvlari.

BIBI UBAYDA ZIYORATGOHI VA BUVAYDA TUMANINING TARIXIY-MADANIY MEROSI**Sharipova Nargizaxon Abduqaxxorovna**

Qo'qon universiteti "Ijtimoiy fanlar" Kafedrasi dotsenti

Muhammadjonova Jasmina

Qo'qon universiteti tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Farg'ona vodiysining qadimiy hududlaridan biri bo'lgan Buvayda tumani va unda joylashgan Bibi Ubayda ziyoratgohi tarixiy-madaniy nuqtayi nazardan o'rganiladi. Yodgorlikning kelib chiqishi, atrofidagi afsonaviy rivoyatlar, ayollar orasidagi ma'naviy mavqei, hududning obod etilishi va mustaqillikdan keyingi o'zgarishlar ilmiy tahlil asosida yoritiladi. Tadqiqot natijalari Buvayda ziyoratgohlarining ajdodlar merosini tiklashda, xususan ayollar uchun ma'naviy maktab sifatidagi o'rnini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Bibi Ubayda, Buvayda tumani, ziyoratgoh, ayollar qadriyati, Farg'ona vodiysi, ma'naviyat, tarixiy yodgorlik.

В данной статье с историко-культурной точки зрения исследуется бувайдинский район, один из древнейших районов Ферганской долины, и расположенный в нем святилище Биби Ubайда. Происхождение памятника, легендарные повествования вокруг него, духовное положение женщин, благоустройство территории и изменения после обретения независимости освещаются на основе научного анализа. Результаты исследования раскрывают роль святынь Бувайда в восстановлении наследия предков, особенно в качестве духовной школы для женщин.

Ключевые слова: Биби Ubайда, Бувайдинский район, святыня, женская ценность, Ферганская долина, духовность, исторический памятник.

This article examines the Buvaidinsky district, one of the oldest districts in the Fergana Valley, and the Bibi Ubaida shrine located in it, from a historical and cultural perspective. The origin of the monument, the legendary stories surrounding it, the spiritual status of women, the development of the territory, and the changes that occurred after independence are all covered in this article. The results of the research reveal the role of the Buvaidinsky shrines in restoring the heritage of the ancestors, especially as a spiritual school for women.

Keywords: Bibi Ubaida, Buvaidinsky District, Shrine, Female Value, Fergana Valley, Spirituality, Historical Monument.

Kirish. Me'moriy obidalar o'tgan asrlar haqida gapiruvchi "jonli tarix"dir. Ular orqali qadimgi jamiyatning mafkurasi, siyosiy tuzumi, iqtisodiy

hayoti, hunarmandchiligi haqida tasavvur hosil qilinadi. Shu bois, obidalar tarixchi, arxeolog va madaniyatshunoslar uchun bebaho manbadir. Aslida, har bir obida – xalq ruhiyatining, dunyoqarashining moddiy ifodasidir. Masalan: Sohibqiron Amir Temur me'morchiligi – qudrat, tartib-intizom, ma'rifat ramzi, islomiy me'morchilik – ruhoniyluk va poklik timsoli, mahalliy xalq hunarmandchiligi – milliy o'zlikning ko'rinishi, shu sababli me'moriy yodgorliklar milliy o'zlikni anglashda muhim o'rin tutadi. Ko'plab obidalar diniy yoki ma'rifiy mazmunga ega. Ziyoratgohlar, masjidlar, maqbaralar xalq uchun: ruhiy poklanish, ma'naviy tarbiya, ezgulikka da'vat maskani sifatida xizmat qiladi. Bunday joylar odamlarni yaxshilikka undaydi, millatning axloqiy qadriyatlarini mustahkamlaydi. Bundan tashqari tarixiy obidalar ijtimoiy-madaniy birlik ramzi sifatida ham qabul qilinadi. Bu yerda bayramlar, marosimlar, tadqiqotlar, sayohatlar uyushtiriladi. Natijada jamiyatda birdamlik, milliy g'urur va tarixga hurmat kuchayadi. Ichki turizmni rivojlantirish uchun ham katta hissa qo'shadiki, natijada mahalliy va xorijiy turistlarni jalb qiladi, hududning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi, yangi ish o'rinlari yaratadi va madaniy infratuzilmaning rivojlanishiga turtki beradi. Bugungi globallashtirish davrida madaniy turizm davlatlar iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biriga aylangan.

O'zbekistonning har bir hududi o'ziga xos tarix, qadriyat va ma'naviy merosga ega bo'lib, ular orasida Buvayda tumani o'zining boy tarixiy ildizlari, qadimiy ziyoratgohlari va ma'rifat maskanlari bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Buvayda qishlog'ida joylashgan Bibi Ubayda ziyoratgohi ushbu hududning nafaqat diniy, balki etnografik va tarixiy jihatdan ham bebaho meroslaridan biridir.

Bibi Ubayda ziyoratgohining tarixi, unga bog'liq afsonalar, ayollar orasidagi mavqei, odamlarning unga bo'lgan e'tiqodi hamda Buvayda xalqining ma'naviy dunyoqarashi haqida muhim dalillarni o'z ichiga oladi [3. 45]. Ushbu maqolada ziyoratgohning kelib chiqishi, tarixiy asoslari hamda zamonaviy davrdagi ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Buvayda tumani va Bibi Ubayda ziyoratgohining tarixiy manbalardagi o'rni alohida belgilangan. Buvayda tumani Farg'ona vodiysining qadimiy maskanlaridan biri bo'lib, bu hududning tarixi turli rivoyat va yozma manbalarda o'z aksini topgan. Matnda qayd etilishicha, Buvayda nomi mashhur afsonaviy ayol — Bibi Ubayda nomi bilan bog'liq bo'lib, hududning qadimiyligidan darak beradi [2. 24]. Ayrim tadqiqotchilar Buvayda nomining "Bibi Ubayda" shaklida ham qo'llanilganini ta'kidlaydilar.

Bibi Ubayda me'moriy yodgorligi XV–XVI asrlarga mansub bo'lib, tarixiy manbalarga ko'ra, u Shoh Faizurning buvisi bo'lgan faxriy ayol sifatida tilga olinadi. Ziyoratgoh hududida Bibi Ubayda bilan bir qatorda uning avlodlariga

tegishli qabrlar ham mavjud bo'lib, ular hududning ma'naviy qadimiyligidan dalolat beradi [1.71].

Ziyoratgohning qadimiyligi, undagi me'moriy unsurlar, qabristonning tarkibi va ayollar orasidagi mashhurligi uni nafaqat diniy, balki etnografik tadqiqotlar uchun ham muhim obyektga aylantirdi.

Tarixiy manbalarda Bibi Ubayda shaxsiga berilgan alohida ta'rif beriladi. Buvayda aholisi Bibi Ubaydani o'ta hurmat bilan tilga oladi va uni hududning ramziy timsoli sifatida qadrlaydi. Aytilishicha, Bibi Ubayda o'z davrida poklik, iffat, vafodorlik kabi fazilatlarining timsoli bo'lgan [3.45].

Xalq orasida Bibi Ubaydaga doir ko'plab afsonalar mavjud. Ulardan biri shunday deydi:

“Agar qiz bola o'z hayotida uch marta Bibi Ubaydani ziyorat qilmasa, uning rizqi-haloli to'liq bo'lmaydi” [2.56].

Bu kabi e'tiqodlar ayollarning ushbu ziyoratgohga bo'lgan alohida munosabatidan dalolat beradi. Ziyoratgohning doimo ayollar bilan gavjum bo'lishi ham uning aynan ayollar uchun ma'naviy makon sifatidagi o'rnini ko'rsatadi.

Ayrim manbalarda Bibi Ubayda nomi “G'iz bibi”, “Bibi Shohruhi” tushunchalarida ham uchraydi. Hattoki, “Bibi Oy” kabi shakllarda uchraydi [1.48].

“G'iz bibi” atamasi - “pok, iffati butun qizlar otasi” degan ma'nolarni bildiradi. Buxoro yaqinidagi tarixiy manzillardan birining ham “G'iz bibi” deb atalishi bu iboraning keng hududlarda qadimdan qo'llanilganidan dalolat beradi [2. 18]. “Bibi Shohruhi, Shohruxon” nomi - Muborak Sayyid Xasan Ayniy asarlarida Bibi Shohruhi “so'nmas go'zallik va sadoqat timsoli” sifatida ta'riflanadi [3. 75]. Bu nomdagi “Shohruh” so'zi nur, yorug'lik, oyga nisbat ma'nosini beradi. Shu sababli bu atama ayollarning poklik va go'zallik ramzi sifatida talqin etiladi.

Aslini olganda matnda keltirilgan “G'iz bibi yaqin, go'zal ayol” degan nom ayollarning nafosati va ma'naviy pokligini ulug'lovchi qadimiy iboradir [1.41]. Bu kabi nomlar ayollar kultining xalq ongida chuqur ildiz otganidan dalolat beradi.

Ziyoratgohga kelish, kirish-chiqish tartibi, niyat qilish marosimlari xalqning qadimiy diniy-an'alarini ifodalaydi. Ziyoratgohdagi kuzatuvchilar fikriga ko'ra ayollar maqbaraga o'ng tomondan kirib, chapdan chiqadi. Bu aylanish — ramziy ma'noda poklanish va niyatning qabul bo'lishi bilan bog'liq [2.12].

Ziyorat qiluvchilar tomonidan Bibi Shohruhiga kelganda bir kilo oppoq paxta olib kelish an'anasi mavjud bo'lgan. Paxta — poklik, sof niyat ramzi sifatida talqin etiladi [1.23].

Bu marosimlar xalq orasida qadimdan davom etib kelayotgan an'anaviy e'tiqodlar bilan uzviy bog'langan. Mustaqillik yillarida O'zbekistonning barcha hududlarida bo'lgani kabi Buvaydada ham keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. "Obod mahalla" yili doirasida ziyoratgoh atrofidagi ariq-zovurlar tozalandi, qishloq hududlari ko'klamzorlashtirildi, ziyoratgohlar ta'mirlanib, tarixiy obidalar tiklandi [2.23].

Bu jarayon Buvaydaning shon-shuhratini yanada oshirib, uni nafaqat mahalliy, balki respublika miqyosida ham mashhur ziyoratgohga aylantirdi. Ziyoratgohlarning restavratsiyasi milliy qadriyatlarni tiklash, yosh avlodda ma'naviyatni mustahkamlashning muhim omillaridan biridir.

Bibi Ubayda ziyoratgohining o'rni xotin-qizlar hayotida katta o'rin tutadi.

Ziyoratgoh qadimdan ayollar uchun ruhiy quvvat maskani, niyat qilish joyi, ma'naviy poklanish manzili, nikohga tayyorgarlikning ramziy bosqichi sifatida xizmat qilib kelgan. Ayollar bu yerda "duo qiladi, niyat qiladi va ma'naviy quvvat oladi" [1. 25]. Ayollar ziyoratgohga birinchi bor kelganda qat'iy marosimiy tartiblarga amal qilishi esa uning qadimiy marosimlar bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Ziyoratgohning ayollar orasida keng mashhur bo'lishi — o'zbek jamiyatida ayolning muqaddaslik, poklik va mehr timsoli sifatida qadrlanishining yana bir dalilidir.

Xulosa. Bibi Ubayda ziyoratgohi — O'zbekistonning eng qadimiy va hurmatga sazovor ziyorat maskanlaridan biri bo'lib, Buvayda tumanining tarixiy-madaniy hayotida muhim o'rin tutadi. Ziyoratgoh haqidagi tarixiy ma'lumotlar, afsonalar, marosimiy amaliyotlar va ayollar orasidagi alohida mavqe uning xalq ma'naviy hayotidagi o'rnini yaqqol aks ettiradi.

Maqolada ko'rib chiqilgan dalillar shuni ko'rsatadiki:

1. Bibi Ubayda ziyoratgohi XV–XVI asrlarga mansub yodgorlik sifatida tarixiy va arxeologik jihatdan qimmatli manbadir.
2. Ziyoratgoh ayollar uchun ruhiy-ma'naviy maktab vazifasini bajargan va bajarishda davom etmoqda.
3. Mustaqillik davrida hududning obodonlashtirilishi ziyoratgohga bo'lgan e'tiborning yanada kuchayishiga sabab bo'lgan.
4. "G'iz bibi", "Bibi Shohruhi", "Bibi Oy" kabi nomlar o'zbek etnografiyasida ayollik kultining qadimiy ildizlarga ega ekanini tasdiqlaydi.

Demak, Bibi Ubayda ziyoratgohi — nafaqat diniy maskan, balki xalqning ma'naviy merosi, qadriyatlar tizimi va tarixiy xotirasining mujassam ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadaliyev Y. Farg'ona viloyati toponimlari. – Farg'ona, 2009. – 143 b
2. Ahmadaliyev Yu. Manzillar. Nomlar. Ma'nolar. – Farg'ona, 2005. – 128 b.
3. Asqarov B. Buvayda tumani. – Farg'ona, 2008. – 72 b

**XX ASR OXIRI VA XXI ASR BOSHLARIDA FARG'ONA VILOYATIDA
IQTISODIY-IJTIMOY, MADANIY VA SIYOSIY JARAYONLAR****Sharipova Nargizaxon Abduqaxxorovna**

Qo'qon universiteti "Ijtimoiy fanlar Kafedrası dotsenti

Abdusattorova Durdona

Qo'qon universiteti tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada Farg'ona viloyatining XIX asr oxiridan XXI asrning dastlabki choragigacha bo'lgan davrdagi shakllanish jarayonlari, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, urbanizatsiya darajasi, madaniy hayoti va siyosiy islohotlarning hudud taraqqiyotiga ta'siri tarixiy va ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Chust, Quva, So'x kabi qadimiy aholi punktlarining paydo bo'lishiga doir arxeologik materiallar, qadimiy yunon va arab geograflari asarlaridagi ma'lumotlar hamda XX–XXI asr davlat siyosati natijalari uyg'un holda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Farg'ona, urbanizatsiya, iqtisodiy islohotlar, madaniy jarayonlar, siyosiy rivojlanish.

В данной научной статье на основе исторических и научных источников освещаются процессы формирования, социально-экономического развития Ферганской области в период с конца XIX века до первой четверти XXI века, уровень урбанизации, культурная жизнь и влияние политических реформ на развитие территории. Гармонично проанализированы археологические материалы о возникновении таких древних поселений, как Чуст, Кува, Сох, сведения из трудов древнегреческих и арабских географов, а также результаты государственной политики XX–XXI веков.

Ключевые слова: Фергана, урбанизация, экономические реформы, культурные процессы, политическое развитие.

This scientific article, based on historical and scientific sources, covers the processes of formation and socio-economic development of the Fergana region from the late 19th century to the first quarter of the 21st century, as well as the level of urbanization, cultural life, and the impact of political reforms on the development of the region. The article provides a comprehensive analysis of archaeological materials related to the emergence of ancient settlements such as Chust, Kuva, and Sokh, as well as information from ancient Greek and Arabic geographers, and the results of state policies in the 20th and 21st centuries.

Keywords: Fergana, urbanization, economic reforms, cultural processes, and political development.

Farg'ona vodiysi Markaziy Osiyoning eng qadimiy va eng zich aholiga ega bo'lgan tarixiy-madaniy makonlaridan biridir. Bu hudud qadimda So'g'd,

Baqtriya, Shosh va Farg'ona davlatlari shakllangan geografik maydonning ajralmas qismi bo'lgan. Arxeologik manbalarga ko'ra, Farg'ona vodiysida inson sivilizatsiyasi miloddan avvalgi III ming yilliklarda paydo bo'lgan bo'lib, Chust madaniyati, Quva va So'x kabi o'troq manzillarning mavjudligi buni tasdiqlaydi. [2; 3]

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida Farg'ona viloyati iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarida keng ko'lamli o'zgarishlarni boshdan kechirdi. Mazkur maqolada aynan shu davrga xos jarayonlar tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi.

Farg'ona vodiysi islom davri geograflari — Istahriy, Ibn Havqal, Muqaddasiy kabi olimlar asarlarida "Baxlo", "Farghona", "Dovon" nomlari bilan tilga olingan. Xitoy manbalari esa — "Han sulolasi yilnomalari"da Farg'ona "Davan" sifatida qayd etilgan bo'lib, unda yuksak darajadagi otchilik, dehqonchilik va hunarmandchilik haqida ma'lumotlar beriladi. [4. 76]

Strabon, Ptolemey kabi shaxslar Markaziy Osiyodagi qadimiy shaharlar haqida yozar ekan, Farg'ona aholisi sug'orma dehqonchilik bilan shug'ullanganini qayd etilgan. Bu esa Chust madaniyati topilmalari bilan mos tushadi.

Chust, So'x, Quva kabi manzillar miloddan avvalgi II–III ming yilliklarga mansub bo'lib, ular O'zbekistonning eng qadimiy shaharsozlik markazlaridan hisoblanadi. Quva shahrida topilgan qo'rg'on, ibodatxona, ko'hna ko'chalar o'sha davrning rivojlangan urbanistik makon bo'lganini ko'rsatadi. [5. 52]

Miloddan avvalgi I ming yillik oxirida Farg'ona hududida ilk shahar davlatlar shakllana boshlagan. Topilgan topilmalar esa boshqa O'rta Osiyo hududlari — So'g'd, Baqtriya kabi davlatlar Farg'ona bilan yaqin aloqa qilganini ko'rsatadi.

Farg'ona vodiysida 1877-yildan boshlab yangi shaharlar qurilishi boshlangan. Ayniqsa general Skobelev tomonidan Marg'ilon shahriga o'tkazilgan shaharsozlik islohoti, Yangi Marg'ilonning bunyod etilishi zamonaviy urbanizatsiyaning boshlanishi bo'ldi. Shu bilan birgalikda Farg'ona Qo'qon xonligidan ajratildi, shaharlar uyezdlargacha bo'lindi, aholining ijtimoiy tabaqalari shakllana boshladi. 1938-yilning 1-oktabrida Farg'ona viloyati rasmiy tashkil etildi. [1, 43]

XX asr oxiriga kelib Farg'ona shaharlari (Qo'qon, Marg'ilon, Farg'ona, Andijon) iqtisodiy markazga aylandi. XIX–XX asrlarda: Qo'qon – sanoat va savdo markaziga sifatida, Marg'ilon – ipakchilik va hunarmandchilik o'cho'gi sifatida, Farg'ona – sanoatlashgan shahar, hamda Andijon – dehqonchilik va bozor iqtisodiyoti markazi sifatida bo'lgan. [1, 46]

XXI asr boshlarida ushbu rivojlangan shaharlarda bir qancha ishlar olib borildi. Ya'ni yoshlar bandligini oshirish, kichik biznesni rivojlantirish,

avtomobilsozlik va neft-kimyo sanoatini kengaytirish ishlari olib borildi. Ma'lumotlarga ko'ra 1887-yilda Qo'qon shahri aholisi 150 ming bo'lib, hunarmandlar soni 3069 nafarni, savdogarlar soni 2169 nafarni tashkil etgan va qolganlari dehqonlar bo'lgan. [5. 23] Bu esa vodiyni qadimdan hunarmandchilik va bozorchilik markazi bo'lganini tasdiqlaydi.

XXI asrda bandlik tarkibi quyidagi sohalarga yo'naltirildi. Xizmat ko'rsatish sohasiga, tikuvchilik sohasiga, qishloq xo'jaligi sohasi (paxta, g'alla, bog'dorchilik) va sanoat (benzin, avtomobil, elektr texnikasi) sohasiga yo'naltirildi.

Farg'ona vodiysi o'zining boy madaniy merosiga ega. Arxeolog S.P. Tolstov, A. Bernshtam, V.V. Bartold kabi ilmiy tadqiqotchilar Farg'ona vodiysining Markaziy Osiyo sivilizatsiyasining muhim qismi deb hisoblaganlar. [6. 58]

Chust madaniyati — metallurgiya, kulolchilik, zargarlik rivojlangan ilk manzillardan biri, Quva — buddaviylik izlari topilgan O'rta Osiyodagi noyob yodgorlik, Marg'ilon — dunyoga mashhur atlas va adras markazi hisoblanadi. Mustaqillik yillaridan so'ng bu hududlarda qadimiy yodgorliklarni restavratsiya (qayta tiklash) qilish, Qo'qonda Xalqaro Hunarmandchilik festivali yo'lga qo'yildi,

Marg'ilonida "Ipak va atlas festivali" har yili keng miqyosda o'tkaziladi, madaniy meros obyektlari UNESCO ro'yxatiga kiritildi. Bu o'zgarishlar Farg'ona vodiysining madaniy turizm markaziga aylanishiga xizmat qilib kelmoqda.[2.71]

1991-yildan keyin Farg'ona viloyatida bir qator o'zgarishlar bo'ldi ya'ni hokimlik instituti hamda mahalla tizimi tashkil etildi. Jamoat tashkilotlari yanada kuchaytirildi. Yoshlar ittifoqi, "Nuroniylar" kengashi, Xotin-qizlar qo'mitasi faoliyatining kengaytirilishi hudud ijtimoiy barqarorlikni mustahkam bo'lishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Qo'shimcha ma'lumot o'rnida 2017-yilda "Yangi O'zbekiston" siyosati, mahalla tizimini kuchaytirish ishlari, ijtimoiy himoya dasturlari, biznesni qo'llab-quvvatlash va hududlarni rivojlantirish dasturlari amalga oshirila boshlandi. Shu bilan birgalikda Farg'ona viloyatida "Obod qishloq", "Obod mahalla", "Yoshlar daftari", "Ayollar daftari" kabi tashabbuslar aholi hayot sifatini yaxshilashda muhim o'rin egallab kelmoqda.

Xulosa. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida Farg'ona viloyatida amalga oshirilgan islohotlar hududning iqtisodiy, madaniy va siyosiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Farg'onaning qadimiy madaniy qatlamlari, urbanizatsiya jarayoni, sanoatlashuv, madaniy yuksalish va demokratik institutlarning shakllanishi viloyatni mintaqaning yetakchi markaziga aylantirdi.

Farg'ona — qadimiy Dovon davlatidan tortib, zamonaviy Yangi O'zbekiston davrigacha uzluksiz taraqqiyot makoni bo'lib kelmoqda.

Jumladan Farg'ona viloyatini tanlaganim sababi o'ziga xos tarixi, boy madaniy merosga egaligi va iqtisodiy-ijtimoiy ahamiyatlari uchun ham tanladim. Ya'ni qadimda Farg'ona hunarmandchilik, dehqonchilik va savdo yo'llari markazi bo'lgan deb ayta olamiz. Farg'ona vodiysi o'zining takrorlanmas madaniy meroslari bilan ajralib turadi. Milliy urf-odatlar, atlas-adras to'qimachiligi, kulolchilik san'atlarini misol qilib keltirish mumkin. Bu esa bizni Farg'onaning tarixiy xotira hamda madaniyatini yanada chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Vodiyning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati shundan iboratki bugungi kunda sanoat, qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik kabi sohalar rivojlanib bormoqda. Bu esa tadqiq qilishimiz uchun ko'plab imkoniyatlar yaratib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bernshtam A.N. Drevnyaya Fergana. — Moskva, 1951. — 243 c
2. Tolstov S.P. Drevniy Khorezm: opyt istoriko-arkheologicheskogo issledovaniya. — Moskva, 1948. — 445 c
3. Muqaddasiy, Istahriy, Ibn Havqal. Islom geograflari asarlari to'plami. — Toshkent: Fan, 1999. — 560 b
4. Arxeologiya instituti materiallari. Chust madaniyati yodgorliklari. — Toshkent, 1987. — 380 b
5. Bartold V.V. Turkestan v epokhu mongolskogo nashestviya. — Sankt-Peterburg, 1900. — 420 c
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari (1991–2023).
7. "Farg'ona viloyati tarixi" ilmiy to'plam. — Farg'ona, 2020.

Iste'molchi xatti harakati nazariy modellar va real misollar.**Usmanova Sohiba Sokibayevna**

Jizzax Politehnika Instituti Iqtisodiyot va menejment kafedrası o'qituvchisi

Xalilova Sevinch

Jizzax Politehnika instituti Sanoat texnologiyalari fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada iste'molchi xatti-harakatining mohiyati, uning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar hamda nazariy modellar tahlil qilinadi. Iqtisodiy, psixologik, ijtimoiy va madaniy modellar orqali iste'molchilarning xarid qilish jarayonidagi qaror qabul qilish xususiyatlari yoritib beriladi. Shuningdek, nazariy qarashlarning real hayotdagi amaliy misollar bilan bog'liqligi ko'rsatilib, iste'molchi xatti-harakatini o'rganish marketing faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari korxonalar va marketologlar uchun iste'molchi ehtiyojlarini chuqur anglash hamda samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqishda foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: iste'molchi xatti-harakati, iste'molchi qarori, nazariy modellar, iqtisodiy model, psixologik model, ijtimoiy omillar, madaniy omillar, xarid jarayoni, marketing strategiyasi, bozor tahlili.

Abstract: This article analyzes the essence of consumer behavior, the main factors influencing its formation, and theoretical models. The features of consumer decision-making in the purchasing process are highlighted through economic, psychological, social, and cultural models. It also shows the connection between theoretical views and real-life practical examples, and justifies the importance of studying consumer behavior in marketing activities. The results of the study can be useful for enterprises and marketers in understanding consumer needs and developing effective marketing strategies.

Keywords: consumer behavior, consumer decision, theoretical models, economic model, psychological model, social factors, cultural factors, purchasing process, marketing strategy, market analysis.

Аннотация: В данной статье анализируется сущность потребительского поведения, основные факторы, влияющие на его формирование, и теоретические модели. Особенности принятия потребительских решений в процессе покупки освещаются с помощью экономических, психологических, социальных и культурных моделей. Также показана связь между теоретическими взглядами и реальными практическими примерами, и обоснована важность изучения потребительского поведения в маркетинговой деятельности. Результаты исследования могут быть полезны предприятиям и маркетологам для понимания

потребностей потребителей и разработки эффективных маркетинговых стратегий.

Ключевые слова: потребительское поведение, потребительское решение, теоретические модели, экономическая модель, психологическая модель, социальные факторы, культурные факторы, процесс покупки, маркетинговая стратегия, анализ рынка.

Iste'molchi xatti-harakatini o'rganish bozor munosabatlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida iste'molchi qarorlariga faqat iqtisodiy omillar emas, balki psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar ham kuchli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Nazariy modellar real hayotdagi iste'molchi xulq-atvorini tushuntirishda samarali bo'lib, ularning uyg'un qo'llanilishi marketing faoliyatining samaradorligini oshiradi. Shuningdek, iste'molchi ehtiyoj va xohishlarini chuqur tahlil qilish korxonalar uchun raqobatbardosh mahsulot va xizmatlarni yaratish imkonini beradi. Natijada, iste'molchi xatti-harakatini chuqur anglash bozor talabiga mos strategiyalar ishlab chiqishda muhim omil hisoblanadi. Iste'molchi xatti-harakatini chuqur va tizimli o'rganish zamonaviy bozor iqtisodiyotida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Ushbu mavzuni tahlil qilish jarayonida iste'molchilarning xarid qilish jarayonidagi qarorlari turli omillar ta'sirida shakllanishi aniqlandi. Xususan, iqtisodiy omillar (narx, daromad, foydalilik) bilan bir qatorda psixologik omillar (motivatsiya, hissiyot, idrok), ijtimoiy omillar (oilalar, do'stlar, ijtimoiy guruhlar) hamda madaniy omillar (urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar) iste'molchi xatti-harakatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nazariy modellar iste'molchi qarorlarini tushuntirishda muhim vosita bo'lib, ular real hayotda bir-biri bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Amaliy misollar shuni ko'rsatadiki, iste'molchilar har doim ham to'liq ratsional qaror qabul qilmaydi, balki ko'pincha hissiy va ijtimoiy ta'sirlar asosida tanlov qiladi. Shu sababli, faqat iqtisodiy yondashuv bilan cheklanib qolmasdan, iste'molchi xatti-harakatining barcha jihatlarini kompleks tarzda o'rganish zarur. An'anaviy marketing umumiy iste'mol jarayonida sotib olish bosqichiga qaratilgan. Ayni paytda xaridor va sotuvchi o'rtasida shartnoma tuziladi, pul to'lanadi va mahsulotga egalik huquqi iste'molchiga o'tadi. Biroq, ijtimoiy va ekologik nuqtai nazardan, iste'molchilarning xatti-harakatlari umuman ko'rib chiqilishi kerak, chunki mahsulot iste'mol jarayonining barcha bosqichlariga ta'sir qiladi. Xariddan keyingi xatti-harakatlar texnik xizmat ko'rsatish, ta'mirlash, foydalanish chastotasi va foydalanish turini o'z ichiga oladi. Uylar, avtomobillar va maishiy texnika kabi xaridlar uchun barqarorlikka ta'sir qilishning katta qismi sotib olish bosqichidan keyin, foydalanish paytida yoki foydalanishdan keyin sodir bo'ladi. Xariddan keyingi xatti-harakatlar, shuningdek, iste'molchilar saqlashi, qayta ishlatishi (masalan, mahsulotni

sotish, almashtirish yoki boshqalarga berish) yoki mahsulotni yo'q qilishi mumkin bo'lgan qayta ishlashni o'z ichiga olishi mumkin. Iste'molchilarning xarid qilish xatti-harakatlari barqarorlik ko'rsatkichlari asosida bozorda ilgari surilgan yangi mahsulotlar va xizmatlarning muvaffaqiyatini belgilaydi. Iste'molchilar iste'mol jarayonidan foydalanish va undan foydalanish bosqichlarida barqarorlikka ta'sirini aniqlashda rol o'ynaydi, shuning uchun ularning umumiy xatti-harakatlari barcha tovarlar va xizmatlarning barqarorlik ko'rsatkichlariga ham ta'sir qiladi. Har bir iste'molchi o'z shaxsiy qadriyatlarini va tamoyillariga ega. Bu qadriyatlar iste'molchilarni qanday tanlovlar qilishiga ta'sir qiladi. Misol uchun, tejamkorlikni qadrlaydigan iste'molchilar narxlarni taqqoslashga, eng arzon va samarali mahsulotlarni sotib olishga intilishadi. Shu bilan birga, o'ziga xoslikni qadrlaydiganlar esa ko'proq noyob va eksklyuziv mahsulotlarni tanlashadi. Globalizatsiya jarayoni iste'molchilarning xulq-atvoriga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy dunyoda global ommaviy madaniyat va xalqaro brendlar ko'plab jamiyatlarda o'z izini qoldirgan. Bu esa iste'molchilarning xulq-atvori, turmush tarzi va qadriyatlarini o'zgartirib, ularni global iste'mol madaniyatiga moslashtirishga olib kelmoqda. Shu sababli, iste'molchilar o'z an'anaviy qadriyatlaridan tashqari, dunyo miqyosida ommaviy bo'lgan brendlar va mahsulotlarga ham qiziqish ko'rsatadilar. "Iste'molchi xulq-atvori (consumer behavior) bu - zamonaviy marketing bilimlarini o'zida jamlab, marketing tadqiqotlarining asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Iste'molchi xulq-atvori, qoida tariqasida, iste'molchilarning maqsadli guruhlarini, asosan, sotib olish to'g'risida qaror qabul qilish bilan bog'liq xatti-harakatlarini tavsiflaydi. Iste'molchi xulq-atvori bu - tovarlarni qabul qilish, iste'mol qilish va tasarruf yetish, shu jumladan ushbu harakatlardan oldin va keyin qaror qabul qilish jarayonlari faoliyatidir." Umuman olganda, iste'molchilarning xulq-atvori, madaniyati va jamiyat qadriyatlarini bir-biriga ta'sir ko'rsatuvchi tizimli omillar hisoblanadi. Bu o'zaro ta'sirlar iste'molchi qarorlari va odatlarini shakllantiradi, ularning turmush tarzini, ijtimoiy rolini va shaxsiy identifikatsiyasini belgilaydi. Jamiyatning umumiy qadriyatlarini va madaniyati iste'molchilar xulq-atvorini boshqaruvchi asosiy omillar bo'lib, shaxsiy tanlovlar va ijtimoiy munosabatlar orqali bu qadriyatlar rivojlanib boradi. O'zbekistonda iste'molchilarning xulq-atvori, madaniyati va ijtimoiy qadriyatlarini o'rtasidagi munosabatlarning falsafiy tahlili bozor munosabatlarining kundalik hayotga qanday kirib borishini, ijtimoiy va madaniy jarayonlarni shakllantirishni ko'rish imkonini beradi. Mamlakatda iste'mol madaniyati rivojiga o'z ta'sirini ko'rsatayotgan modernizatsiya va globallashtirish jarayonlari kechayotganiga qaramay, bu borada milliy xususiyatlar va an'anaviy qadriyatlar muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda iste'mol madaniyati ham an'anaviy qadriyatlar, ham zamonaviy

jahon bozorining ta'siri bilan ajralib turadi. Ushbu madaniyatning xususiyatlari nafaqat tovarlar va xizmatlarga bo'lgan afzalliklarni, balki oila asoslari, diniy va milliy an'analarni hurmat qilish uchun joy mavjud bo'lgan dunyoqarashni ham aks ettiradi. O'zbekistonda iste'mol madaniyati an'anaviy milliy qadriyatlar va jahon tendensiyalari chorrahasida joylashgan. Bu ko'p qirrali jarayon bo'lib, u ijtimoiy o'zgarishlarni, individuallikka intilish va milliy o'zlikni saqlashni aks ettiradi. O'zbekistonda iste'molchi xulq-atvori, madaniyati va ijtimoiy qadriyatlari o'rtasidagi munosabatlarni falsafiy tahlil qilishda, shakllanishi madaniy meyorlar, jamoaviy g'oyalar va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan iste'molchi shaxsining o'рни alohida ahamiyatga ega. O'zbekistonda iste'molchi identifikatori – bu shaxs o'zining iste'molchi xohishistaklari orqali ichki qabul qiladigan madaniy qadriyatlar, axloqiy meyorlar va ijtimoiy rollar majmuidir. Din, urf-odat va ijtimoiy urf-odatlar kabi omillar shaxsning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida iste'molchilarning xulq-atvori kamtarlik, mehmondo'stlik va oila ahilligi kabi qadriyatlarni aks ettirishi, shuningdek, axloq va ekologiya haqidagi madaniy g'oyalarga mos kelishi mumkin. Misol: Ko'proq odamlar sog'lig'i haqida qayg'urish va mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash istagini bildirish uchun organik, mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotib olishga o'tmoqda. Bunday xatti-harakatlar ko'pincha tabiatga va an'anaviy qadriyatlarga hurmat belgisi sifatida talqin qilinadi. O'zbekistonda ijtimoiylashuv oila, diniy jamoalar va maktablar kabi institutlar doirasida sodir bo'lib, u yerda inson to'g'ri va noto'g'ri xulq-atvorni, jumladan iste'molni farqlashni o'rganadi. Bu jarayonda keksa oila a'zolarining ishtiroki muhim bo'lib, ular o'z qarashlarini yosh avlodga qanday va nimani sotib olishga arziydi. Ommaviy axborot vositalari ijtimoiy normalar va qadriyatlarni aks ettirgan holda ideallarni yaratish va istaklarni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, iste'molchi xatti-harakatini tahlil qilish marketing strategiyalarini ishlab chiqishda, mahsulot va xizmatlarni bozor talabiga moslashtirishda hamda mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Iste'molchi ehtiyojlarini chuqur anglash korxonalar raqobatbardoshligini oshirishga va bozor sharoitida barqaror rivojlanishga xizmat qiladi. Iste'molchilarning barqaror xulq-atvori-iste'molchilarning barqaror rivojlanish ustuvorliklarini iste'molchilar xatti-harakatlariga kiritish/chiqarib tashlashni o'rganish uchun iste'molchilar xatti-harakatlarining kichik intizomiga rioya qilish lozim. Mas'uliyatli (oqilona, barqaror) iste'mol faqat zarur ehtiyojlarni qondirish doirasida tabiiy resurslardan tejamkor foydalanishni nazarda tutadi. Iste'molchilar tanlagan mahsulotlar, ushbu

mahsulotlardan qanday foydalanish va iste'molchilar tomonidan barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun iste'molchilar madaniyatini shakllantirish masalalari o'rganilmoqda.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Schiffman L. G., Wisenblit J. *Consumer Behavior*. — Pearson Education, 2019.
2. Hoyer W. D., MacInnis D. J., Pieters R. *Consumer Behavior*. — Cengage Learning, 2020.
3. Hawkins D. I., Mothersbaugh D. L. *Consumer Behavior: Building Marketing Strategy*. — McGraw-Hill Education, 2018.
4. Engel J. F., Blackwell R. D., Miniard P. W. *Consumer Behavior*. — South-Western College Publishing, 2012.
5. Solomon M. R. *Consumer Behavior: Buying, Having, and Being*. — Pearson Education, 2017.
6. Nicosia F. M. *Consumer Decision Processes*. — Prentice Hall, 1966.
7. Азизов Б. Б. *Маркетинг*. — Тошкент: Иқтисод-Молия, 2018.
8. Абдуллаев А. А. *Маркетинг асослари*. — Тошкент, 2017.
9. Голубков Е. П. *Маркетинговые исследования*. — Москва: Финпресс, 2016.
10. Багиев Г. Л. *Маркетинг*. — Санкт-Петербург, 2015.
11. Kotler P. *Principles of Marketing*. — Pearson Education, 2017.
12. Blackwell R. D., Miniard P. W., Engel J. F. *Consumer Behavior*. — Harcourt College Publishers, 2006.

Brend hikoyasi (brand storytelling) orqali mijoz bilan aloqa.**Usmanova Sohiba Sokibayevna**

Jizzax Politehnika Instituti Iqtisodiyot va menejment kafedrası o'qituvchisi

Jo'raqulova Sevara

JizPi Sanoat texnologiyalari fakulteti talabasi

golibjonjuraqulov@gmail.com +99891 567 12 00

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada brend hikoyasi (brand storytelling) tushunchasining nazariy asoslari hamda uning marketing kommunikatsiyalarida mijoz bilan samarali aloqa o'rnatishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda brend hikoyasining asosiy elementlari — mazmun, emotsional ta'sir, ishonchlilik va autentiklik jihatlari o'rganilib, ularning iste'molchi ongida brendga nisbatan ijobiy munosabat, ishonch va sodiqlikni shakllantirishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, raqamli marketing muhitida storytelling texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari hamda ularning mijoz bilan uzoq muddatli munosabatlarni rivojlantirishga ta'siri ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari brend menejmenti va marketing kommunikatsiyalarini takomillashtirishda brand storytelling strategiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy va amaliy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Brend menejmenti, brand storytelling, marketing kommunikatsiyalari, mijoz bilan aloqa, emotsional marketing, brend imiji, brend sodiqligi, iste'molchi xulq-atvori, raqamli marketing.

Abstract. This scientific article analyzes the theoretical foundations of the concept of brand storytelling and its role in establishing effective communication with the customer in marketing communications. The study examines the main elements of the brand story - content, emotional impact, credibility and authenticity, and highlights their importance in forming a positive attitude towards the brand in the consumer's mind, trust and loyalty. It also analyzes the possibilities of using storytelling technologies in the digital marketing environment and their impact on developing long-term relationships with the customer on a scientific basis. The results of the study serve to draw scientific and practical conclusions on the effective use of brand storytelling strategies in improving brand management and marketing communications.

Keywords. brand management, brand storytelling, marketing communications, customer communication, emotional marketing, brand image, brand loyalty, consumer behavior, digital marketing.

Аннотация. В данной научной статье анализируются теоретические основы концепции брендового сторителлинга и его роль в установлении эффективной коммуникации с клиентом в

маркетинговых коммуникациях. Исследование рассматривает основные элементы брендовой истории – содержание, эмоциональное воздействие, достоверность и аутентичность – и подчеркивает их важность в формировании позитивного отношения к бренду в сознании потребителя, доверия и лояльности. Также на научной основе анализируются возможности использования сторителлинговых технологий в цифровой маркетинговой среде и их влияние на развитие долгосрочных отношений с клиентом. Результаты исследования позволяют сделать научно-практические выводы об эффективном использовании стратегий брендового сторителлинга в совершенствовании управления брендом и маркетинговых коммуникаций.

Ключевые слова. Управление брендом, брендовый сторителлинг, маркетинговые коммуникации, коммуникация с клиентом, эмоциональный маркетинг, имидж бренда, лояльность к бренду, поведение потребителей, цифровой маркетинг.

Kirish. Zamonaviy marketing sharoitida bozordagi raqobatning keskinlashuvi kompaniyalardan nafaqat mahsulot yoki xizmat sifatini oshirishni, balki iste'molchilar bilan chuqur va barqaror aloqalarni shakllantirishni ham talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, brend menejmenti tizimida mijoz bilan samarali kommunikatsiya o'rnatish strategik ahamiyat kasb etadi. An'anaviy reklama usullarining samaradorligi pasayib borayotgan bir paytda, iste'molchi e'tiborini jalb qilish va uni uzoq muddatli hamkorlikka undash uchun innovatsion marketing yondashuvlari muhim ahamiyatga ega. Hikoya qilish – bu ma'lumot, g'oya yoki tuyg'ularni voqea orqali yetkazish san'ati. Unda so'zlar, tasvirlar yoki boshqa media vositalaridan foydalanilib, tinglovchini jalb qiladigan va unga yetib boradigan voqea yaratiladi. Hikoya qilish inson madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, qadimiy og'zaki an'analar davridan tortib, zamonaviy raqamli platformalargacha davom etib kelmoqda. U xabar berish, ko'ngil ochar, o'qituvchi va ilhomlantiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi hamda ko'pincha hikoya qiluvchi bilan tinglovchi o'rtasida emotsional bog'lanishni hosil qiladi.

Aslida, hikoya qilish voqealar yoki tajribalar ketma-ketligini qiziqarli va esda qolarli shaklda tuzishni o'z ichiga oladi. Buni yozma matnlar, filmlar, musiqa, reklama yoki hatto ijtimoiy tarmoq postlari orqali amalga oshirish mumkin. Samarali hikoya qilishning kaliti – bu samimiy, qiziqarli va odamlar uchun tanish bo'lgan voqeani yaratishdir. Bunday hikoyalar ko'pincha sevgi, qarama-qarshilik, g'alaba yoki yo'qotish kabi umumiy mavzularga asoslanadi. Brending va marketing kontekstida esa hikoya qilish kompaniyalar uchun iste'molchilar bilan bog'lanishning kuchli vositasiga aylangan. Brendning

tarixi, missiyasi, qadriyatlari yoki mijozlarning tajribalarini ulashish orqali ular auditoriyasi bilan emotsional aloqalarni rivojlantiradi, natijada brend xabarlarini yanada ta'sirchan va uzoq muddatli bo'ladi. Hikoya qilish brendlarni insoniylashtiradi, ishonchni mustahkamlaydi va sadoqatni shakllantiradi hamda odamlarning brendni qanday qabul qilishi va unga qanday munosabatda bo'lishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Aslida, hikoya qilish brend va uning auditoriyasi o'rtasida chuqurroq, mazmunliroq aloqani yaratuvchi ko'prikdir. Brendni hikoya qilish orqali mijoz bilan aloqalarni yaratish, Bugungi raqobatbardosh biznes olamida kompaniyalar o'zlarini raqobatchilardan ajratib ko'rsatish va auditoriyasi bilan chuqurroq bog'lanish yo'llarini izlamoqda. An'anaviy marketing va reklama strategiyalari odatda mahsulot xususiyatlari, narxi yoki mavjudligiga tayanib, iste'molchi e'tiborini jalb qiladi. Ammo tobora ko'proq brendlar hikoya qilish kuchini tan olmoqda. Brend hikoya qilish – bu insonning hikoyalarga bog'lanish moyilligidan foydalanadigan zamonaviy marketing yondashuvlari va raqobatbardosh marketing tizimi strategiyasi bo'lib, mijozlar bilan emotsional aloqalarni yaratishga xizmat qiladi. Ushbu usul kompaniyalarga o'z imijini shakllantirish, qadriyatlarini belgilash va iste'molchilar bilan shaxsiy darajada rezonanslashadigan tarzda muloqot qilish imkonini beradi. Brend hikoya qilish shunchaki kompaniya tarixi yoki mahsulot rivojlanishini so'zlab berish emas. U brendning maqsadi, missiyasi va qarashlarini yorituvchi voqeani yaratish haqida bo'lib, shu bilan birga umumiy tuyg'ular va tajribalarga murojaat qiladi. Shu tarzda brendlar quvonch, ishonch, hamdardlik, hayajon yoki hatto nostalgiya kabi tuyg'ularni uyg'otishi mumkin. Bu esa auditoriya bilan chuqur emotsional aloqani shakllantiradi. Brend hikoyasi orqali mijoz bilan emotsional aloqalarni shakllantirishni tushunish uchun avvalo "emotsional aloqa" nima ekanini va uning brend menejmentidagi ahamiyatini anglash zarur.

Emotsional aloqa – bu mijozning brend bilan oddiy savdo-munosabatlardan tashqariga chiqadigan, hissiy va psixologik bog'lanishi. Ushbu jarayonda mijoz brendni, uning qadriyatlari va hikoyasini chuqurroq qabul qiladi, bu esa sodiqlikni oshirish, mijozning umr bo'yi qiymatini ko'tarish va ijobiy og'zaki tavsiyalar berishga olib keladi. Emotsional jihatdan brendga bog'langan iste'molchilar ko'pincha narx yoki qulaylikni hisobga olgan holda ham aynan shu brendni tanlaydi. Bugungi to'yingan bozorda, iste'molchilar mahsulot yoki xizmatdan ortiqroq narsani - samimiyat, ma'no va qadriyatlarni izlaydi. Shu nuqtada brend hikoyasi mijoz bilan uzoq muddatli va samarali emotsional aloqalarni yaratishda markaziy vosita sifatida xizmat qiladi.

Marketingda hikoya qilish kuchi bu- hikoya qilish insoniyat muloqotining asrlar davomida ajralmas qismi bo'lib kelgan, qadimiy og'zaki an'analardan tortib zamonaviy kitoblar, filmlar va televideniye gacha hikoyalar auditoriyani jalb qilishi, tuyg'ularni uyg'otishi va ularni yangi kontekstlarga olib kirish qobiliyatidir. Ularning kuchi insonning dunyoni tushunish va tasavvur qilish ehtiyojiga javob berishida yotadi. Insonlar voqealar orqali atrof-muhitni angelaydi, ma'lumotni qayta ishlaydi va qarorlar qabul qiladi. Brend kontekstida hikoya qilish kompaniyani insoniy va yaqin qilib ko'rsatadi. Mahsulot yoki xizmat haqidagi faktlarni oddiy taqdim etish o'rniga, brend hikoyasi uning shaxsiyati, qadriyatlari va missiyasini etkazadi. Natijada, yuzsiz korporatsiya iste'molchi uchun ishonchli hamrohga yoki qadriyatlarni baham ko'ruvchi do'stga aylanadi. Qiziqarli va ma'noli brend hikoyasi esa iste'molchilar bilan emotsional bog'lanishlarni shakllantiradi va ularning xarid qarorlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, brendni hikoya qilish orqali mijoz bilan aloqalarni yaratish - iste'molchilar bilan emotsional va barqaror bog'lanishlarni shakllantirishda samarali va zarur vositadir. Bugungi cheksiz tanlovlar va reklama oqimida oddiy mahsulot sotish yetarli emas. Hikoya qilish brendlarga o'zini insoniylashtirish va iste'molchilar uchun yaqin, esda qolarli bo'lish imkonini beradi. Samimiy brend hikoyalari qadriyatlar, maqsad va mijozlar tajribasini aks ettiradi, shu orqali oddiy savdo-munosabatlardan chiqib, chuqur va uzoq muddatli aloqalarni yaratadi. Samarali brend hikoyasi iste'molchilarda ishonch, qoniqish va emotsional bog'lanish uyg'otadi, ularning qarorlariga ta'sir qilib, brendga sodiqligini oshiradi. Shuningdek, u hamjamiyat hissini shakllantirib, mijozlarni brendning missiyasi va qadriyatlari bilan uyg'unlashtiradi, bu esa tavsiyalar va uzoq muddatli muvaffaqiyatni rag'batlantiradi. Shunday qilib, brendni hikoya qilish orqali mijoz bilan aloqalarni yaratish oddiy marketingdan ustun turib, brend va auditoriya o'rtasida mazmunli, emotsional va uzoq muddatli muloqot barpo etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pasundan, P. S. (2025). Building a strong brand image: the role of storytelling in marketing. *Journal of Economics and Business*.
2. Tobing, F., Nasution, M. D. T. P., Sahir, S. H., & Rossanty, Y. (2025). The Influence of Brand Storytelling on Brand Advocacy in Beauty Products: The Mediating Effect of Emotional Attachment.
3. Deng, L. (2025). The Impact of Brand Storytelling on Consumer Perception. *Scientific Journal of Economics and Management Research*.
4. Wei, J., & Tirakoat, S. (2024). A Study on Brand Story Communication from the Perspective of Narrative Theory. *Frontiers in Business, Economics and Management*.
5. (2025). The role of storytelling in the branding of SMEs. *Journal of Brand Management*.
6. Usmonov M., Rahmonov A.-Marketing asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
7. Temporal P.-Branding in Asia: The Creation, Development and Management of Asian Brands for the Global Market. — John Wiley & Sons, 2001.

PR VA IMIDJ MARKETINGINING FARQLARI VA O'XSHASHLIKLARI**Usmanova Sohiba Sokibayevna**

Jizzax Politehnika Instituti Iqtisodiyot va menejment kafedrasi o'qituvchisi

Mattiyeva Ruhshona Orif qizi

Jizzax Politehnika instituti Sanoat texnologiyalari fakulteti 3 bosqich talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida muhim ahamiyat kasb etayotgan PR (Public Relations) va imidj marketingi tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi, farqli va o'xshash jihatlari ilmiy-nazariy asosda tahlil qilingan. Maqolada PR va imidj marketingi tashkilot, muassasa hamda shaxs obro'sini shakllantirishdagi o'rni, ularning jamiyat bilan munosabatlarni boshqarishdagi ahamiyati aniq faktlar asosida yoritilgan. Shuningdek, PR va imidj marketingi samarali olib borilganda ijtimoiy ishonch, ijobiy obro' va barqaror rivojlanish ta'minlanishi ilmiy asoslab berilgan.

KALIT SO'ZLAR. PR, jamoatchilik bilan aloqalar, imidj marketingi, brend, obro', reputatsiya, kommunikatsiya, marketing strategiyasi, jamoatchilik fikri.

ABSTRACT. This article analyzes the essence, similarities, and differences between Public Relations (PR) and image marketing in the context of a modern market economy. The study highlights the role of PR and image marketing in building public trust, shaping a positive reputation, and ensuring sustainable development of organizations. Based on factual and theoretical sources, the article examines how PR focuses on long-term relationships with the public through transparency and credibility, while image marketing emphasizes the deliberate creation of a positive image in the minds of target audiences. The findings indicate that the integrated use of PR and image marketing enhances brand value, public confidence, and competitive advantage in today's dynamic communication environment.

KEYWORDS. Public Relations, image marketing, brand image, reputation, public trust, communication strategy, marketing communications.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется сущность, сходства и различия между связями с общественностью (PR) и имиджевым маркетингом в условиях современной рыночной экономики. Рассматривается роль PR и имиджевого маркетинга в формировании общественного доверия, создании положительной репутации и обеспечении устойчивого развития организаций. На основе теоретических и фактических источников раскрывается, что PR ориентирован на выстраивание долгосрочных и доверительных отношений с общественностью посредством открытости и достоверной информации, тогда как имиджевый маркетинг направлен на

целенаправленное формирование позитивного образа в сознании целевой аудитории. Сделан вывод о том, что комплексное применение PR и имиджевого маркетинга способствует повышению ценности бренда и конкурентоспособности в современных коммуникационных условиях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Паблик релейшнз, имиджевый маркетинг, бренд, репутация, общественное доверие, коммуникационная стратегия, маркетинговые коммуникации.

KIRISH. Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida tashkilotlar, korxonalar va shaxslar uchun ijobiy obro'-e'tibor (reputatsiya) yaratish muhim strategik vazifaga aylandi. Raqobat kuchaygan sharoitda nafaqat mahsulot sifati, balki jamoatchilik ongida shakllangan tasavvur ham muvaffaqiyat omiliga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan PR (jamoatchilik bilan aloqalar) va imidj marketingi tushunchalari alohida ahamiyat kasb etadi. Ko'pchilik hollarda PR va imidj marketingi bir-biriga yaqin tushuncha sifatida qabul qilinadi. Biroq ularning maqsadi, vazifalari, vositalari va natijalari jihatidan muhim farqlari mavjud. Mazkur maqolada ana shu jihatlar chuqur tahlil qilinadi. PR jamoatchilik bilan uzoq muddatli ishonchli munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Imidj marketingi tashkilot yoki shaxsning tashqi va ichki qiyofasini ongli ravishda yaratishga yo'naltirilgan. PR axborotning haqqoniyligi ochiqligiga asoslanadi, imidj marketingi esa obraz yaratishga ko'proq urg'u beradi. PR va imidj marketingi birgalikda qo'llanilganda brendning barqaror rivoji ta'minlanadi. Zamonaviy marketingda PR va imidj marketingi strategik boshqaruvning ajralmas qismiga aylangan.

ASOSIY QISM. PR bu - tashkilot yoki shaxs bilan jamoatchilik o'rtasidagi o'zaro ishonchli munosabatlarni yo'lga qo'yish, mustahkamlash va rivojlantirishga qaratilgan faoliyatdir. PRning asosiy maqsadi jamoatchilik fikrini boshqarish emas, balki uni tushunish va hisobga olishdan iborat. PRning asosiy vazifalari: ijtimoiy ishonchni shakllantirish, ochiq va haqqoniy axborot berish, tashkilot faoliyati haqida jamoatchilikni xabardor qilish, ijtimoiy mas'uliyatni targ'ib etish, inqirozli vaziyatlarda obro'ni saqlab qolish. Masalan, kompaniya ekologik loyiha amalga oshirsa va bu haqda ommaviy axborot vositalari orqali ochiq axborot bersa, bu PR faoliyatiga misol bo'ladi. Imidj marketingi bu - shaxs, tashkilot yoki mahsulot haqidagi ijobiy obrazni ongli ravishda yaratish va mustahkamlash jarayonidir. Imidj marketingi ko'proq hissiy va psixologik ta'sirga ega bo'lib, auditoriyada ma'lum tasavvur shakllantirishga qaratiladi. Imidj marketingining asosiy elementlari tashqi ko'rinish, (logo, dizayn, ranglar) nutq madaniyati va xulq-atvor, korporativ

madaniyat, reklama va vizual materiallar, rahbar shaxsiy imidji bo'lib hisoblanadi.

Masalan, taniqli kompaniyalarning yagona forma, aniq ranglar va shiorlardan foydalanishi imidj marketingining yaqqol ko'rinishidir. PR va imidj marketingi o'rtasida bir qator o'xshashliklar mavjud, ular ikkalasi ham jamoatchilik bilan ishlashga qaratilgan, obro' va ishonchni shakllantirishni maqsad qiladi, kommunikatsiya vositalaridan foydalanadi, uzoq muddatli strategiyani talab etadi, brend rivojiga xizmat qiladi. Har ikkala faoliyat ham marketing kommunikatsiyalarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mezoni: PR Imidj marketing, ishonch va ochiqlik, ijobiy obraz yaratish, jamoatchilik bilan muloqot, auditoriya tasavvurini shakllantirish. Axborot turi: Haqiqiy va rasmiy, tanlab olingan va obrazli. Ta'sir muddatiga ko'ra: uzoq muddatli, o'rta va uzoq muddatli.

Asosiy vositalar: Matbuot, tadbirlar, intervyular reklama, dizayn, vizual obraz, bundan ko'rinib turibdiki, PR ko'proq mazmun va ishonchga, imidj marketingi esa ko'rinish va tasavvurga asoslanadi. Hozirgi kunda PR va imidj marketingi bir-birini to'ldiruvchi mexanizm sifatida qaraladi. Ijobiy imidj PRsiz barqaror bo'la olmaydi, PR esa imidjsiz yetarli ta'sir ko'rsatmaydi. Ayniqsa, raqamli marketing, ijtimoiy tarmoqlar va media makon sharoitida bu ikki yo'nalishning uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy jamiyatda axborot oqimining keskin oshishi PR va imidj marketingining amaliy ahamiyatini yanada kuchaytirdi. Bugungi kunda jamoatchilik tashkilotlar faoliyatini nafaqat mahsulot yoki xizmat sifati orqali, balki ularning ijtimoiy mas'uliyati, ochiqligi va jamiyatdagi tutgan o'rni orqali baholamoqda. Masalan, yirik xalqaro kompaniyalar ijtimoiy loyihalarda faol ishtirok etib, ta'lim, sog'liqni saqlash va ekologiya sohalariga hissa qo'shmoqda. Bu holat PR faoliyati orqali jamoatchilikka yetkazilib, kompaniya haqidagi ijobiy munosabatni shakllantiradi. Hayotiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, kuchli imidj marketingiga ega bo'lgan tashkilotlar inqirozli vaziyatlarda ham o'z obro'sini nisbatan tez tiklay oladi. Masalan, xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi ayrim kompaniyalar mijozlar bilan bog'liq muammolar yuzaga kelganda ochiq uzr so'rash, kompensatsiya taqdim etish va kelgusida bunday holatlar takrorlanmasligini e'lon qilish orqali jamoatchilik ishonchini saqlab qolgan. Bu jarayonda PR kommunikatsiyalari va imidj marketingi bir-birini to'ldiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, ta'lim muassasalari faoliyatida ham PR va imidj marketingining ahamiyati yaqqol seziladi. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi raqobat faqat ta'lim sifati bilangina emas, balki ularning jamiyatdagi nufuzi, bitiruvchilarning muvaffaqiyati va xalqaro hamkorlik darajasi bilan ham belgilanadi. Universitetlarning rasmiy veb-saytlari, ijtimoiy tarmoqlardagi

sahifalari, ommaviy tadbirlardagi ishtiroki ularning imidjini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu esa imidj marketingining amaliy natijasidir. PR faoliyatining hayotiy misollaridan yana biri - davlat va nodavlat tashkilotlarning aholi bilan muloqoti hisoblanadi. Aholini bevosita qiziqtiradigan masalalar bo'yicha ochiq axborot berish, matbuot anjumanlari o'tkazish va ijtimoiy tarmoqlarda savollarga javob qaytarish PRning samarali shakli sanaladi. Bunday ochiqlik jamoatchilik orasida ishonchni kuchaytiradi va tashkilot faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabatni yuzaga keltiradi. Imidj marketingi shaxsiy brend shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda rahbarlar, tadbirkorlar va jamoat arboblari o'zining tashqi ko'rinishi, nutqi, ommaviy chiqishlari va axborot makonidagi faolligi orqali jamiyatda muayyan obraz yaratadi. Bu obraz ularning professional faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy imidjga ega shaxslar ko'proq ishonch qozonadi va keng auditoriya tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, PR va imidj marketingi o'zaro bog'liq, biroq mazmunan farqli tushunchalardir. PR jamoatchilik bilan ochiq va ishonchli munosabatlarni shakllantirishga xizmat qilsa, imidj marketingi ongli ravishda ijobiy obraz yaratishga qaratilgan. Har ikkala yo'nalish samarali olib borilganda tashkilotning obro'si mustahkamlanadi, ijtimoiy ishonch oshadi va raqobatbardoshlik ta'minlanadi. Zamonaviy sharoitda PR va imidj marketingini birgalikda strategik boshqarish muvaffaqiyat garovi hisoblanadi. amaliy hayot misollari shuni ko'rsatadiki, PR va imidj marketingi faqat nazariy tushuncha emas, balki kundalik boshqaruv va strategik rejalashtirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning uyg'unlashgan holda olib borilishi tashkilotlar va shaxslarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kotler F. Marketing asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Grunig J. Public Relations Theory. — New York: Routledge, 2019.
3. Cutlip S., Center A., Broom G. Effective Public Relations. — Pearson Education, 2018.
4. Shodmonov S. Marketing va PR asoslari. — Toshkent: Fan, 2021.
5. Black S. Public Relations. — London: Kogan Page, 2017.
6. O'zbekiston Respublikasi Marketing Assotsiatsiyasi materiallari.

**Brend qadriyati (brand value) qanday shakllanadi va uning
istemolchilar uchun afzalliklari
Usmanova Sohiba Sokibayevna**

Jizzax Politehnika Instituti Iqtisodiyot va menejment kafedrası o'qituvchisi
Abduraxmonova Laylo

Jizzax Politehnika instituti Sanoat texnologiya fakulteti talabasi
abdurahmonova6767@gmail.com +99850 703 07 27

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada brend qadriyati (brand value) tushunchasi, uning shakllanish jarayoni va bozor sharoitida tutgan o'рни tahlil qilinadi. Brend qadriyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar, jumladan mahsulot sifati, iste'molchi ishonchi, emotsional bog'liqlik va marketing kommunikatsiyalarining ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, brend qadriyatini shakllantirish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Maqola kompaniyalarning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashda brend qadriyatining strategik ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar. brend qadriyati, brend imiji, iste'molchi ishonchi

ABSTRACT. This article analyzes the concept of brand value, its formation process, and its role in modern market conditions. It highlights the key factors influencing brand value, including product quality, consumer trust, emotional connection, and marketing communications. In addition, the article examines the main problems faced in building brand value and possible ways to overcome them. The study emphasizes the strategic importance of brand value in ensuring long-term competitiveness of companies.

Keywords. brand value, brand image, consumer trust

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие ценности бренда (brand value), процесс её формирования и значение в современных рыночных условиях. Раскрываются основные факторы, влияющие на ценность бренда, такие как качество продукции, доверие потребителей, эмоциональная связь и маркетинговые коммуникации. Также анализируются ключевые проблемы, возникающие при формировании ценности бренда, и пути их решения. В статье подчёркивается стратегическая роль ценности бренда в обеспечении долгосрочной конкурентоспособности компаний.

Ключевые слова. ценность бренда, имидж бренда, доверие потребителей

Kirish. Hozirgi raqobat kuchli bo'lgan bozor sharoitida kompaniyalar uchun eng muhim aktivlardan biri — **brend qadriyati (brand value)** hisoblanadi. Mahsulot sifati, narxi yoki reklama hajmi muvaffaqiyatni belgilovchi yagona omil bo'lib qolmayapti. Bugungi kunda iste'molchi mahsulotdan tashqari, u

bilan bog'liq ishonch, his-tuyg'u, tajriba va obro'sini ham sotib oladi. Aynan shu omillar yig'indisi brend qadriyatini shakllantiradi.

Ushbu maqolada brend qadriyatining mazmuni, uning shakllanish bosqichlari, asosiy ta'sir etuvchi omillar hamda amaliyotda uchraydigan muammolar batafsil tahlil qilinadi. Brend qadriyati — bu iste'molchilar ongida brend nomi bilan bog'liq bo'lgan ijobiy tasavvurlar, ishonch va hissiy munosabatlar majmuasidir. Brend qadriyati kuchli bo'lgan kompaniyalar quyidagi ustunliklarga ega bo'ladi:

- mahsulotni yuqori narxda sotish imkoniyati;
- iste'molchilarning sodiqligi;
- raqobatchilardan ajralib turish;
- bozorga yangi mahsulotlarni oson joriy etish;
- uzoq muddatli barqaror daromad.

Masalan, ayrim brendlar o'z mahsulotini bozordagi o'xshash mahsulotlardan qimmatroq sotishga qaramay, xaridorlar ularni tanlashda davom etadi. Sababi - brendga bo'lgan ishonch va qadriyat. Agar bozordagi turli yirik brendlarga nazar tashlasangiz, ular shunchaki o'z mahsulotlarini sotmaydilar. Biroq, ular mahsulot imidjini maqsadli bozor va hozirgi tendentsiyalarga muvofiq shakllantiradilar. Ular yaratgan qadriyatlar bozorda va xaridorlarning ongida mustahkam o'rnashgan. Shu tarzda, ular brendning dolzarbligini saqlab qolish uchun marketing strategiyalaridan maksimal darajada foydalanadilar.

Brend qadriyati bir kunda yoki qisqa vaqt ichida shakllanmaydi. U quyidagi asosiy bosqichlar orqali rivojlanadi:

Brendni aniqlash va pozitsiyalash. Bu bosqichda kompaniya o'z brendining kimlar uchun, qanday ehtiyojni qondirishini aniq belgilaydi. Maqsadli auditoriya, brend missiyasi va asosiy qadriyatlar shakllantiriladi. Logotip, ranglar, shior (slogan), dizayn va vizual uslub brendni tanib olishga yordam beradi. Ammo vizual elementlar mazmun bilan uyg'un bo'lmasa, brend qadriyati to'liq shakllanmaydi. Mahsulot sifati, xizmat ko'rsatish darajasi, mijoz bilan muloqot - bularning barchasi brend haqidagi umumiy tasavvurni shakllantiradi. Har bir ijobiy tajriba brend qadriyatini mustahkamlaydi. Vaqt o'tishi bilan iste'molchi brendga o'rganadi, uni boshqalarga tavsiya qiladi. Aynan shu bosqichda brend haqiqiy qadriyatga ega bo'ladi. Biznesga sodiq iste'molchilar guruhini shakllantirishda yordam berish. Savdo hajmining oshishini ta'minlashga yordam beradi. Potentsial iste'molchilar e'tiborini jalb qilish uchun biznesning "asosiy quroli" bo'lishi mumkin. Iste'molchilarga sizning mahsulotlaringizni sotib olish to'g'risida qaror qabul qilishga yordam beradi. Brend identifikatsiyasiga aylanish va biznes uchun marketing strategiyalarini amalga oshirish usuli. Nafaqat iste'molchilar, balki brend

qiymati ham biznesga bir xil qadriyatlarga ega ishchilarni topishga yordam beradi. Yakuniy qarorlarni qabul qilish jarayonida o'rnak bo'lish muhimdir. Biznes va xodimlar o'rtasida standartlarni o'rnatish. Brend qiymatini qanday o'lchash mumkin? Brendning muvaffaqiyatiga turli jihatlardan qarash kerak, ulardan biri brend qiymatidir. Brend qiymati yuqori bo'lganda, albatta, biznes muvaffaqiyatga erishgan yoki muvaffaqiyatga erishish yo'lida deyish mumkin.

Xulosa. Brend qadriyati - bu kompaniyaning eng muhim strategik resurslaridan biridir. U mahsulot sifati, iste'molchi tajribasi, ishonch va emotsional bog'liqlik asosida shakllanadi. Kuchli brend qisqa muddatli foydadan ko'ra uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlaydi. Shu sababli, har bir tashkilot brendni faqat marketing vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy va iqtisodiy qadriyat sifatida ko'rishi lozim. Ushbu qadriyatlar har bir mahsulot strategiyasida ham qo'llab-quvvatlanishi va amalga oshirilishi kerak. Agar biz brendni qanday rivojlantirish haqida ko'proq bilmoqchi bo'lsak, strategik brendni boshqarish bo'yicha qisqa dasturlardan o'rganishimiz kerak. Tegishli bilim va tajribani to'g'ridan-to'g'ri professionallar va branding bo'yicha mutaxassislardan olishni tavsiya qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kotler F., Keller K.-Marketing management. — Pearson Education, 2016.
2. Aaker D. A.-Building Strong Brands. — New York: Free Press, 1996.
3. Keller K. L.-Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity. — Pearson Education, 2013.
4. Usmonov M., Rahmonov A.-Marketing asoslari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
5. Temporal P.-Branding in Asia: The Creation, Development and Management of Asian Brands for the Global Market. — John Wiley & Sons, 2001.

BOZOR SEGMENTATSIYASI VA MAQSADLI AUDITORIYANI ANIQLASH USULLARI

Usmanova Sohiba Sokibayevna

Jizzax Politehnika Instituti Iqtisodiyot va menejment kafedrası o'qituvchisi

Sobirova Hilola Umid qizi JizPI

Sanoat texnologiyalari fakulteti 3 bosqich talabasi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada bozor segmentatsiyasi tushunchasi, uning marketing faoliyatidagi ahamiyati hamda maqsadli auditoriyani aniqlash usullari yoritilgan. Bozorni segmentlarga ajratish orqali iste'molchilarning ehtiyojlari, xatti-harakatlari va xarid qilish motivlari tahlil qilinadi. Maqolada geografik, demografik, psixografik va xulq-atvorga asoslangan segmentatsiya turlari batafsil ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari marketing strategiyasini samarali rejalashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

KALIT SO'ZLAR. Bozor segmentatsiyasi, maqsadli auditoriya, marketing strategiyasi, iste'molchi xulqi, bozor tahlili.

ANNOTATION. This article discusses the concept of market segmentation, its importance in marketing activities, and methods for determining the target audience. By dividing the market into segments, consumer needs, behaviors, and purchasing motives are analyzed. The article examines in detail the types of segmentation based on geographic, demographic, psychographic, and behavioral factors. The results of the study are of significant scientific and practical importance in effective planning of marketing strategies.

KEYWORDS. Market segmentation, target audience, marketing strategy, consumer behavior, market analysis.

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается концепция сегментации рынка, ее важность в маркетинговой деятельности и методы определения целевой аудитории. Путем разделения рынка на сегменты анализируются потребности потребителей, их поведение и мотивы совершения покупок. В статье подробно рассматриваются типы сегментации на основе географических, демографических, психографических и поведенческих факторов. Результаты исследования имеют важное научное и практическое значение для эффективного планирования маркетинговых стратегий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Сегментация рынка, целевая аудитория, маркетинговая стратегия, поведение потребителей, анализ рынка.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida marketing faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan iste'molchilarni to'g'ri o'rganish va ularga mos strategiyalarni ishlab chiqishga bog'liq. Zamonaviy bozorda iste'molchilarning ehtiyojlari, xohishlari va xarid qilish odatlari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Shu sababli barcha iste'molchilarga bir xil mahsulot yoki xizmat taklif etish kutilgan

natijani bermaydi. Bozor segmentatsiyasi va maqsadli auditoriyani aniqlash korxonalarga o'z faoliyatini aniq yo'naltirish, resurslardan samarali foydalanish hamda raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi. Mazkur maqolada ushbu jarayonlarning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Bozor segmentatsiyasi bu - bozorni iste'molchilarning umumiy belgilariga ko'ra alohida guruhlariga ajratish jarayonidir. Har bir segment o'ziga xos ehtiyoj, xarid qilish xatti-harakati va talabga ega bo'ladi. Segmentatsiyaning asosiy maqsadi - eng istiqbolli iste'molchilar guruhini aniqlash va marketing faoliyatini aynan shu segmentga yo'naltirishdir. Bozor segmentatsiyasi korxonalarga marketing strategiyasini aniq rejalashtirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar qoniqishini oshirish imkonini beradi. Bozor segmentatsiyasining asosiy turlari:

Geografik segmentatsiya bozorni hududiy belgilar, iqlim sharoiti va joylashuviga ko'ra ajratadi. Demografik segmentatsiya iste'molchilarni yosh, jins, daromad darajasi, ma'lumoti va oilaviy holatiga qarab guruhlariga bo'ladi. Psixografik segmentatsiya iste'molchilarning hayot tarzi, qiziqishlari va qadriyatlariga asoslanadi. Xulq-atvorga asoslangan segmentatsiya iste'molchilarning mahsulotdan foydalanish darajasi, sodiqligi va xarid qilish motivlarini hisobga oladi. Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar uchun eng muhim masalalardan biri bu xaridorlarni to'g'ri tushunishdir. Chunki iste'molchilarning ehtiyojlari, xarid qilish imkoniyati va didi har xil bo'ladi. Shu sababli marketingda bozor segmentatsiyasi tushunchasi keng qo'llaniladi. Bozor segmentatsiyasi orqali xaridorlar umumiy belgilariga qarab guruhlariga ajratiladi va har bir guruhga mos marketing yondashuvi ishlab chiqiladi.

Bozor segmentatsiyasining asosiy vazifasi korxonaga kim uchun mahsulot ishlab chiqarayotganini aniq tushunishga yordam berishdir. Masalan, yoshlar uchun mo'ljallangan mahsulot bilan katta yoshdagilar uchun ishlab chiqarilgan mahsulot bir xil bo'la olmaydi. Agar korxona bu farqni hisobga olmasa, mahsulot bozor talabiga javob bermaydi. Shu sababli segmentatsiya marketing faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor segmentatsiyasining eng sodda va tushunarli turlaridan biri geografik segmentatsiya hisoblanadi. Bu usulda iste'molchilar yashash hududiga qarab ajratiladi. Masalan, shahar aholisi va qishloq aholisi ehtiyojlari o'rtasida farq bo'lishi mumkin. Shahar aholisi tezkor va zamonaviy mahsulotlarga qiziqsa, qishloq aholisi ko'proq oddiy va qulay mahsulotlarni tanlaydi. Shu sababli mahsulotni hududga moslashtirish muhim hisoblanadi. Demografik segmentatsiyada iste'molchilar yosh, jins, daromad darajasi, ma'lumoti va oilaviy holatiga qarab guruhlariga bo'linadi. Masalan, talabalar uchun mo'ljallangan mahsulotlar odatda arzon va qulay bo'ladi. Oilali insonlar esa sifatli va uzoq muddat foydalaniladigan mahsulotlarga ko'proq e'tibor beradi.

Demografik segmentatsiya oddiyligi sababli marketingda eng ko'p ishlatiladi. Psixografik segmentatsiya iste'molchilarning ichki xususiyatlariga e'tibor qaratadi. Bunda ularning hayot tarzi, qiziqishlari va dunyoqarashi hisobga olinadi. Masalan, sog'lom turmush tarzini tanlagan insonlar sport mahsulotlari va ekologik toza oziq-ovqatlarga qiziqadi. Shu sababli reklama mazmuni ham aynan shu auditoriyaga mos bo'lishi kerak. Xulq-atvorga asoslangan segmentatsiya usulida iste'molchilarning xarid qilish odatlari, mahsulotdan foydalanish tez-tezligi va brendga bo'lgan sodiqligi o'rganiladi. Masalan, doimiy xaridorlar uchun maxsus chegirmalar yoki bonuslar berish orqali ularni saqlab qolish mumkin. Bu esa korxona uchun foydali hisoblanadi. Bozor segmentatsiyasidan keyin maqsadli auditoriyani aniqlash jarayoni boshlanadi. Maqsadli auditoriya deganda korxona o'z mahsulotini sotishni rejalashtirgan asosiy xaridorlar tushuniladi. Har bir segment korxona uchun bir xil darajada foydali bo'lmasligi mumkin. Shu sababli eng qulay va imkoniyatlarga mos segment tanlab olinadi. Maqsadli auditoriyani aniqlashda turli usullardan foydalaniladi. Masalan, so'rovnomalar o'tkazish orqali iste'molchilarning fikrini bilish mumkin. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlarda qoldirilgan izohlar ham muhim ma'lumot manbai hisoblanadi. Bu ma'lumotlar asosida mahsulot narxi, sifati va reklama usullari belgilanadi.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar rivojlanishi marketing jarayonini yanada osonlashtirdi. Internet orqali iste'molchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini aniqlash mumkin. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda qaysi turdagi reklamalarga ko'proq e'tibor qaratilayotganini kuzatish orqali maqsadli auditoriya aniqlanadi. Bu usul kam xarajat talab qiladi va samarali hisoblanadi. Bozor segmentatsiyasi jarayonida ayrim muammolar ham yuzaga kelishi mumkin. Ba'zan noto'g'ri ma'lumotlar yoki yetarli tahlil qilinmagan segmentlar marketing strategiyasining muvaffaqiyatsiz bo'lishiga olib keladi. Shu sababli segmentatsiya jarayoni doimiy ravishda yangilanib borilishi kerak.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, bozor segmentatsiyasi va maqsadli auditoriyani aniqlash marketing faoliyatining ajralmas va muhim qismi hisoblanadi. Segmentatsiya orqali iste'molchilarning ehtiyojlari va xatti-harakatlari chuqur o'rganiladi, maqsadli auditoriya aniqlanadi va marketing strategiyasi samarali yo'lga qo'yiladi. Bu esa korxonalarga raqobatbardoshlikni oshirish, mijozlar ehtiyojini qondirish va barqaror rivojlanishga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kotler P. Marketing Management. Pearson Education, 2020.
2. Armstrong G., Kotler P. Principles of Marketing. Pearson, 2019.
3. Mullajonov M. Marketing asoslari. Toshkent, 2021.
4. Soliyev A. Bozor iqtisodiyoti va marketing. Toshkent, 2020.
5. Lamb C., Hair J., McDaniel C. Marketing. Cengage Learning, 2018.

MARKETING ARALASHMASI (4P) MODELINING ZAMONAVIY BIZNES SHAROITIDAGI ROLI VA AHAMIYATI

Usmanova Sohiba Sokibayevna

Jizzax Politehnika Instituti Iqtisodiyot va menejment kafedrasi o'qituvchisi

Raxmatova Xusnora Sunnat qizi

Jizzax politehnika instituti Sanoat texnologiyalari fakultetining talabasi

rahmatovahusnora168@gmail.com +99891 940 02 04

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada marketing nazariyasining fundamental tushunchalaridan biri bo'lgan marketing aralashmasi (4P modeli) chuqur nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda mahsulot, narx, taqsimot va targ'ibot elementlarining mazmuni, ularning o'zaro bog'liqligi hamda zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitidagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, 4P modelining afzalliklari, cheklovlari va uni takomillashtirish zarurati ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: marketing, marketing aralashmasi, 4P modeli, marketing strategiyasi, bozor iqtisodiyoti.

Аннотация. В данной научной статье проводится комплексный теоретический и практический анализ одной из фундаментальных концепций маркетинга - маркетингового комплекса (модели 4P). В исследовании раскрывается содержание элементов продукт, цена, распределение и продвижение, а также их взаимосвязь и значение в условиях современной рыночной экономики. Кроме того, обоснованы преимущества, ограничения и необходимость совершенствования модели 4P на основе научных источников.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговый комплекс, модель 4P, маркетинговая стратегия, рыночная экономика.

Abstract. This scientific article provides a comprehensive theoretical and practical analysis of one of the fundamental concepts of marketing — the marketing mix (4P model). The study examines the essence of Product, Price, Place, and Promotion elements, their interrelationships, and their significance in the context of the modern market economy. In addition, the advantages, limitations, and the need for further development of the 4P model are substantiated based on scholarly sources.

Keywords: marketing, marketing mix, 4P model, marketing strategy, market economy.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotda bozor mexanizmlarining murakkablashuvi va raqobat muhitining kuchayishi marketing faoliyatiga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Korxonalar tomonidan iste'molchi ehtiyojlarini chuqur o'rganish va samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish muhim vazifaga aylangan. Ushbu jarayonda marketing aralashmasi

(4P modeli) marketing qarorlarini tizimli ravishda shakllantirishda asosiy nazariy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Marketing aralashmasi tushunchasi ilk bor XX asrning o'rtalarida shakllanib, E. McCarthy tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Ushbu model korxona tomonidan bozorga ta'sir etish mumkin bo'lgan asosiy marketing omillarini to'rt guruhga ajratadi. Modelning asosiy ustunligi uning soddaligi va amaliyotga moslashuvchanligida namoyon bo'ladi.

Asosiy qism. Mahsulot siyosati iste'molchilar ehtiyojini qondirishga qaratilgan mahsulotni yaratish, rivojlantirish va boshqarish jarayonlarini o'z ichiga oladi. Ilmiy manbalarga ko'ra, mahsulotning sifati, funksional xususiyatlari, dizayni va brend imiji iste'molchi tanloviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Innovatsion yondashuvlar mahsulot raqobatbardoshligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Narx siyosati korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy vositalardan biridir. Narxni belgilash jarayonida xarajatlar, talab va taklif, raqobatchilar strategiyasi hamda bozor segmentlari hisobga olinadi. Tadqiqotchilar narxning nafaqat iqtisodiy, balki psixologik omil sifatida ham muhimligini ta'kidlaydilar. Taqsimot siyosati mahsulotni ishlab chiqaruvchidan yakuniy iste'molchigacha yetkazib berish bilan bog'liq jarayonlarni qamrab oladi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida elektron savdo platformalari va logistika tizimlari taqsimot siyosatining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Targ'ibot siyosati iste'molchilarga mahsulot haqida axborot yetkazish va ularni xarid qilishga undashga xizmat qiladi. Reklama, jamoatchilik bilan aloqalar, savdoni rag'batlantirish va raqamli marketing vositalari targ'ibotning asosiy shakllari hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda ijtimoiy tarmoqlar va kontent marketingning roli ortib bormoqda.

4P modelining afzalliklari va cheklovlari

4P modeli marketing faoliyatini rejalashtirishda qulay nazariy asos yaratadi. Biroq xizmatlar sohasi va mijozga yo'naltirilgan marketing sharoitida ushbu model yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu bois, ilmiy adabiyotlarda 7P, 4C kabi muqobil modellar keng muhokama qilinmoqda.

Empirik tadqiqot: Marketing aralashmasi (4P) elementlarining iste'molchi tanloviga ta'siri

Mazkur empirik tadqiqotning asosiy maqsadi - marketing aralashmasi (4P) elementlarining iste'molchi xarid qaroriga ta'sir darajasini aniqlash va ularning nisbiy ustuvorligini baholashdan iborat.

Tadqiqot **so'rovnoma (anketa)** usulida amalga oshirildi.

- Respondentlar soni: **120 nafar**
- Tadqiqot obyekti: chakana savdo mahsulotlari iste'molchilari
- Baholash shkalasi: **Likert shkalasi (1-5 ball)**

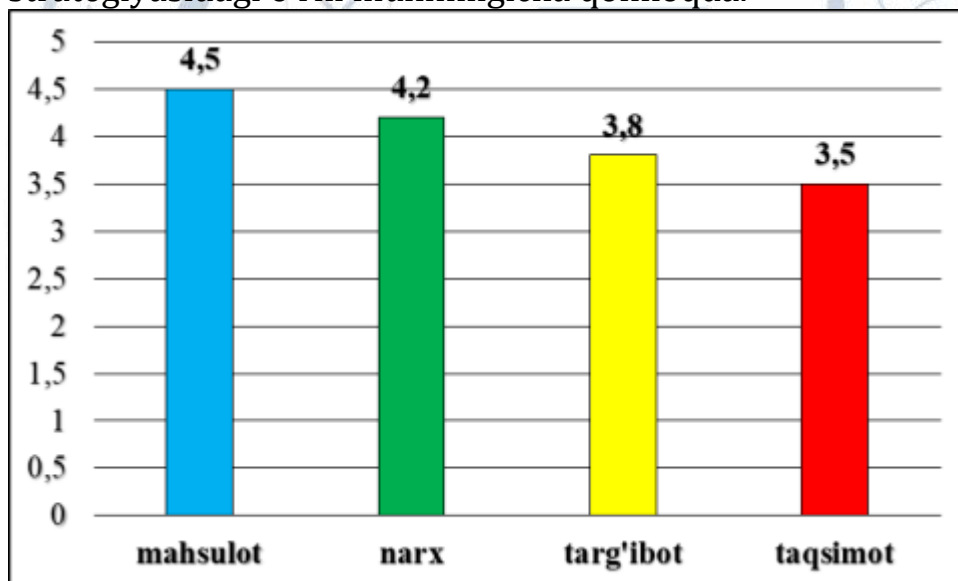
• Tahlil usullari: o'rtacha qiymat, foizli taqsimot
Respondentlardan 4P elementlarining xarid qaroriga ta'sir darajasini baholash so'raldi. (1-jadval)

1-jadval

Marketing aralashmasi elementlarining iste'molchi tanloviga ta'siri

Marketing elementi	O'rtacha ball	Ta'sir darajasi
Mahsulot	4.5	Juda yuqori
Narx	4.2	Yuqori
Targ'ibot	3.8	O'rtacha
Taqsimot	3.5	O'rtacha

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, **mahsulot sifati va xususiyatlari (4.5 ball)** iste'molchi tanloviga eng kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Narx omili ham yuqori ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Targ'ibot va taqsimot omillari nisbatan kamroq ta'sir ko'rsatgan bo'lsa-da, ularning umumiy marketing strategiyasidagi o'rni muhimligicha qolmoqda.

1-rasm. Marketing aralashmasi elementlarining ta'sir darajasi

Ushbu rasmda mahsulot va narx omillari iste'molchi qaroriga eng katta ta'sir ko'rsatayotgani yaqqol ko'rinadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy bozor sharoitida iste'molchilar, avvalo, mahsulotning sifati va narxiga e'tibor qaratadilar. Bu holat Kotler va Keller (2019) hamda Grönroos (2015) tadqiqotlari bilan mos keladi. Targ'ibot va taqsimot esa qo'llab-quvvatlovchi omillar sifatida xarid qaroriga bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Empirik tadqiqot asosida takliflar

1. Korxonalar mahsulot sifatini oshirishga ustuvor ahamiyat berishlari lozim.

2. Moslashuvchan narx strategiyalarini ishlab chiqish raqobatbardoshlikni oshiradi.

3. Targ'ibotda raqamli marketing vositalaridan samarali foydalanish tavsiya etiladi.

4. Taqsimot kanallarini optimallashtirish mijozlar qoniqishini oshiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, marketing aralashmasi (4P) modeli O'zbekiston bozor sharoitida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Mahalliy korxonalar faoliyatida mahsulot sifati va narx omillari asosiy ustuvor yo'nalish bo'lib, targ'ibot va taqsimot esa raqobatbardoshlikni oshiruvchi qo'shimcha omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Marketing strategiyalarini ishlab chiqishda xalqaro tajriba bilan bir qatorda mahalliy ilmiy yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq bozor talablarining o'zgaruvchanligi ushbu modelni moslashuvchan va integratsiyalashgan tarzda qo'llashni taqozo etadi. Empirik tahlil natijalari marketing aralashmasi (4P) modelining amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, marketing elementlarining uyg'unlashgan holda qo'llanilishi korxonalarning bozor muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kotler, P., Keller, K. L. *Marketing Management*. Pearson Education, 2019.
2. Armstrong, G., Kotler, P. *Principles of Marketing*. Pearson, 2020.
3. Grönroos, C. *Service Management and Marketing*. Wiley, 2015.
4. Borden, N. H. "The Concept of the Marketing Mix." *Journal of Advertising Research*, 1964.
5. Constantinides, E. "The Marketing Mix Revisited." *Journal of Marketing Management*, 2006.
6. Qodirov A.A. Marketing asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
7. Rasulov M.M. Marketing va bozor iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. Karimov B.Sh. Zamonaviy marketing strategiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
9. Abdug'aniyev O.X. Xizmatlar sohasida marketing. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
10. Islomov S.S. Raqobat sharoitida marketing faoliyatini boshqarish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O'zbekiston iqtisodiyoti va savdo ko'rsatkichlari. – Toshkent, 2022.
12. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Marketing fanidan o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2020.

The Vowel System of the Target Language (English)

Muxtarova Dilnavoz

Student of ASIFL

Abstract: This article explores the vowel system of the English language from an articulatory and phonological perspective. The study describes the main criteria for vowel classification, including tongue height, tongue position, lip rounding, and vowel length. It also examines the major types of vowels—monophthongs, diphthongs, and triphthongs—using Standard British English (Received Pronunciation) as a reference model. In addition, common pronunciation difficulties faced by language learners are discussed, along with effective strategies for mastering English vowel pronunciation. The article aims to contribute to phonetic studies and pronunciation teaching by providing a clear and systematic overview of the English vowel system.

Keywords: vowel system, English phonetics, articulation, monophthongs, diphthongs, pronunciation

The vowel system is a fundamental component of pronunciation in any language. Vowels play a crucial role in ensuring intelligibility and fluency in spoken communication. English is known for its rich and complex vowel inventory, especially when compared to languages with fewer vowel distinctions. This complexity often creates difficulties for language learners. The purpose of this article is to analyze the English vowel system based on articulatory features and to highlight its significance for effective language learning and teaching.

Articulatory Classification of Vowels

Tongue Height

Tongue height refers to how high or low the tongue is positioned in the mouth during vowel articulation. This feature directly influences vowel quality.

High (close) vowels: /i:/, /u:/ – the tongue is raised close to the roof of the mouth.

Mid vowels: /e/, /ə/ – the tongue occupies a middle position.

Low (open) vowels: /æ/, /ɑ:/ – the tongue is positioned low in the mouth.

Tongue Position (Frontness and Backness)

Tongue position describes how far forward or backward the tongue is placed during vowel production.

Front vowels: /i:/, /e/, /æ/ – the tongue is advanced toward the front of the mouth.

Central vowels: /ə/, /ʌ/ – the tongue is located in the central area.

Back vowels: /u:/, /ɔ:/, /ɑ:/ – the tongue is retracted toward the back of the mouth.

Lip Rounding. Lip rounding indicates whether the lips are rounded or unrounded during articulation.

Rounded vowels: /u:/, /ɔ:/ – the lips form a circular shape.

Unrounded vowels: /i:/, /æ/ – the lips are spread or relaxed.

Vowel Length. Vowel length refers to the duration of a vowel sound. In English, vowel length can be phonemic, meaning it can change the meaning of a word.

For example: ship /ɪ/ (short vowel) vs sheep /i:/ (long vowel). In many languages, vowel length is an important distinctive feature.

Types of Vowels Monophthongs

Monophthongs, also known as pure vowels, are produced with a single, stable articulatory position.

Examples in English: /i:/, /e/, /u:/, /ɒ/.

Diphthongs

Diphthongs involve a glide from one vowel position to another within the same syllable.

Common English diphthongs include: /aɪ/ (time), /eɪ/ (say), /əʊ/ (go).

Triphthongs.

Triphthongs consist of a glide through three vowel positions within one syllable and are characteristic of some varieties of English. Example in British English: /aʊə/ in power /'paʊə/.

The Vowel System in Standard British English

English possesses a rich and complex vowel system. In Received Pronunciation (RP), vowels are traditionally classified into monophthongs and diphthongs.

Monophthongs in RP (12 vowels)

Front vowels: /i:/ (see), /ɪ/ (sit), /e/ (pen), /æ/ (cat)

Central vowels: /ɜ:/ (bird), /ə/ (about), /ʌ/ (cup)

Back vowels: /u:/ (too), /ʊ/ (book), /ɔ:/ (law), /ɒ/ (hot), /ɑ:/ (car)

Diphthongs in RP (8 vowels)

/eɪ/ (day), /aɪ/ (eye), /ɔɪ/ (boy), /aʊ/ (now), /əʊ/ (go), /ɪə/ (ear), /eə/ (air), /ʊə/ (pure).

Challenges for Language Learners

Learners of English often face several pronunciation challenges related to vowels. These include the absence of certain English vowels in their native language, confusion between long and short vowels, and the substitution of unfamiliar sounds with similar native-language vowels. For instance, learners may mispronounce the vowel /æ/ or replace /ɜ:/ with /ə/ or /e/.

Effective Strategies for Learning Vowel Pronunciation

To master English vowel pronunciation, learners are advised to use the International Phonetic Alphabet (IPA), practice minimal pairs such as bit-beat and full-fool, and regularly listen to native speakers through shadowing techniques. Recording one's own speech and comparing it with native pronunciation is also beneficial. Online tools such as Forvo, YouGlish, and IPA charts provide valuable support, while working with a language tutor can offer personalized feedback.

The vowel system is a core element of English phonetics and plays a vital role in effective communication. A clear understanding of vowel articulation and classification helps learners improve pronunciation accuracy, listening comprehension, and overall language proficiency. Systematic study and targeted practice of vowel sounds are therefore essential for successful language acquisition.

Comparative Analysis of English and Uzbek Vowel Systems

A comparative analysis of the English and Uzbek vowel systems reveals significant phonetic and phonological differences that often cause pronunciation difficulties for Uzbek learners of English.

Uzbek has a relatively simple vowel system consisting of six main vowels: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/, /o'/. These vowels are generally stable in quality and do not exhibit phonemic length distinction. In contrast, English vowels vary greatly in terms of quality, quantity (length), and articulation.

One of the major differences lies in vowel length. English distinguishes between long and short vowels (e.g., /ɪ/ vs /i:/), whereas Uzbek does not use vowel length as a meaning-distinguishing feature. As a result, Uzbek learners may pronounce long English vowels too shortly, which can lead to misunderstandings.

Another challenge is the presence of central vowels in English, particularly the schwa /ə/ and the long vowel /ɜ:/. These sounds do not have direct equivalents in Uzbek, causing learners to substitute them with more familiar vowels such as /e/ or /a/.

Additionally, English includes a wide range of diphthongs and triphthongs, while Uzbek vowels are mostly monophthongal. This makes English vowel glides especially difficult for Uzbek speakers, who may simplify diphthongs into single vowel sounds.

Overall, understanding these cross-linguistic differences is essential for effective pronunciation teaching and learning.

Pedagogical Implications for Teaching English Vowels

The complexity of the English vowel system requires special attention in pronunciation teaching, particularly for learners whose native language has a simpler vowel inventory.

Firstly, vowel instruction should be explicit and systematic, starting with basic articulatory descriptions (tongue height, tongue position, lip rounding) supported by visual aids such as vowel charts and mouth diagrams.

Secondly, contrastive analysis should be actively used in the classroom. By comparing English vowels with their Uzbek counterparts, teachers can predict potential errors and address them more effectively.

Thirdly, learners should be regularly exposed to minimal pair exercises (e.g., ship– sheep, full–fool) to develop phonemic awareness and improve listening discrimination.

Moreover, modern technology plays an important role in pronunciation training. Tools such as IPA charts, pronunciation dictionaries, YouGlish, and Forvo allow learners to hear authentic pronunciation and practice independently.

Finally, continuous feedback through recording and self-assessment helps learners monitor their progress and gradually achieve more native-like pronunciation.

The analysis of the English vowel system demonstrates that vowels play a decisive role in phonological structure and spoken communication. Due to the complexity of English vowel contrasts in terms of quality, length, and articulation, learners often face serious pronunciation challenges. The comparative analysis with the Uzbek vowel system shows that many of these difficulties stem from fundamental crosslinguistic differences. Therefore, effective pronunciation teaching should be based on articulatory awareness, contrastive analysis, and systematic practice.

Mastery of English vowel sounds significantly contributes to clearer speech, better listening comprehension, and overall communicative competence.

References

- Jones, D. (1960). *An Outline of English Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ladefoged, P., & Johnson, K. (2011). *A Course in Phonetics* (6th ed.). Boston: Wadsworth.
- Roach, P. (2009). *English Phonetics and Phonology: A Practical Course* (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). *Teaching Pronunciation: A Course Book and Reference Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda tarbiya ishining ahamiyati

Otayev Umidbek Matyoqubovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti

O'quv-uslubiy bo'limi o'qituvchi-metodisti kapitan

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarda o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda maktab tarbiyasining o'рни va ahamiyati tahlil qilinadi. Tarbiyaning shaxsning psixologik barqarorligi, axloqiy qadriyatlari hamda ijtimoiy moslashuvchanligini rivojlantirishdagi roli chuqur yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini boshqarish, maktab tarbiyasi, shaxs rivojlanishi, tarbiyaviy jarayon, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar.

Zamonaviy jamiyatda shaxsning faqat bilim darajasi emas, balki o'z hayotini mantiqiy, maqsadga yo'naltirilgan tarzda boshqara olish qobiliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu qobiliyat o'z-o'zini boshqarish insonning ta'lim, mehnat, oilaviy munosabatlar hamda ijtimoiy sohalarida barqarorlikka erishishining poydevoridir. O'quvchilarda ushbu ko'nikmani shakllantirishda tarbiya ishining o'рни beqiyosdir, chunki tarbiya nafaqat tashqi qoidalarga rioya qilishni o'rgatish, balki shaxsni ichki me'yorlar tizimiga ega qilish, o'z javobgarligini his qilish hamda ijtimoiy muhitga moslashuvchanlikni ta'minlaydigan jarayonidir.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonuniy hujjatlari ham shu yo'ldagi talablarni aniq belgilab beradi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasida maktab ta'limining vazifalari sifatida "o'quvchilarda umuminsoniy qadriyatlar, mehnatsevarlik, intizom, o'z-o'zini boshqarish hamda ijtimoiy javobgarlik kabi shaxsiy sifatlarni rivojlantirish" ko'zda tutilgan. "Yoshlarni tarbiyalash to'g'risida"gi Qonon esa yoshlarni "ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy va huquqiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida shakllantirish"da tarbiyaning markaziy rolini ta'kidlab, o'z-o'zini boshqarish kabi sifatlarni shaxsning barqaror rivojlanishining asosiy sharti sifatida qabul qiladi. Shunday qilib, mamlakatimizning huquqiy bazasi ham tarbiya orqali shaxsning ichki nazorat tizimini rivojlantirish zarurligini qonuniy darajada mustahkamlab beradi.

Jahon miqyosida ham o'z-o'zini boshqarish 21-asr ko'nikmalar tizimida alohida o'rin tutadi. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) tashkiloti o'z-o'zini boshqarishni "ijtimoiy-emotsional rivojlanishning" (SEL) asosiy o'qlaridan biri sifatida ajratib ko'rsatadi va uning ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sirini ilmiy asoslab beradi. Shu bilan birga, O'zbekiston olimlari ham ushbu tushunchani mahalliy madaniy hamda pedagogik sharoitga moslab izohlab, uning shakllanish mexanizmlarini o'rganishda katta hissa qo'shmoqda.

Ushbu maqolada o'z-o'zini boshqarish tushunchasining mohiyati, uning tarkibiy jihatlar, tarbiya ishining ushbu ko'nikmani shakllantirishdagi nazariy hamda amaliy roli, shuningdek, maktab amaliyotida qo'llaniladigan samarali

usullar tahlil qilinadi. Bunda nafaqat jahon ilmiy fikri, balki O'zbekiston olimlarining nazariy hamda amaliy ishlari ham keng qamrovli ravishda qo'llaniladi.

O'z-o'zini boshqarish insonning o'z hissiyotlarini, istaklari, xatti-harakatlari hamda tafakkurini maqsadga yo'naltirilgan ravishda nazorat qilish qobiliyatidir. Jahon psixologiyasida bu hodisa bir necha nazariy yondashuvlar orqali izohlanadi. Jumladan, mashhur ijtimoiy-kognitiv nazariya asoschisi Albert Bandura bu jarayonni "shaxsning o'z faoliyatini rejalashtirish, amalga oshirish, natijani baholash va kerakli tuzatishlarni kiritish" sifatida ta'riflaydi. Unga ko'ra, o'zini boshqara oladigan shaxs tashqi nazoratga emas, balki ichki me'yorlar va shaxsiy standartlarga amal qiladi.

O'zbekistonlik psixolog Xakimov O. o'z-o'zini boshqarishni "shaxsning ehtiyoj, istak, hissiyot va harakatlarini ijtimoiy me'yorlar hamda shaxsiy maqsadlar doirasida boshqarish qobiliyati" deb ta'riflaydi. Bunday yondashuv O'zbekiston jamiyatida o'z-o'zini boshqarishni faqat psixologik hodisa sifatida emas, balki axloqiy hamda ijtimoiy javobgarlik bilan ham bog'laydi.

Tahliliy jihatdan o'z-o'zini boshqarish quyidagi tarkibiy komponentlardan tashkil topadi:

- ✓ Emotsional nazorat g'azab, tashvish, bezovtalik kabi salbiy hissiyotlarni boshqarish;
- ✓ Harakat nazorati impulsivlikka yo'l qo'ymasdan, maqsadga muvofiq harakat qilish;
- ✓ Fikrlash nazorati tanqidiy fikrlash, o'z tafakkurini nazorat qilish, aql-idrok jarayonlarini boshqarish;
- ✓ Vaqt boshqaruvi vazifalarni rejalashtirish, ertalabki rejani amalga oshirish, kechiktirishdan saqlanish.

Bu komponentlar birgalikda shaxsning o'zini tashqi ta'sirlarga bo'ysunmasdan, ichki yo'naltiruvchi kuch sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Tarbiya o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmi bo'lib shaxsning ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy hamda shaxsiy sifatlarini rivojlantirishning tizimli jarayonidir. Tarbiya ishi faqat dars tashqari tadbirlar bilan cheklanmaydi, balki barcha ta'lim faoliyatiga darslarda o'qituvchi bilan olib boriladigan muloqotdan tortib, o'quvchi-o'quvchi munosabatlarigacha singib ketadi. Rossiyalik psixolog Vygotskiy L.ning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'quvchining yangi qobiliyatlarini shakllantirishda atrofdagi kattalar (o'qituvchi, tarbiyachi, ota-ona) muhim rol o'ynaydi. Shu jihatdan, tarbiyachi o'quvchining o'zini boshqarish doirasini kengaytirishda qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratuvchi shaxsdir.

Jahon amaliyotida CASEL tashkiloti o'z-o'zini boshqarishni ijtimoiy-emotsional rivojlanishning 5 ta asosiy o'qidagi ikkinchi komponent sifatida ajratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, SEL dasturlarini amalga oshirayotgan maktablarda o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlari o'rtacha 11%, ijtimoiy

ko'nikmalari esa 22% ga oshadi. Bu natijalar tarbiya jarayonining faqat axloqiy emas, balki ta'lim samaradorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatishini ilmiy ravishda tasdiqlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham tarbiya ishining ahamiyati yangi ta'lim hujjatlari bilan mustahkamlangan. Milliy ta'lim standarti (2020) hamda "Zamonaviy maktab ta'lim modeli (2022)"da o'quvchilarda "o'zini anglash", "o'zini boshqarish", "boshqalarga hurmat" kabi kompetentsiyalarni shakllantirish asosiy maqsad sifatida belgilangan. Aynan shu kompetentsiyalar orqali kelajak avlod o'z jamiyatidagi barqarorlikka xizmat qiluvchi fuqarolarni tarbiyalashga qodir bo'ladi.

O'zbekistonlik mahalliy tadqiqotchilardan Karimova I. tarbiya jarayonida sinf jamoasining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Unga ko'ra, jamoaviy faoliyat orqali o'quvchi o'z harakatlarining ijtimoiy oqibatlarini his qila boshlaydi, bu esa uning o'zini nazorat qilish qobiliyatini kuchaytiradi. Boshqacha qilib aytganda, jamoa — bu shaxsning o'zini sinovdan o'tkazadigan "ayna"dir.

Aliyotda maktab o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda quyidagi tarbiyaviy yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Refleksiv tarbiya: Har bir dars yoki tadbirdan keyin o'quvchilarga "O'zingizni qanday his qildingiz?", "Qaysi qismda qiyinchilikka duch keldingiz?", "Keyin borib nima qilishni o'ylaysiz?" kabi savollar berish orqali ular o'z hissiyot va harakatlarini tahlil qilishga o'rgatiladi. Bu yo'l orqali o'quvchi o'zini "tashqaridan" kuzatish qobiliyatini hosil qiladi.

Loyihaviy faoliyat: Guruh loyihalarida o'quvchilarga rol taqsimoti, muddatlar, javobgarlik, natijani taqdim etish kabi jarayonlarni boshqarish imkoniyati beriladi. Shu jarayonda ular hamkorlik, vaqt boshqaruvi hamda shaxsiy javobgarlik kabi ko'nikmalarni amaliyotda o'zlashtiradi.

Tarbiyaviy darslar: "Do'stlik", "Sabr-toqat", "Javobgarlik", "Ichki intizom" kabi mavzular atrofida o'tkaziladigan darslar orqali o'quvchilarda axloqiy me'yorlar, ijtimoiy javobgarlik hamda o'zini boshqarish mexanizmlari shakllanadi.

Ota-ona bilan hamkorlik: Maktab va oila hamkorligi orqali o'quvchining o'zini boshqarish ko'nikmasi ikkala muhitda ham bir xil me'yorda rivojlanadi. Oilada shakllangan me'yoriy xatti-harakatlar maktabda ham mustahkamlanadi va aksincha.

Barcha ushbu yondashuvlar tarbiya jarayonini faqat tashqi nazorat vositasi emas, balki ichki o'zgarishlarni rag'batlantiruvchi kuch sifatida qo'llashga imkon beradi.

Xulosa o'rnida o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Bu jarayon nafaqat psixologik rivojlanish bilan cheklanmaydi, balki huquqiy, axloqiy, pedagogik hamda ijtimoiy jihatdan ham keng qamrovli tizim hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi hamda "Yoshlarni tarbiyalash

to'g'risida"gi Qononlari o'z-o'zini boshqarishni shaxsning barqaror rivojlanishining asosiy sharti sifatida tan olgan. Buni ilmiy jihatdan ham jahon olimlari (Bandura A., Vygotskiy L., CASEL tadqiqotchilari) hamda o'zbek olimlari (Xakimov O., Karimova I.) tasdiqlab kelmoqda.

Tarbiya ishi esa ushbu ko'nikmani shakllantirishning eng samarali vositasi hisoblanadi, chunki u nafaqat tashqi qoidalarga rioya qilishni o'rgatadi, balki o'quvchini ichki nazorat tizimiga ega qiladi. Shu sababli kelajakda maktab tarbiyachilari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi, refleksiv, interfaol hamda jamoaviy yondashuvlarga asoslangan tarbiya usullarini keng qo'llashlari zarur. Bundan tashqari, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini o'lchash hamda monitoring qilish bo'yicha milliy metodikalar ishlab chiqish ham dolzarb vazifalardan biridir.

Shunday qilib, tarbiya orqali shakllangan o'z-o'zini boshqarish ko'nikmasi nafaqat o'quvchining ta'lim muvaffaqiyatiga, balki butun jamiyatning barqaror, adolatli va ijodkor kelajagini qurishga xizmat qiluvchi asosiy poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2023-yil, 12-son.
2. O'zbekiston Respublikasi "Yoshlarni tarbiyalash to'g'risida"gi Qononi. — O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2022-yil, 45-son.
3. CASEL. (2023). Core SEL Competencies. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. <https://casel.org/fundamentals-of-sel/>
4. Bandura, A. (1991). Social Cognitive Theory of Self-Regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 248–287. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90022-L](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90022-L)
5. Xakimov, O. (2018). Shaxsning o'zini boshqarish qobiliyati: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'qituvchi.
6. Zimmerman, B. J. (2000). Attaining Self-Regulation: A Social Cognitive Perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of Self-Regulation* (pp. 13–39). Academic Press.
7. Vygotsky L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Durlak J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger K. B. (2011). The Impact of Enhancing Students' Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions. *Child Development*, 82(1), 405–432. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x>
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori "Milliy ta'lim standarti to'g'risida" (2020-yil, 18-avgust).
10. Karimova, I. (2021). Maktab yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik shartlari. *Pedagogika va psixologiya jurnali*, №3, 45–52.

MUNDARIJA | TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	STEM ta'limi orqali XXI asrda kompetensiyalarni rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari G'aybullayeva Gavxar , Saydullayeva Baxtigul	3
2.	2 O'lchamlik sirtlarda issiqlik o'tkazuvchanlikni matematik modellash Mahmudova Muqaddasxon Abdurashid qizi	8
3.	Ichki issiqlik manbaiga ega bo'lgan plastinkada issiqlik tarqalishini xisoblash Mahmudova Muqaddasxon Abdurashid qizi	11
4.	Problem-Based Learning (PBL) in Primary Education: Enhancing Critical Thinking, Creativity, and Collaboration Abdurakhmonova Aziza Odiljonovna, Khamrayeva Gulbahor Bakhranovna	14
5.	XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINING TA'MINLANISHIDA IJTIMOY HIMOYA TIZIMINING O'RNI Tojiyeva Gulshoda Erkinjon qizi	17
6.	Raqamli infratuzilma asosida tadbirkorlik faoliyatini mehnatini takomillashtirish. Dusmenambetova Zarina Nodribek xoji qizi	20
7.	ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЛИЧНОЙ ТРАГЕДИИ В РУССКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ Маматкулов Ботир Жовлиевич Дониеров Шухрат Тожибоевич	22
8.	O'pkaning surunkali obstruktiv kasalligi asorati sifatida o'pka arteriyasi gipertenziyasini davolashda ingalyatsion oksid azotning roli Sharipov Mirfayz Shuxratovich	27
9.	Quyoshli o'lkalapda yashovchi surunkali yurak yetishmovchiligi bo'lgan bemorlarni davolashda tiaqidli diuretiklarning salbiy roli Sharipov Mirfayz Shukhratovich	31
10.	O'quvchi yoshlarni musiqiy bilimini oshirishda musiqiy to'garaklarning ahamiyati Toshmatova Gulhayo Ulug'bek qizi	35
11.	TASVIR TURLARI VA ULARNING ASOSIY XUSUSIYATLARI Shamshiddinov Shuxratjon Sharobiddin o'g'li Jumanazarov Nurmuhammad Nurbek o'g'li	40

12.	Использование цифровых образовательных ресурсов на уроках английского языка в школе Улугбек Утемуратов, Эльмира Турсунова	44
13.	ЦЕЛИ И СОДЕРЖАНИЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЁННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ Дильдора Курбаниязова, Роза Торемурадова	48
14.	Normativ-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyati. Otayev O'tkirkbek Matyoqubovich	52
15.	Yangi o'zbekiston: raqamli transformatsiya jarayonlari va fuqarolik jamiyatining shakllanishi Shavkatjonova Gulasal	63
16.	"Tazkirat ush-shuaro" da latoyif Madina Abruyeva, Mashxura Xasanova	66
17.	XALQ MANFATLARI UCHUN XIZMAT QILISHDA ICHKI ISHLAR ORGANLARINING ASOSIY VAZIFALARI Otayev O'tkirkbek Matyoqubovich	72
18.	Atmosfera havosini muhofaza qilishning dolzarb muammolari va amaliy yechimlari, qashqadaryo viloyatining ekologik monitoring tizimini o'rganish Nuriddinov Zoxid Husan o'g'li	78
19.	Qishloq xo'jaligida hosildorlikni prognozlash. Ismatullayev Bekmurod Saydullo o'g'li.	84
20.	BIBI UBAYDA ZIYORATGOHI VA BUVAYDA TUMANINING TARIXIY-MADANIY MEROSI Sharipova Nargizaxon Abduqaxxorovna Muhammadjonova Jasmina	93
21.	XX ASR OXIRI VA XXI ASR BOSHLARIDA FARG'ONA VILOYATIDA IQTISODIY-IJTIMOIIY, MADANIY VA SIYOSIY JARAYONLAR Sharipova Nargizaxon Abduqaxxorovna Abdusattorova Durdona	97
22.	Iste'molchi xatti harakati nazariy modellar va real misollar. Usmanova Sohiba Sokibayevna, Xalilova Sevinch	101
23.	Brend hikoyasi (brand storytelling) orqali mijoz bilan aloqa. Usmanova Sohiba Sokibayevna, Jo'raqulova Sevara	106

24.	Pr va imidj marketingining farqlari va o'xshashliklari Usmanova Sohiba Sokibayevna Mattiyeva Ruhshona Orif qizi	110
25.	Brend qadriyati (brand value) qanday shakllanadi va uning istemolchilar uchun afzalliklari Usmanova Sohiba Sokibayevna , Abduraxmonova Laylo	114
26.	BOZOR SEGMENTATSIYASI VA MAQSADLI AUDITORIYANI ANIQLASH USULLARI Usmanova Sohiba Sokibayevna , Sobirova Hilola Umid qizi	117
27.	Marketing aralashmasi (4p) modelining zamonaviy biznes sharoitidagi roli va ahamiyati Usmanova Sohiba Sokibayevna Raxmatova Xusnora Sunnat qizi	120
28.	The Vowel System of the Target Language (English) Muxtarova Dilnavoz	124
29.	O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda tarbiya ishining ahamiyati Otayev Umidbek Matyoqubovich	128

